

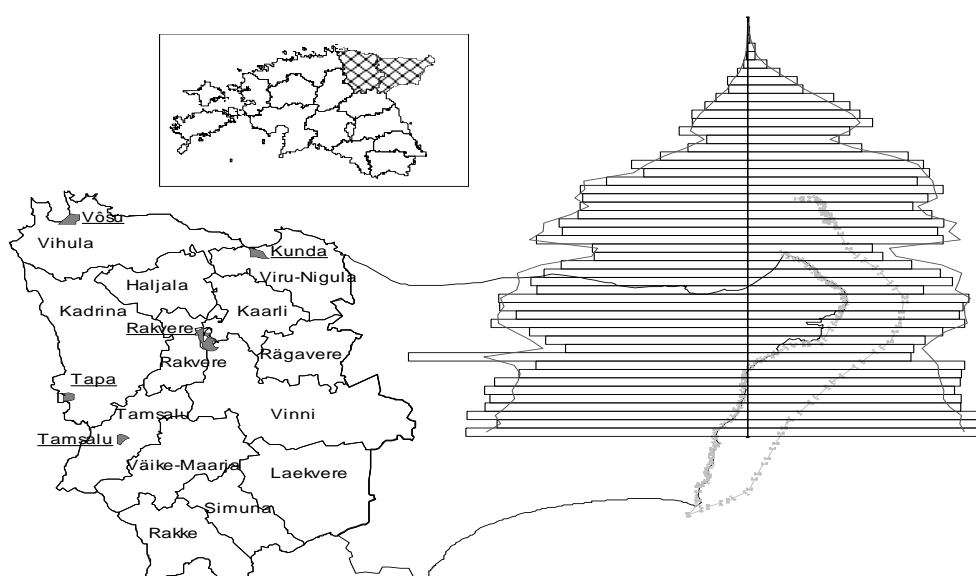
EESTI RAHVASTIKUSTATISTIKA
POPULATION STATISTICS OF ESTONIA

RAHVASTIKU ÜHTLUSARVUTATUD
SÜNDMUS- JA LOENDUSSTATISTIKA

REVIEWED POPULATION VITAL AND
CENSUS STATISTICS

Lääne-Virumaa 1965-1990

Kalev Katus Allan Puur
Asta Põldma Luule Sakkeus

Tallinn 1996

EESTI KÕRGKOOIIDEVAHELINE DEMOUURINGUTE KESKUS
ESTONIAN INTERUNIVERSITY POPULATION RESEARCH CENTRE

**RAHVASTIKU ÜHTLUSARVUTATUD
SÜNDMUS- JA LOENDUSSTATISTIKA**

**REVIEWED POPULATION VITAL AND
CENSUS STATISTICS**

Lääne-Virumaa 1965-1990

Kalev Katus Allan Puur
Asta Põldma Luule Sakkeus

RU Seeria C No 9

Tallinn 1996

© Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus
Estonian Interuniversity Population Research Centre

Kogumikuga on kaasas diskett Lääne-Virumaa rahvastikuarengut kajastavate joonisfailidega, © Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus.

The issue is accompanied by the diskette with charts on demographic development of Lääne-Virumaa population, © Estonian Interuniversity Population Research Centre.

ISBN 9985-820-21-5

EESTI KÕRGKOOLIDEVAHELINE DEMOUURINGUTE KESKUS
ESTONIAN INTERUNIVERSITY POPULATION RESEARCH CENTRE
Postkast 3012, Tallinn EE0090, Eesti

Käesolev kogumik on autorikaitse objekt. Autoriõiguse valdaja eelneva kirjaliku nõusolekuta on keelatud seda väljaannet või selle mistahes osa reprodutseerida, avaldada või jätta avaldamiseks infovõrgus, ümber kirjutada mistahes viisil või vahendiga elektrooniliselt, mehhaaniliselt, fotokopeerimise, salvestamise või muul teel.

Kogumikus esitatud arvandmeid on võimalik tellida ka elektroonisel kujul *Lotus*- või *ASCII*-formaadis. Soovijail palun pöörduda Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse poole.
Tables presented in the issue on diskettes in *Lotus* or *ASCII* format could be requested from Estonian Interuniversity Population Research Centre.

EESSÕNA

Eesti rahvastiku-uuringute hoogustumine eelmise aastakümne keskpaigas põrkus päris lihtsate eesmärkide seadmisel andmestiku ebaadekvaatsusele. Iseseisvuse taastamiseni oli esmatakistuseks rahvastikuandmete raske kättesaadavus ja avaldamisvõimaluse pea täielik puudumine. Nii kippus suure osa ametnikkonna ja mõneti ka teadlaskonna hulgas levima kujutlus, et salastatus ongi peamine või koguni ainuke rahvastikuandmetega seotud probleem. Kui sügisel 1991 otsekeelud kadusid, selgus paraku, et Eesti Statistikaameti andmestik on äärmiselt puudulik ning olemasolev pisku vajab sihiteadlikku korrastustööd. Läbivaks, arvatavalt peamureks üldse on sõjajärgse rahvastikuteabe ebapiisav võrreldavus ajas ja ruumis, mis aastakümnete jooksul kuhjununa on Eesti andmestiku madala kvaliteedi põhjuseks ning välistab isegi lihtsate demograafiliste analüüsivõtete kasutamise.

Andmevõrreldavust kahandanud asjaolud, olgu omaette või koostoiminult, moodustavad kopsaka sasipuntra: sagedasti muudetud andmedefinitsioonide ja arvutusmetoodika kirjeldused on puudulikud ning nende rakendamisaeg selgepiirilisel fikseerimata; Moskvas teostatud arvutuste metoodika on reeglina hoopis teadmata, sest tollase kirjavahetuse tõendusel pole Eestis enama kui arvutustulemusi õigeks tunnistanud kaaskirja vastu huvi jagunud; väiksemate haldusüksuste suunas liikudes kahaneb andmemaht hüppeliselt, mistõttu omavalitsuste rahvastikustatistika on eriti auklik ega ühti pealegi asjaomaste Eesti koondnäitajatega; statistilise territoriaalsuse pidevuspõhimõtet pole järgitud ja halduspiiride vähegi olulisem muutus katkestab rahvastikunäitajate aegread; andmeallikate kooskasutamine piirdub sündmus- ja loendusstatistika haruharvade ühilduskatsetega, küsitlusstatistika puudub aga täielikult. Loetletu ja palju muud sarnast viitab ju lihtsalt suure hulga töö tegematajätmisele ja pole-minu-asi mentaliteedile. Viie aastakümne kuhjuvtulemusena on meil sõna otseses mõttes oblastile või asumaale, mitte iseseisvale riigile kohane rahvastikustatistika.

Eesti Demograafia Assotsiatsiooni koondunud teadlaskond on rahvastikustatistika olukorda päris põhjalikult analüüsinud. Arupidamiste ühe tulemusena sündis otsus korrastada Eesti sõjajärgne rahvastikustatistika viisil, et kujuneks varasema ajaperioodiga ühilduv tervikandmestik. Mitmesuunaliste tööde korraldamine ja teostus, mille ühisnimetuseks on kinnistunud *Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programm*, on jäänud peamiselt Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse ning Ajalooliste Isikuandmete Töörühma koondunud rahvastikoolaste kanda. Korrastustööde ulatus määrab Programmi teostusviisi ja -kiiruse rippuma majanduslikest võimalusist ning koostöö laabumisest asjaomaste riigiasutustega. Muidugi on kõnealune Programm olnud arutlusaineks Valitsuse Isikuandmenõukogus. Poolehoidvaid seisukohti on välja öeldud omajagu, kuid tööde latus kulgemine on ikka jäänud asjaomaste ametkondade soovimatuse taha käsitleda Programmist johtuvaid eesmärke iseseisva riigi loomupärase ülesandena. Siiski, seoses Maailma Rahvastiku- ja Arengukonverentsi ettevalmistusega pidas Isikuandmenõukogu tarvilikuks oma võimaluste piires paari osaprojekti rahastada. Tänapäevaks on Programmi raames avaldatud viis kogumikku, mis sisaldavad rahvastiku soovanuskoostise, suremustabelite ja imikusuremuse ühtlusarvutusi ning ülevaadet rahvastikuarengu ajaloolistest andmeallikatest. Niiöelda ühiskondlikus korras äratehtu on hoopis mahukam, mille hulgas väärib esiletõstmist 1989 aasta loendusandmestiku korrastamine ja uskodeerimine. Käesolevagi kogumiku koostamine tema praegusel kujul tugineb suurel määral nimetatud tööle.

Omavalitsuste infovajaduse leevendamiseks eelistas Isikuandmenõukogu andmekorrastatuse järgneva etapina maakonna sündmus- ja loendusstatistika ühtlusarvutusi. Töö algas 1995 aastal, kuid seiskus koos teiste sedalaadi ettevõtmistega Vähi-Savisaare valitsuse ajal. Tol ajal Isikuandmenõukogu juhtinud Ants Leemets kaasas otsustusprotsessi sovetiaegset informaatilist mõttelaadi kandvaid ametnikke, kellele andmevõrreldavust ja -kvaliteeti eesmärgistav ühtlusarvutuste valdkond mõjub tervikuna, ja õigusega, nende elupuu saagimisena. Just samal ajal kippus ka tugevnema arusaam, et iga omavalitsuse andmevajadus on eelkõige tema enda mure, mis pole kuidagi kooskõlas Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programmiga. Viimane tugineb vastupidist loogikat kandvale riigiandmekorralduse üldpõhimõttele: keskviimuse esmasülesanne on kindlustada iga omavalitsus ühtse riigistatistilise andmekogumiga, tagades sedaviisi võrreldavuse teiste omavalitsuste ja riigiterviku suhtes, samuti välismaailmaga.

Lääne-Virumaa kogumik on teine raamat maakonna sündmus- ja loendusstatistika ühtlusarvutuste sarjast. Kolme üheaegselt töössearvatud maakonna - Viljandi-, Lääne-Viru- ja Järvamaa - valikul oli kindel osa kohapealse huvi ja koostöövaimu olemasolul. Maakonna asjatundjate kaasamine oli äärmiselt tarvilik, sest on ju esimeste kogumike määrata ka järgnevate sisu ja esituslaad. Pikaajaline koostöö Kesk-Eesti Statistika ja töi projekti Viljandi- ja Järvamaa, Lääne-Viru Maavalitsuse aktiivne huvi lisas nimetatud maakonna. Üheaegselt arhiivi- ja arvutustöödega toimusid pea üheksa kuu vältel tööseminarid, kus kogumikuandmestiku sisu- ja kujunduskülg põhjalikult läbi vaieldi. Seminarisarja lõpetas arutelu laiema ringi osavõtul. Töö teostajate meelehärmiks kasvatasid need arupidamised esitamisele kuuluva andmemahu lõpptulemusena enam kui kolmekordseks. Muuseas on seda hea jälgida loendusandmestiku uustöötuse näitel, kus tabelite arv numeratsiooniga hoopiski kokku ei lange: pea igat valdkonda esindab kaks või enamgi arvtabelit. Kuivõrd aga kogumiku kasutajad on eelkõige ikka asjaomaste omavalitsuste ja maakonna inimesed, kaalus nendepoolne argumenteeritud soov üles plaanitud rahastamise ja tööajaga seatud tingimused. Küll aga nihkus mahu ja sisu kasvades valmisaamine esialgselt tähtjast mitu kuud hilisemaks.

Kogumik esitab Lääne-Virumaa rahvastiku ühtlusarvutatud sündmus- ja loendusstatistika 1965-1990. Sündmusstatistiline andmestik on toodud näitajate kaudu, mis allusid korrastamisele kogu ajavahemikku hõlmavaks aegreaks. Kõik uusrehkendused tuginevad Eesti rahvaarvu ja vanuskoostise varasemale ühtlusarvutusele. Loendusstatistikast on 1989 aasta individuaalandmed uustöödeldud ja tulemus esitatud maakonnakeskse standardtabelite komplektina. Varasemate loenduste andmevalik järgib nimetatud tabelikogumit: esitatud on kõik võrreldavad ja väikeerisusega, kõrvale jäetud võrreldamatu struktuuriga arvandmed. Kuivõrd 1979 aasta loendusandmestik oli samuti uustöötusega hõlmatav, on vastavaid arvtabeleid hulga rohkem kui varasemate loenduste kohta, mil tuli piirduda vaid omaaegsete töötlustulemuste koondamise ja ühtlustamisega. Tabelikogum on eeskujuks ka järgmise Eesti rahvaloenduse töötlusplaanile, ja mis palju olulisem, koostatuna kõigi maakondade kohta annab 1989 rahvaloenduse Eesti-keskse töötlustule. Kus iganes võimalik, on valla/linna andmed esitatud vastavate maakonnaandmetega võrdväärse mahus; põhimõte oli täismahus rakendatav 1989 aasta standardtabelite komplekti osas. Kogumiku algusosa sisaldab maakonna rahvastikuarengu lühikirjeldust ning selgitusi andmedefinitsioonide ja piirimuutuste kohta. Trükitud materjali täiendab maakonna rahvastikuarengut kajastav elektrooniline jooniskomplekt.

Käesoleva Lääne-Virumaa rahvastikukogumiku valmimisele on aidanud kaasa paljud toredad inimesed, kellele kõigile kuulub autoritepoolne siiras tänu. Asendamatu on olnud Taimi Parve entusiasm, kes maakonnamurede lahkamise kaudu selgitas rahvastikuandmete kasutamissuundi väljaspool Tallinna keskasutusi. Tema innustusel osales tööseminaridel Ants Merilo Lääne-Viru Statistika ja Anne Lindma Maavalitsusest. Viljandi- ja Järvamaa esindamise usaldas ühtlusarvutusi toetanud Mihkel Servinski Kesk-Eesti Statistika Piret Luik'i hoolde, kes lisaks iseenda tööloole eeskujulikule täitmisele jõudis veel teistele kõvasti tööd juurde luua: paljuski lasub tema hingel ka Lääne-Virumaa kogumiku enam kui kolmekordne maht plaanituga võrreldes. Loendusandmete uustöötuse ja ühtlusarvutused viisid läbi Kalev Katus ja Allan Puur, keda andmeesituse ja kujunduse osas abistasid Piret Luik ja Asta Põldma. Kogumiku ülevaatekirjutised kirjutasid Kalev Katus, Allan Puur, Asta Põldma ja Luule Sakkeus. Põnevamad arvandmed valis välja ja koostas nende põhjal jooniskomplekti Kaire Alvet.

Rahvastiku loendus- ja sündmusstatistilised ühtlusarvutused on pikka aega toimunud Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse vahendite arvel. Loodud andmepangad on käesoleva kogumiku koostamise tarvis olnud tasuta kasutada. Neist väärrib esiletõstmist korrastatud loendusandmestik, milleta kulud oleksid olnud mitmekordselt suuremad. Kogumiku andmevaliku ja esituslaadi seisukohalt tuleb kahtlemata oluliseks pidada Laulasmaa seminari (juuli 1993), mille läbiviimist toetas rahaliselt IREX. Lääne-Virumaa sündmus- ja loendusstatistika ühtlusarvutuste kogumik poleks saanud teostuda ilma Valitsuse Isikuandmenõukogu rahalise toetuseta. Eelarvevahendite kasutamine toimus Eesti Statistikaameti kaudu.

Kalev Katus

FOREWORD

The advancement of demographic studies in the middle of the 1980s was encountered by the inadequacy of population data in Estonia, even in cases of simple analyses. Limited availability of population data and restrictions in publication provided the major obstacle for research until the restoration of Estonian independence. The secrecy of state statistics contributed to the general spread of the view, also among the research community, that the problems concerning the population data are mostly, or even exclusively, restrained to availability: classified data were believed to be of high accuracy. Following the cessation of restrictions in the Fall 1991, it became apparent that the population data in Statistics Estonia are heavily deficient, and under existing conditions, worthless for analysis. The major complication of the deficient data turned to be the extremely poor comparability in time and in space.

During Soviet decades the data comparability requirements have been violated in several ways: applied definitions, calculation methods as well as time-span of their operation have not been properly documented; judging upon relevant correspondence, methods of calculations performed by Moscow have been of low interest to Statistics Estonia and therefore locally unavailable; sub-national data have been very sparse and often failing to make up the totals for the whole country; the concept of administrative rather than statistical territorial units have been applied which makes the time series, under frequent administrative transfers, inconsistent; vital and census statistics have been kept isolated from each other and the third major source of population data, sample surveys, has been ignored as a part of official statistics at the so-called republican level.

Population scientists have addressed the state of population statistics and expressed their serious concern. Discussions held at the Estonian Demographic Association resulted in the conclusion that the quality of Soviet-period population statistics as well as the analysis has been non-adequate to serve for the needs of a nation. The major direction of quality improvement of post-war population data, which could be undertaken in current circumstances, are the recalculations in order to achieve the consistency in time and space, particularly to bridge the gap with the statistics of pre-war independence. Multivarious tasks in order to harmonise different data sources over 50-year period have been brought together under the *Program for Estonian Population Data Comparability*.

The accomplishment of the Program has been until the present stage carried out by the Estonian Interuniversity Population Research Centre and Working Group on Historical Population Data. Due to the extent of the tasks, the realisation of the Program is, of course, dependent on funding and the cooperation of relevant governmental institutions. Also, the Program has been addressed by the Governmental Commission for Population and Social Statistics. Aside the general support expressed, the progress has encountered the unwillingness of relevant institutions to consider the objectives of the Program as a common part of the national statistical system. Nevertheless, in the framework of the preparations to Cairo Conference on Population and Development, the Governmental Commission supported a couple of sub-projects of the Program. Until now, the results have been published in five volumes, concerning consistent regional time series of age structures, life tables, infant mortality, and the inventory of historical sources on Estonian population. The work accomplished under the initiative of the research community has been of much wider range, particularly bringing into use the 1989 census microdata by recoding, verifying and documenting it. Among other applications, a noticeable part of the current publication largely builds upon this effort.

Given the urgent need for population data on the municipality level, the Governmental Commission for Population and Social Statistics has considered the Program's current sub-project *Reviewed Population Census and Vital Statistics* for support. The project started at the beginning of 1995 but, together with other similar undertakings, was halted during Vähi-Savisaar government. At that time, under the chairmanship of Mr. Ants Leemets, the business-oriented computer personnel was introduced into decision-making process, who regards the quality requirements in statistics like cutting off their feeding line. Additionally, the voluntarist ideas arose to leave the data issues to the competence of

municipalities, dissolving the national statistical system. The Program's emphasis on the comparability over time and space were in clear conflict with these ideas.

This volume on Lääne-Virumaa is the second in the series of *Reviewed Population Census and Vital Statistics*. The selection of the first three counties to start the series, Viljandimaa, Lääne-Virumaa and Järvamaa, considered the active local interest. Involvement of local authorities as principal data users was rather important at the beginning stage, particularly as the first volumes define the scope and specification of data for the entire series. The long-term cooperation with the Kesk-Eesti Statistical Bureau brought in Viljandi and Järva counties, active concern of local government added Lääne-Viru. The series of workshops were arranged to discuss the data requirements and corresponding possibilities to present the regional vital and census statistics in a consistent way. The results were introduced at the Seminar held in September 1995. To a certain embarrassment of those responsible, expressed and well-argued needs of local partners led to an almost threefold increase of the amount of the present volume. This development is visible from the list of census tables where the original numeration has been supplemented by additional tables. Justifiably, the wishes of data users outweighed the constraints of the planned budget and time schedule.

The volume presents vital and census statistics for Lääne-Viru county 1965-1990. Vital statistics include indicators which could be subjected to recalculation, resulting in consistent time series covering the whole period. Regarding census statistics, the 1989 census microdata is newly processed to produce a set of regional standard tabulations, covering all municipalities in equal amount. The data for earlier censuses follows the same standard set, providing all the comparable data and discarding non-comparable tabulations. Due to the access to microdata, the 1979 census is noticeably better represented than two earlier censuses for which only aggregate tabulations were available. When prepared for all counties, the set will provide the 1989 national census publication. Furthermore, the set also considered the view to serve as a model for the next census, its application would secure the data consistency over time. In addition to tables, the volume discusses the relevant statistical concepts and definitions, administrative transfers as well as presents a short review on Lääne-Viru county population development. The volume is accompanied with the diskette including a set of computerized graphs to illustrate the main features of the county population.

The authors are indebted to enthusiastic contribution of the partners from Lääne-Viru and Viljandi counties. Indispensable has been the insight of Ms. Taimi Parve who carefully considered the applications of the data from the viewpoint of local needs. Encouraged by her, Mr. Ants Merilo from Lääne-Viru Statistical Bureau and Ms. Anne Lindma from Lääne-Viru County Government have also efficiently participated at workshops. Mr. Mihkel Servinski from Kesk-Eesti Statistical Bureau was the regional promoter of the project, who suggested Ms. Piret Luik to participate and represent Viljandi and Järva counties. Her persistence bears the main responsibility for such an expansion of the volume. The processing of the census data was performed by Kalev Katus and Allan Puur, assisted by Piret Luik and Asta Põldma. The overview of applied concepts and definitions, as well as of the demographic development in Lääne-Viru county were prepared by Kalev Katus, Allan Puur, Asta Põldma and Luule Sakkeus. Kaire Alvet composed the set of graphs.

Estonian Interuniversity Population Research Centre has financed the *Program for Estonian Population Data Comparability* from its beginning. Results of this nearly decade-long effort have been provided for the Project free of charge, particularly the availability of the 1989 census microdata has been important for this volume. The encouragement for the publication as well as the current project outline date back to the Seminar of Baltic Population Statisticians at Laulasmaa (July 1993), partially funded by IREX. This volume has been financially supported by the Governmental Commission for Population and Social Statistics, the funding has been allocated via the Statistics Estonia.

Kalev Katus

SISUKORD

1. LÄÄNE-VIRUMAA RAHVASTIKUARENGU PÕHIJONED 1965-1990	XI
1.1. Rahvastikutaaste	XII
1.2. Südimus	XV
1.3. Suremus	XVIII
1.4. Abielu ja perekond	XX
1.5. Ränne ja paiksus	XXII
1.6. Rahvastiku vananemine	XXIV
1.7. Rahvus ja keel	XXVII
1.8. Haridus	XXIX
1.9. Majandustegevus	XXX
1.10. Eluase	XXXII
2. ANDMEALLIKAD JA MÄÄRATLUSED	XXXIV
2.1. Sündmusstatistika	XXXIV
2.1.1. Rahvastikusündmused	XXXIV
2.1.2. Iive ja rahvaarv	XLI
2.1.3. Sündmus- ja iibekordajad	XLIII
2.2. Loendusstatistika	XLVI
3. ANDMEESITUS	LII
4. PIIRIMUUTUSED	LV
5. VIITED	LXXV
6. JOONISFAILIDE NIMEKIRI	LXXVII

TABELID

SÜNDMUSSTATISTIKA	1
Tabel 1. Rahvaarv ja muutuskomponendid 1965-1990.....	3
Tabel 2. Rahvastikusündmused 1965-1990	8
Tabel 3. Rahvastiku sündmuskordajad 1965-1990	12
Tabel 4. Rahvastiku soovanuskoostis 1965-1990	14
LOENDUSSTATISTIKA	21
RAHVALOENDUS 15.01.1959	22
Tabel 1A. Rahvastiku soovanuskoostis 1959	22
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1959.....	23
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1959.....	25
Tabel 5. Rahvastiku rahvus 1959.....	31
RAHVALOENDUS 15.01.1970	33
Tabel 1. Rahvastiku soovanuskoostis 1970	34
Tabel 1A. Rahvastiku soovanuskoostis 1970	35
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1970	36
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1970	39
Tabel 5A. Rahvastiku rahvus 1970	45
Tabel 8. Rahvastiku põhitegevus 1970.....	46

RAHVALOENDUS 17.01.1979	51
Tabel 1. Rahvastiku soovanuskoostis 1979	52
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1979	53
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1979	58
Table 4A. Rahvastiku paiksus 1979	64
Tabel 5. Rahvastiku rahvus 1979	68
Tabel 5A. Rahvastiku rahvus 1979	70
Tabel 6. Rahvastiku emakeel 1979	73
Tabel 6A. Rahvastiku eesti keele oskus 1979	80
Tabel 7. Rahvastiku lapsesus 1979	83
Tabel 7A. Rahvastiku lapsesus ema hariduseti 1979	85
Tabel 8. Rahvastiku põhitegevus 1979	86
Tabel 9A. Rahvastiku tööala (NRTAK) 1979	93
Tabel 10A. Rahvastiku amet (NRAK) 1979	99
RAHVA- JA ELUASEMELOENDUS 12.01.1989	103
Tabel 1. Rahvastiku soovanuskoostis 1989	104
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1989	106
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1989	116
Table 4. Rahvastiku põlisus 1989	126
Table 4A. Rahvastiku paiksus 1989	132
Tabel 5. Rahvastiku rahvus 1989	138
Tabel 5A. Rahvastiku rahvus 1989	140
Tabel 6. Rahvastiku emakeel 1989	148
Tabel 6A. Rahvastiku eesti keele oskus 1989	160
Tabel 7. Rahvastiku lapsesus 1989	168
Tabel 7A. Rahvastiku lapsesus ema hariduseti 1989	172
Tabel 8. Rahvastiku põhitegevus 1989	174
Tabel 9. Rahvastiku tööala (RTAK) 1989	188
Tabel 9A. Rahvastiku tööala (NRTAK) 1989	200
Tabel 10. Rahvastiku amet (RASK) 1989	212
Tabel 10A. Rahvastiku amet (NRAK) 1989	218
Tabel 11. Rahvastiku eluasemetüüp 1989	226
Tabel 12. Rahvastiku eluase: tubade arv 1989	240
Tabel 12A. Rahvastiku eluase: üldpind 1989	254
Tabel 12B. Rahvastiku eluase: elamispiind 1989	268
Tabel 13. Rahvastiku eluasememugavused 1989	282
Tabel 14. Tihelioleku aste: 1-liikmene leibkond 1989	306
Tabel 14A. Tihelioleku aste: 2-liikmene leibkond 1989	316
Tabel 14B. Tihelioleku aste: 3-liikmene leibkond 1989	328
Tabel 14C. Tihelioleku aste: 4-liikmene leibkond 1989	328
Tabel 14D. Tihelioleku aste: 5+liikmene leibkond 1989	336

CONTENTS

1.	DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT OF LÄÄNE-VIRUMAA POPULATION 1965-1990 ..	XI
1.1.	Population Growth	XII
1.2.	Fertility	XV
1.3.	Mortality	XVIII
1.4.	Marriage and Family	XX
1.5.	Migration and Residence	XXII
1.6.	Population Ageing	XXIV
1.7.	Ethnicity and Language	XXVII
1.8.	Education	XXIX
1.9.	Economic Activity	XXX
1.10.	Housing Conditions	XXXII
2.	DATA SOURCES AND DEFINITIONS	XXXIV
2.1.	Vital Statistics	XXXIV
2.1.1.	Vital Events	XXXIV
2.1.2.	Number of Population and Population Growth	XLI
2.1.3.	Vital Rates	XLIII
2.2.	Census Statistics	XLVI
3.	DATA PRESENTATION	LII
4.	ADMINSTRATIVE TRANSFERS	LV
5.	REFERENCES	LXXV
6.	LIST OF ELECTRONIC CHARTS	LXXVII

TABLES

VITAL STATISTICS		1
Table 1.	Components of Population Change 1965-1990	3
Table 2.	Vital Events 1965-1990	8
Table 3.	Vital Rates 1965-1990	12
Table 4.	Age Composition 1965-1990	14
CENSUS STATISTICS		21
POPULATION CENSUS 15.01.1959		22
Table 1A.	Age Composition 1959	22
Table 2.	Marital Status 1959	23
Table 3.	Educational Attainment 1959	25
Table 5.	Ethnicity 1959	31
POPULATION CENSUS 15.01.1970		33
Table 1.	Age Composition 1970	34
Table 1A.	Age Composition 1970	35
Table 2.	Marital Status 1970	36
Table 3.	Educational Attainment 1970	39
Table 5A.	Ethnicity 1970	45
Table 8.	Main Activity 1970	46

POPULATION CENSUS 17.01.1979	51
Table 1. Age Composition 1979	52
Table 2. Marital Status 1979	53
Table 3. Educational Attainment 1979	58
Table 4A. Duration of Residence 1979	64
Table 5. Ethnicity 1979	68
Table 5A. Ethnicity 1979	70
Table 6. Mother Tongue 1979	73
Table 6A. Estonian Language Ability 1979	80
Table 7. Parity 1979	83
Table 7A. Parity by Education of Mother 1979	85
Table 8. Main Activity 1979	86
Table 9A. Branch of Economic Activity (SCCI) 1979	93
Table 10A. Occupation (SCCO) 1979	99
POPULATION AND HOUSING CENSUS 12.01.1989	103
Table 1. Age Composition 1989	104
Table 2. Marital Status 1989	106
Table 3. Educational Attainment 1989	116
Table 4. Nativity 1989	126
Table 4A. Duration of Residence 1989	132
Table 5. Ethnicity 1989	138
Table 5A. Ethnicity 1989	140
Table 6. Mother Tongue 1989	148
Table 6A. Estonian Language Ability 1989	160
Table 7. Parity 1989	168
Table 7A. Parity by Education of Mother 1989	172
Table 8. Main Activity 1989	174
Table 9. Branch of Economic Activity (ISIC) 1989	188
Table 9A. Branch of Economic Activity (SCCI) 1989	200
Table 10. Occupation (ISCO) 1989	212
Table 10A. Occupation (SCCO) 1989	218
Table 11. Dwelling type 1989	226
Table 12. Housing Conditions: Number of Rooms 1989	240
Table 12A. Housing Conditions: Total Floor Area 1989	254
Table 12B. Housing Conditions: Living Floor Area 1989	268
Table 13. Dwelling Utilities 1989	282
Table 14. Degree of Crowding: 1-Person Household 1989	306
Table 14A. Degree of Crowding: 2-Person Household 1989	316
Table 14B. Degree of Crowding: 3-Person Household 1989	328
Table 14C. Degree of Crowding: 4-Person Household 1989	328
Table 14D. Degree of Crowding: 5+Person Household 1989	336

SISSEJUHATUS

1. LÄÄNE-VIRUMAA RAHVASTIKUARENGU PÕHIJONED 1965-1990

Käesolev kogumik toob teaduskäibesse esimese poole sõjajärgse rahvastikustatistika ühtlusarvutustest, sedavõrd polnud alljärgnev tekstiosa esialgselt väljaandes üldse plaanitud. Erinevalt tabelosast, mis praktiliseks kasutuseks mõelduna omaaetetarvitatava terviku moodustab, saab Virumaa rahvastikulooline ülevaade olulist täiendust, kui kogu sõjajärgne rahvastikustatistika on varasema perioodiga kokku viidud ning analüüsil kasutatav. Ometi soovisid maakonnainimesed väljaandes ka tekstilis-pildilist kokkuvõtet näha ja seda soovi alljärgnev püüabki täita. Teisalt annab kogumiku poolt hõlmatud ajavahemik 1965-1990 välja põlvkonnamõõdu, mis teeb rahvastikuarengu käsitlemise põhimõtteliselt võimalikuks. Samuti on tegemist vahetult nüüdisajaga haakuva, ehk teisisõnu, tänaste suundumuste alguspunktiks oleva andmestikuga. Nimetatud asjaolud lubavad eeldada, et järgnevas kirjelduses on mõned lähimineviku põhitrendid suudetud haarata.

Järgneva teksti, nagu ka kogu ülejäänud kogumiku puhul on mõistlik tähele panna, et tegemist pole analüütilise väljaande vaid standardtabelite esitusega. Viimaste tunnusjooneks on iga rahvastikuprotsessi ja -seisundi võimalikult ülevaatlik, kõikvõimalikesse seostesse mittelaskuv käsitlus. Sellevõrra ei saa ka siinolev kirjeldus teha panust toimunud arengu põhjuste väljatoomisele, pigem on rõhk asetatud rahvastikuarengu põhitrendi kirjeldamisele Lääne-Virumaal ühe põlvkonna kestel. Usutavasti peaks siinne tekstiosa sobima sissejuhatajateks nendele ametnikele, kes pole seni osanud rahvastikuandmeid otsustusprotsessis kasutada, kuid sooviksid seda edaspidi teha. Esituse elavdamiseks on teksti poetatud väike osa kogumikuga kaasasolevast joonisfailide komplektist.

Käesoleval ülevaatel on oma koht täita ka seetõttu, et viimase viiekümne aasta jooksul piirasid rahvastikuandmete avaldamist, ka pildi kujul, ranged tsensuurireeglid. Kui Eesti kohta tervikuna mõni tsenseeritud ülevaade aeg-ajalt ilmus, siis maakonna rahvastikuarengust on ka artikli mahuga piirduvad kokkuvõtted peaaegu olematud. Ometi on käesolevaga samalaadilist tööd riigis ka varem tehtud. Peale iseseisvuse saavutamist pani tollane Eesti Vabariik suurt rõhku ühiskonna tarvidusi teeniva statistikakorralduse ülesehitamisele, esmakordselt Eesti ajaloos keskasutusena moodustatud Statistika Keskbüroo alustas ühe ulatuslikuma projektina varasema rahvastikustatistika korrastamist. Tollased ühtlusarvutused, mille tulemused avaldati koos 1922 aasta loendusmaterjalidega, haarasid kõiki kolme toimunud rahvaloendust (lisaks eelmainitule 1881 ja 1897). Igaüks nimetatuid oli läbi viidud erinevalt lähtepositsioonilt. Esimene Balti provintse haaranud loendus vastandus siinset erikorda andmekorralduslikult rõhutavana mõneti Vene Impeeriumi keskvoimule. Teine, ülevenemaaline, vastuoksa, nivelleeris kohalikud eripärad ning alles kõnealustest viimane võttis lähtekohaks rippumatu rahvusriigi vajadused. Nii polnud ühtlustamistöö mõistagi lihtne, kuid oli ju noore riigi üheks esmavajaduseks luua arusaamine omaenda pikemaajalistest rahvastikutrendidest. Kui varasemat andmestikku ei õnnestunud esitada hilisema struktuuris, siis toimiti vastupidi, võttes aluseks 1881 aasta loendusandmestiku ja halduspiirid. Lõpptulemusena suudeti tagada kõigi kolme loenduse andmevõrreldavus.

Iseseisvusjärgsed loendusandmed koos ühtlusarvutustega tulid ka peatselt publitseerimisele, ning samal põhjusel kui praegu - statistiliste tööde ja kujuneva andmestiku suure mahu tõttu - korraldati tookordne avaldamine maakonnavihkude kaupa. Tolleaegne ühtlusarvutuse programm algas Järva maakonnast, millele aasta hiljem järgnes teiste hulgas Virumaa [RSKB 1924]. Lisaks sarnasele eesmärgipüstitusele seob toonast loendusandmete kogumikku käesoleva väljaandega veel seegi, et tabelite suure mahu tõttu ei leidnud mitte kõik tehtu trükis avaldamist. Muidugi võimaldab tehnika tänapäeval produtseerida materjali mitmekesisemalt, mida ka käesoleva kogumiku puhul on rakendatud. Lääne-Virumaa

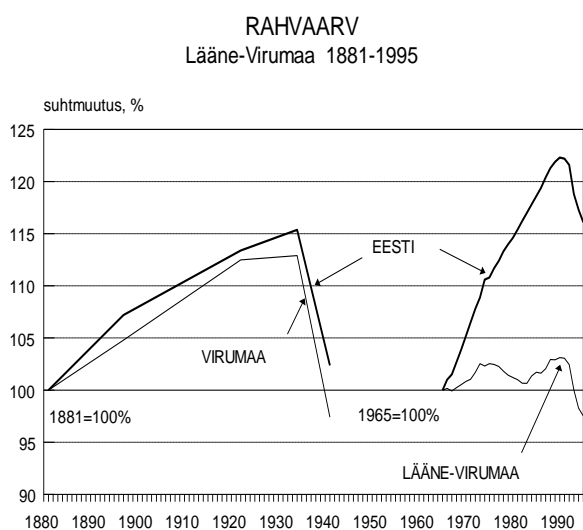
korrastatud andmefailide olemasolu võimaldab kahe viimase loenduse osas mitmesuguseid vajadusi täiendava uustöötuse kaudu arvestada.

Sõjaeelse aega tagasi minnes, hoiti järgnenud loenduse (1934) materjalid juba rutiinselt ajas võrreldavana ning omaette ümberarvutusülesannet lahendada ei tulnud, sellevõrra puudus tarvidus ka eraldi maakonnakogumike järele. Teiseks sisukamaks rahvastikuandmeid kajastavaks sarjaks oli tollal professor Rammuli toimetamisel ilmunud maakonna tervishoiu-alased ülevaated, milline on avaldatud ka Virumaa kohta [Rammul 1931]. Samuti väärrib äramärkimist Viru Maavalitsuse väljaandena maakonna minevikku ja olevikku käsitlev koguteos [Rosenberg 1924]. Oluline on täheldada, et rahvastikustatistika nagu ka muude valdkondade korrastamisjärgselt kättesaadavaks tehtud andmestik oli tõsiseltarvestatavaks aluseks sotsiaalteaduste arengule 1920-1930 aastatel. Ühe äärmiselt olulise väljundina leidis see andmestik kasutamist Eesti Kirjanduse Seltsi poolt toimetatud maakonnaülevaadete sarjas, kus rahvastikuareng leiab loodus-geograafilise keskkonna taustal kooskõpsust teiste eluvaldkondadega. Sedalaadi süsteemsete ülevaadete valmimine osutus võimalikuks kümnekond ja enamgi aastat pärast põhiliste ühtlusarvutuste teostamist, loodetavasti ei jää ka nüüdis-Eestis ajavahemik ühtlusarvutustest ülevaateni palju pikemaks. Kuigi tõsi ta on, praegune kogumik on alles esimene, sõjaeelse arenguga tervikut mittemoodustav osa ühtlusarvutustest, mistõttu aeg sisulise ülevaate kirjutamiseks pole veel tiksuma hakanud.

Lääne-Virumaa puhul väärrib omaette äramärkimist Maavalitsuse ettevõtlikkus kohaliku andmekorralduse vallas. Leevendamaks riigistatistika hoolimatut suhtumist regionaalstatistikasse ja andmekvaliteeti, on asunud maakonna aastaraamatute koostamisele, mis muuhulgas sisaldavad ka rahvastikuandmeid. Kahe viimase aasta väljaanded paistavad silma kasvava sisutihedusega [Lääne-Viru Maavalitsus 1994; 1995].

1.1. Rahvastikutaaste

Sündimuse, suremuse, rände ja mõneti kaudsemalt teiste demograafiliste protsesside koosmõju integreerub rahvastikutaasteks, mida kokkuvõtlikult iseloomustab rahvaarv ja selle muutumine. Eesti jäi küll loenduskorralduse arengult läänepoolsetest naabermaadest maha, kuid siiski on rahvaloendustega kaetud see ajavahemik, mil siinmail leidis aset põhimõtteline pööre demograafilises arengus rahvaarvu kasvult kahanemisele. Esimene kogu praegust Eesti maa-ala hõlmanud rahvaloendus (1881) andis tollase

Virumaa rahvaarvuks 102 tuhat inimest, millest kolm ja pool tuhat moodustas Rakvere elanikkond. Järgneva loenduse ajaks (1897) oli maakonna rahvastik kasvanud ligikaudu 5 protsendi võrra ning lähenes 107 tuhandele inimesele. Tolleaegset Virumaad edestasid rahvaarvu kasvult Harjumaa 14 protsendiga ning Tartu-, Võru- ja Saaremaa keskmiselt 7 protsendiga, seega oli tegemist keskmisest veidi madalama kasvutempoga. Samal ajavahemikul oli Rakvere linna rahvaarv suurenenud ligi 68 protsenti ja lähenes juba kuuele tuhandele.

Üldiselt iseloomustab 1881-1897 loendusvahemik üleminekut rahvastiku traditsiooniliselt taastetüübilt kaasaegsele, millega kaasneb rahvaarvu pidev ja kokkuvõttes küllalt

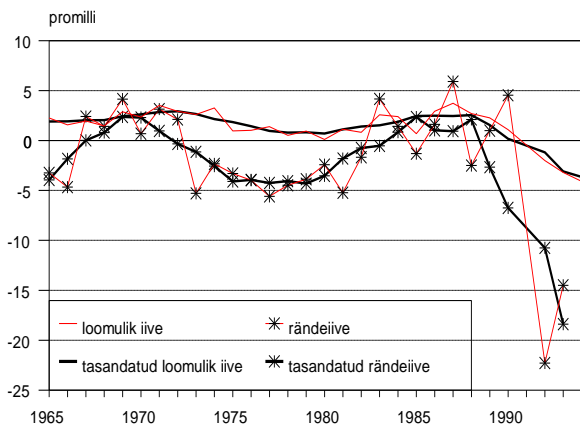
märkimisväärne kasv ehk demograafiline plahvatus. Eesti maa-alal möödunud sajandi lõpul toimunud rahvaloendused haaravad just kõnealuse perioodi lõppjärku. Teatavasti toimus kogu Eestis ja sedavõrd ka Virumaal demograafiline üleminek nn prantsuse tüübi järgi, mille tunnusjooneks on rahvaarvu suhteliselt tagasihoidlik suurenemine sel perioodil, ja nii võib maakonna rahvaarvu tõusu möödunud sajandi lõpupoolel pidada pigem aeglaseks kui kiireks. Maakonna rahvaarvu suurenemine jäi, võrreldes Harjumaa ja seda enam näiteks Peterburi kubermanguga, maha suuremate linnade puudumise tõttu: kasvas ju demograafilise ülemineku käigus plahvatuslikult just linnarahvastik. Siinjuures tuleb meenutada, et Virumaa suurim linn Narva kuulus administratiivselt Peterburi kubermangu koosseisu ega olnud 1881 aasta loendusest hõlmatud. Võrreldavuse huvides on ka alljärgnevad rahvaarvud (1897, 1922 ja 1934 aasta loendused, vt ka joonis) antud Virumaa piires, nagu maakond oli 1881 aasta loenduse aegu.

Esimene Eesti Vabariigis korraldatud rahvaloendus (1922) näitas Virumaa rahvaarvu edasist tõusu, mis küündis eelmise loendusega võrreldes ligi 8 protsendini. Sellesse aega langesid sõjasündmused ja revolutsioonisegadused (1914-1920), kuid ometi ei väaranud need asjaolud tollasele demograafilise arengu etapile omast rahvaarvu pidevkasvu. Nimetatud sündmusteta oleks rahvaarvu tõus muidugi hoopis suurem olnud. Edaspidi muutub tooniandvaks uuele demograafilisele arengufaasile iseloomuliku null-iibelise rahvastikutaaste kujunemine: 1920-1930 aastatel rahvaarvu kasv Virumaal stabiliseerus ja järgmiseks loenduseks (1934) oli eelmisega võrreldes maakonna rahvaarv suurenenud vaid poole protsendi võrra, ületades 1881 aasta algseisu siiski ca 12 protsenti. Lugeja leiab rahvaarvu erisuse hoopis suurema Virumaa piirimuutusi 1917-1920 arvestades, mistõttu on asjakohane veel kord neile tähelepanu juhtida: Eesti-Vene piir ei kulgenud mööda Tsaari-Venemaa kubermangupiire (samuti nagu näiteks omaaegsed Kuramaa, Liivimaa ja Eestimaa kubermangude vahelised piirid ei jäänud aluseks riigipiirile), mille tulemusena Eesti Vabariigi Virumaa oli territooriumilt mõneti suurem Tsaari-Vene aegsest Virumaast. Sellevõrra on tarvis trendiandmete kasutamisel olla tähelepanelik mitte ainult rahvaarvu võrdluse korral. Hoopiski pole mõistlik tänase Lääne-Virumaa eristamiskatse tolle ajajärgu terviklikust Virumaast.

Paljuski uue rahvastikutaastetüübi juurdumise tõttu osutus Teise maailmasõja aegse kahe okupatsiooni ja lahingutegevuse ning järgnenud sotsiaalse ümberkorralduse mõju Virumaa rahvaarvule Esimese maailmasõjaga võrreldes hoopis tõsisemaks. 1941 aasta detsembris läbiviidud rahvaloendus näitas Virumaa rahvaarvu järsku langust 21 tuhande inimese võrra ehk kahanemisest allapoole 1881 aastal fikseeritud arvu. Pealegi olid esimese poolteise nõukogudeaasta inimkaotused äärmiselt suure soovanuselise selektiivsusega. Sõjajärgsed nõukogudeaastakümned on Virumaa rahvaarvu kasvatanud olulisel määral, kuid eeskätt sisserändajate arvel maakonna idaossa. Sealpeale on maakonna areng üldse ja rahvastikuareng sealhulgas tõusvas joones kahestunud. Pika ajaloo vältel ühtsena püsinud Virumaa poolitati 1949 aastal ka administratiivselt.

Käsitletava ajavahemiku 1965-1990 jooksul on Lääne-Virumaa rahvaarv tõusnud 77 tuhandelt ligikaudu 80 tuhande inimeseni. Rahvaarvu dünaamika pole aga olnud kaugeltki ühtlane ja kujundlikult iseloomustab seda kaheküürulisus: 1960 aastate teisel poolel, peamiselt sisserände tulemusena, kiirenes rahvaarvu kasv ca kümneks aastaks, et siis hoopis langustrendiks teiseneda. Uus, eelmisega üsna sarnane rahvaarvu kasvutrend algas kaheksakümnendate aastate alguses ja Lääne-Virumaa rahvaarv tõusis sõjajärgse maksimumini just 1990 aastaks. Sellele järgnes rahvaarvu tänaseni kestev uus kahanemine, mis eelpoolnimetatud langusperioodiga võrreldes on hoopis ulatuslikum ja küllap ka püsivam. Lääne-Virumaa võrdlus Eesti keskmise rahvaarvu dünaamikaga jätab mulje nagu maakonna rahvastikuareng oleks rändeprotsessidest suhteliselt vähemõjutatud, sest rahvaarvu trend on pigem lähedane null-iibelisele põlisrahvastikule, erinedes oluliselt sisserännanud rahvastikuosa arengutrendist. Samuti väärib märkimist Lääne-Viru maarahvastiku paiknemise ja asustustiheduse kõrgem säilivusaste Eesti keskmise, seda enam siis Ida-Virumaa taustal.

LOOMULIKU- JA RÄNDEIIBE ÜLDKORDAJAD
Lääne-Virumaa 1965-1994

Virumaa negatiivse rändeiibe positiivseks. Loomuliku iibe tollast väärtust ületas rändeiive siiski vaid mõnel üksikul aastal. 1970 aastate alguses rändeiive vähenes ja muutus umbes kümneks aastaks negatiivseks. Aastakeskmiselt kaotas maakond tol perioodil rändeprotsesside tulemusena ligikaudu 250-300 inimest. Muuseas tuleb tähele panna, et vahelduvalt kasvav-kahanev rändeiibe trend erineb küllalt oluliselt maakonna sisse- ja väljarändevoogudest, mis mõlemad näitasid üsna ühtlast langust alates juba 1970 aastate algusest. Mõneks ajaks positiivseks tõusnud rändeiive 1980 aastatel on tänaseks uuesti suunda vahetanud, kuid rändeandmestiku kvaliteedi üldise halvenemise tõttu pole mõistlik sellest ennatlikke järeldusi teha.

Võrreldes rändega on loomuliku iibe mõju Lääne-Virumaa rahvaarvu kujunemisele olnud püsivama iseloomuga. Rahvastiku aastakeskmise loomulik juurdekasv on olnud 200 inimese ümber: suurim seitsmekümnendate aastate esimesel poolel ja väikseim sama kümnendi teisel poolel, mil põlisrahvastiku üldiive Eestis oli teatavasti koguni negatiivne. Üheaegselt kogu Eesti ja ka Lääne-Virumaa sõjajärgse kõrgeima sündimustaseme valitsemisega, pöördus just üheksakümnendate aastate alguses maakonna rahvastiku loomulik iive negatiivseks ning on seda tänini. Piirimuutustest on maakonna rahvaarv olnud käsitusluse perioodi vältel mõjutatud vaid kahel korral, mistõttu rahvaarvu kogumuutus ühtib pea täielikult koguiibega, kui muidugi kõrvale jätta korrigeerimistegur.

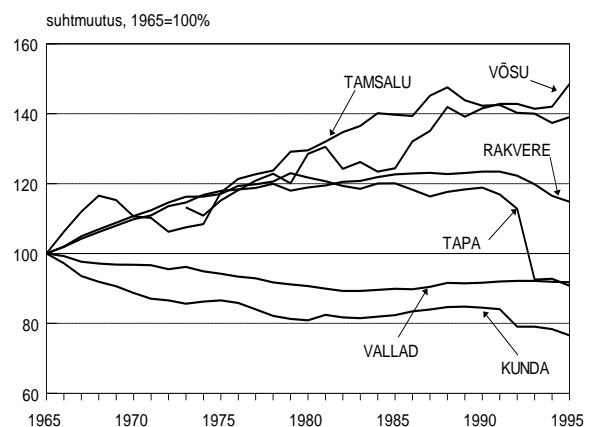
Rahvaarvu dünaamika osutub küllalt erinevaks maa- ja linnarahvastiku lahuskäsitusel. Kogurahvastiku kasvu taustal on maarahvastikku iseloomustanud juba pikemat aega, ammu enne käsituslusalust ajavahemikku alanud kahanemine, põhjustatuna ennekõike väljarände kumulatiivtulemist. Vaadeldava perioodi vältel on Lääne-Virumaa maarahvastik kahanenud ligikaudu nelja tuhande inimese võrra, millest küll pooltuhat linnaelanikeks kuulutatud võsulast tuleb maha arvata. Rahvaarvu muutuskomponendid kinnitavad, et lisaks rändeiibele on ka loomulik iive Lääne-Virumaa maapiirkondades olnud üsna pidevalt negatiivne. Surmade arvu ülekaal sündidest ei johtu muidugi maarahvastiku liigmadalast sündimusest või eriti kõrgest suremusest, vaid aastakümneid kestnud väljarände tõttu kuhjunud rahvastiku liigvananemisest. Kaheksakümnendate aastate keskpaiku vanuskoostise negatiivne mõju väheneb ja loomulik iive pöördub positiivseks. Ka rändeiive on just samal ajal positiivne ja nõnda iseloomustab Lääne-Viru maarahvastikku üle pika ajavahemiku arvestatav kasv, mida edaspidise arengu taustal võib tinglikult stabiliseerumiseks arvata.

Demograafiliselt selgepiirilise üleminekupeeriodi jooksul kasvavad maarahvastiku äravoolu toel endised ning tekivad uued linnad, millist protsessi tuntakse linnastumisena. Enamiku tänaste Lääne-Virumaa linnade arengutee on alguse saanud just tollest perioodist. Ajalooliseks linnaks on maakonna läänepoolses osas vaid Rakvere, mis sai linnaõigused 1302 aastal. Sõdade käigus korduvalt vägivalla

ohvriks langenuna (näiteks Liivi sõja ajal põletati linn maani maha ja kadus pikemaks ajaks asulate nimistust) on siiski ka maakonna pealinna kujunemistee tänapäevaseks olnud paljuski seotud just linnastumisperioodiga. Kogurahvastiku kasvu lõppedes on küllalt tüüpiline linnade kasvu jätkumine veel mitu aastakümnet, vähemalt demograafilise potentsiaali ammendumiseni. Sama olukord on iseloomulik ka Lääne-Virumaale.

Lääne-Viru pealinna elanikkond on kuuekümnendate aastate keskpaigaga võrreldes kasvanud ligemale nelja tuhande inimese ehk 20 protsendi võrra, rahvaarvu kasvutempo on aga aja jooksul pidevalt langenud. Just käsitletava perioodi lõpuks, 1990 aastaks jõudis kasv nullini ja sealpeale on Rakvere rahvaarv juba vähenenud. Rakverega üsna sarnase rahvaarvu dünaamikaga Tapa ilmutab perioodi lõpul hüppelist vähenemist, mis paistab ka edaspidi jätkuvat. Kindlasti on põhjuseks Venemaa tegevusjärväe väljaviimine, aga sellesama tõttu on ka rahvaarvuteave vähem usaldusväärne. Maakonna ülejäänud kolmest linnalisest asulast on käsitletava perioodi vältel kaunis kiiresti, nimelt ca 40 protsenti, kasvanud kaks: Tamsalu ja Võsu. Nagu linnad ise, nii on ka nende rahvaarvu kasvutrend aset leidnud erinevail põhjusil. Suvituspaigana ligitõmbav Võsu võib edaspidigi arvestada kasvuga, mis oleks juba praegu mitmekordne, mõõtes rahvaarvu aastakeskmisega, mitte aastaalguse seisuga. Ja seda vaatamata asula eakale vanuskoostisele ning sellest tulenevale rahvastiku loomulikule kahanemisele, milline olukord on Lääne-Viru linnaliste asulate seas ainumas. Kasvu võib eeldada ka Tamsalu, aga hoopis rahvastiku maakonnakeskmisest noorema vanuskoostise tõttu. Teisalt eristub Lääne-Virumaa linnadest ja isegi maavaldadest Kunda, mille rahvaarv on 1980 aastateni pidevalt kahanenud, näidates sealpeale nõrgapoolset stabiliseerumistrendi. Kundat iseloomustab küll rahvastiku positiivne loomulik iive, kuid absoluutarvuliselt on negatiivne rände-iive ülekaalus.

RAHVAARV
Lääne-Virumaa linnaasulad 1965-1995

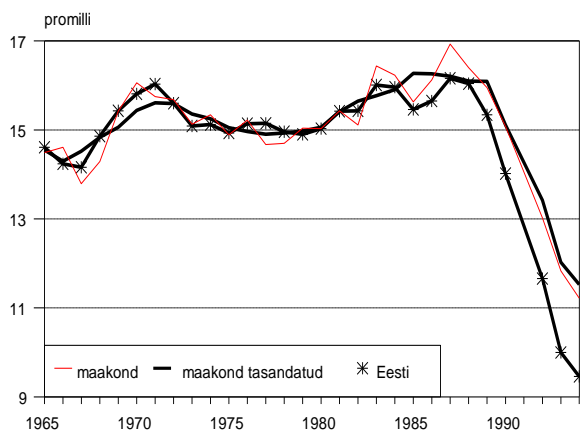

Tulevikkuvaatavalt on käsil käes teiste maakondadega ka Lääne-Virumaal edaspidi oodata rahvaarvu jätkuvat kahanemist, eeskätt 1990 aastal alanud sündimuse äkklanguse ning suremuse stagneerumise mõjul. Endiselt olulisel kohal on Lääne-Virumaa puhul ka rändemuutused. Maakonnasiseste erisuste osas on kindlasti seljataga linnade kasvufaas, sündimuse ja suremuse üldnäitajate lähenemine kõneleb linnarahvastiku kasvupotentsiaali ammendumisest ning edasine rahvaarvu muutumine hakkab üha enam sõltuma viimati nimetatud kahest protsessist. Paari viimase aastakümne vältel korrastunud vanuskoostis, kõrgem sündimustase ning paljuski säilinud asustusstruktuur lubavad Lääne-Viru maarahvastiku demograafilise taaste tulevikutrendi hinnata linnarahvastikust ühtlasemaks.

1.2. Sündimus

Elussündide koguarv Lääne-Virumaal on käsitusel perioodil kahe väiksema ülesvõnkega (ja tänapäevase langusega) püsinud tuhande kaheksa piirimail. Informeeritud lugeja võib nii sündide arvust kui sündimuse üldkordajast välja lugeda Eesti põlisrahvastikule iseloomuliku ja Euroopa kontekstis ainulaadse sündimuse tõusu 1960 lõpul [Katus 1989a]. Samasuunaline on olnud sündimustrendi võnge ka 1980 aastate teisel poolel, seda aga peamiselt sissesõitnud rahvastiku sündimustõusu poolt põhjustatuna, mida siiski toetas ka põlisrahvastiku vanuskoostise omapära. Kõrvalolevalt jooniselt

SÜNDIMUSE ÜLDKORDAJA
Lääne-Virumaa 1965-1994

nähtub ka üldine sündimuse äkklangus käesoleva kümnendi algul, mis Lääne-Virus on olnud vaid veidi Eesti keskmisest väiksema ulatusega.

Sündimusarengu käsitlemisel pakub maakonna pealiskaudsele sündmusstatistikale olulist täiendust rahvaloendusandmestik. Sünnitatud laste arvu puudutava küsimuse kaudu laekunud teabele toetudes võimaldab kahe viimase loenduse andmestik heita asjakohase tagasipilgu maakonna sündimustrendile enam kui poolsajandi vältel. Sünnitatud laste arv ehk rahvastikustatistiliselt summaarne põlvkonnasündimuskordaja on sisutihe näitaja, kuivõrd seostab sündimustaseme

rahvastikutaastega. Et rahvaarv ei kahaneks, on tarvis, et iga laste põlvkond oleks vähemalt sama arvukas kui vanemate oma. Sündimuskordajaga mõõdetuna vastaks sellele tinglikult 2.1 last naise kohta, vanemates rahvastikupõlvkondades tänases kõrgema imikusuremuse tõttu veidi enam. Peggeldades demograafilise ülemineku varast ajastust ja peresise sündimusreguleerimise kasutuseletulekut üheaegselt rahvastikuarengu pioneerriikidega Põhja- ja Lääne-Euroopas, ei küüni ka enamik eakamaid Lääne-Virumaa põlvkondi taastetasemeni. Vaid vanimale, sajandivahetuse põlvkonnale (loendushetkel 80 aastased ja vanemad naised) on nimetatud tase olnud tinglikult võttes kättesaadav. Tegelikult siiski ka neile mitte, kui taastetasandi arvutamisel arvestada tollast, mitte tänast imikusuremust. Muidugi leiame selles vanusrühmas kõrgema lapsesuse maarahvastiku hulgas, kuid rahvastikuarenguga vähem kursis olevale lugejale ehk üllatusena ka Tapal. Nõnda väljendub põlisrahvastiku ja sisserändajate demograafiline arengunihe: sajandi kahekümnendatel-kolmekümnendatel aastatel oli Eesti põlisrahvastiku ja sisserännanute kodupiirkondade vahel enam kui kahekordne sündimuserisus, ja just Tapa linnas on selle kõrgema sündimusega sisserännanute osakaal suurim.

Arvtabelite kohaselt tõuseb sündimustase Lääne-Virumaal uuesti 1940 aastate põlvkonna hulgas. Nimetatud tõus on omane Eesti põlisrahvastikule üldse ning Lääne-Virumaa sellesuunalist trendi võib pigem tagasihoidlikuks lugeda: nii mõneski maakonnas saavutab tolle eesti põlvkonna sündimustasetasandi. Üheks sündimuse kasvu vähendavaks teguriks Lääne-Virus on kindlasti arvestatav sisserändajate osakaal, kuivõrd sellele rahvastikuosale kõnesolev sündimustõus ei laienenud. Sedasama asjaolu kinnitab 1940 aastate põlvkonna sündimustase maal, kus põlisrahvastik on valdav: nimelt omab käsitletav põlvkond kõrgeimat sündimustaset selle sajandi kõikidest kohortidest. Kokkuvõttes oleks raske arvata, et just see sõjaaastate põlvkond oleks nautinud inimsõbraliku ühiskonna poolt kindlustatud lapsepõlve, ainelist heaolu või hiljem, 1960 aastatel riikliku rahvastikupoliitika hüvesid. Ometi on selle põlvkonna perekondlik elukäik olnud niisugune, mida rahvastikutaaste seisukohalt tänases Eestis ideaalilähedaseks peetakse.

Naabermaade hulgas ringi vaadates tuleb sündimustaseme pikaajalise madaluse kõrval tõdeda Eesti põlvkonnasündimuse märkimisväärset stabiilsust, mis ühelt poolt tuleneb siinsest varajasest demograafilisest üleminekust, teisalt aga sõjajärgse *baby-boom*'i ning 1970-1980 aastate sündimuslanguse puudumisest. Samuti ilmneb sündimuskäitumises selge sarnastumistendents. Kogumiku andmetel on Lääne-Virumaal järjekindlalt kasvanud selle naisrühma osakaal, kes omab fertiilse ea lõpuks kahte last. Liites neile ühe- ja kolmelapselised naised, on pea 90 protsenti lapsesuse põlvkonnavariatsioonist kirjeldatud. Eriti märkimisväärne on seejuures lastetuse osakaalu järjekindel langus kohorditi: eakamates põlisrahvastiku põlvkondades küündis suhtarv ligi veerandini, noorimas fertiilsest east väljunud kohordis on aga sama näitav vaid 6-7 protsenti. Samuti on tähelepanuväärne lastetute osakaalu erisus põlisrahvastiku ja immigrantide vahel. Kõige vanemas kohordis on vahe koguni

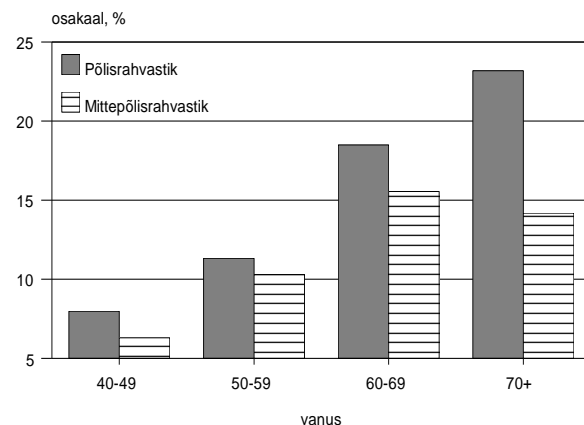
kahekordne, mis rõhutab Hajnali liini praktilist tähendust veel tänapäevalgi. Teisalt on toetanud sündimuskäitumise ühtlustumist paljulapseliste osakaalu pidev alanemine; tänaseks on nimetatud rühm kokku kuivanud ega mõjuta praktiliselt enam rahvastiku sündimustaset, kuid eriilmelise demograafilise vähemusena paistab püsivat ka edaspidi.

Sündimuse ühtlustumist saab käsitleda ka rahvastikuarengu üldise suundumuse - sündimus- ja abielukäitumise omavahelise seose nõrgenemise ning kummagi iseväärtustatuse kasvu - kontekstis. Muuhulgas avaldub see põhimõttelist laadi üldtendents vallassündimuse suurenemises, teisisõnu ei eelda lapse sünnitamine erinevalt varasemast seadusabielu sõlmimist. Kuivõrd põlisrahvastiku nooremates põlvkondades algab enam kui üheksa kümnendikku esmasrasedustest väljaspool juriidilist abielu, siis paistab seos lapse sünni ja ema abiellumise vahel olevat paljudel juhtudel pigem vastupidine traditsioonilisele. Muidugi ei tähenda nimetatud asjaolu, et lapsed sünniksivad kasvavas joones üksikemadele, millise järelduse poole kehvapoolne sündmusstatistika andmekasutajat vahel suunab. Tegelikult elab ligikaudu 90 protsenti vallassündidena registreeritud lastest mõlema vanemaga [Katus, Puur, Sakkeus 1995a].

Sünnijärjestuse homogeniseerumise taustal tunduvad Lääne-Virumaa sündimuse piirkondlikud erisused olevat püsivad. Maarahvastiku sündimus on olnud läbi kõigi põlvkondade ligikaudu 20 protsenti võrra kõrgem kui linnades. Samuti on sündimustase maal olnud järjepidevalt küllaldane lihtsa rahvastikutaaste tagamiseks, linnarahvastiku osas seevastu ei ole taastepiirini jõudnud ükski põlvkond. Peamiselt on nimetatud erisuse taga ühelapseliste ning kolme- ja enamalapseliste erinevad proportsioonid linna- ja maarahvastiku hulgas. Jäägu siinkohal arutus kõnealuse sündimuserisuse võimalikest põhjustest kõrvale, igatahes on niisugune olukord eeldanud pidevat ühesuunalise saldoga maa-linn rändeotsesse rahvastikukao ärahoidmiseks linnas. Üksikute linnade tasandil on ootuspäraselt madalaim sündimus Rakveres, maakonna vanimas ja suurimas linnalises asulas. Väiksemate, eriti Võsu puhul näitavad sündimuse põlvkonnaandmed ebaloomulikku võnkumist, mille põhjuste taga on vähese rahvastikukogumi kõrval ka andmeallika kuulumine loenduse valikprogrammi hulka. Lääne-Virumaa kõrg- ja keskhariidusega naiste sündimuskäitumine erineb teineteise suhtes vähemal määral kui võrrelduna madalamat haridust omavate naistega. Viimaste hulgas võib täheldada kolme- ja enamalapseliste kõrgemat esindatust, mis põhjuste kõrval püstitab küllalt olulise küsimuse sotsiaalkihtide erinevast rahvastikutaastest. Nimetatud teemavaldkonna sügavamaks käsitlemiseks on muidugi tarvilik üksikasjalikum teave, mida saab pakkuda vaid asjakohane küsitlusuuring.

Üheksakümnendatel aastatel on Lääne-Virumaa rahvastiku sündimus teadaolevalt tublisti langenud nagu mujalgi Eestis. Tänapäevale järgnevad viis kuni seitse aastat annavad vastuse, kas praegu sünnitusikka jõudnud põlvkonnad toovad viimase poolsajandi vältel küllalt stabiilsena püsinud sündimustrendi olulise pöörde või mitte. Seejuures määrab lähiaja sündimuse peasuuna mitte niivõrd noorte ja vastabiellunute ega ka paljulapseliste, vaid üht last omavate perede edaspidine käitumine. Olles loobunud teisest lapsest oma elu kahekümnendatel aastatel võivad nad selle järgneva elukümnendi jooksul tasa taha, kuid samahästi võivad sellest ka lõplikult loobuda. Sõltumata edasisest arengust, on 1990 aastate sündimuslangus juba rahvastiku sünnipõlvkondade omavahelise ebahühtlusena fikseerunud ning jääb kestma järgneva 70-80 aasta vältel või kauemgi.

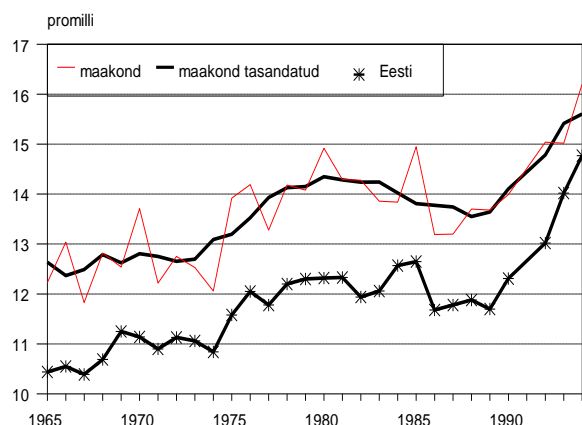
LASTETUTE OSAKAAL
Lääne-Virumaa 1989

1.3. Suremus

Surmajuhtude arvu dünaamika seisukohalt võib käsitletava ajavahemiku jagada kolmeks alaperioodiks. Seitsmekümnendate aastate keskpaigani surmade arv maakonnas, alguses aegamööda ja edasi pea hüppeliselt, kasvas ligikaudu 1100 juhuni aastas. Järgnevat 10-15 aastat iseloomustab surmajuhtude arvu suhteline stabiilsus, kusjuures kaheksakümnendate teisel poolel näitas surmade arv teatud langustki. Käesolev kümnend tõi kaasa surmajuhtude arvu kiire kasvu Lääne-Virumaal, milline trend on säilinud tänini. Kirjeldatuga samalaadne on olnud suremuse üldkordaja dünaamika maakonnas, siiski on lähimineviku suremustõus olnud kordaja kaudu väljendatuna veelgi silmatorkavam, sest üheaegselt surmajuhtude sagenemisega on kahanenud ka Lääne-Virumaa rahvaarv. Surmajuhtude arvu ega üldkordaja kasvust ei saa muidugi järeldada, nagu oleks rahvastiku terviseseisund maakonnas tingimata halvenenud; teadupärast sõltub üldkordaja lisaks käsitletavale protsessile veel rahvastiku vanuskoostisest. Viimase osas on eeskätt tähtis vanemaerialiste osakaal, kelle hulgas suremisintensiivsus on mitmekordselt kõrgem. Just vanurite osakaalu ajutine langus põhjustas nii surmajuhtude kui üldkordaja stabiliseerumise ning teatava alanemise maakonnas 1980 aastate esimesel poolel. Peamiselt

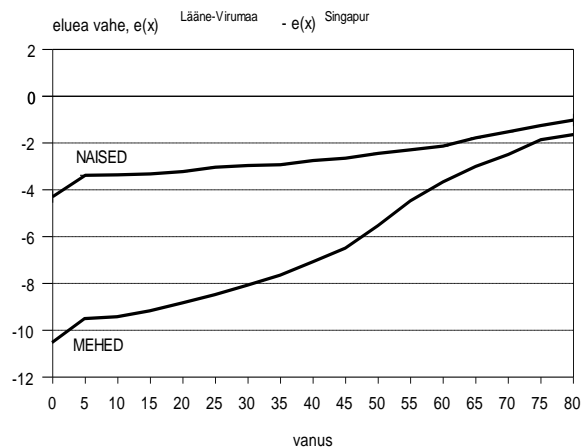
SUREMUSE ÜLDKORDAJA
Lääne-Virumaa 1965-1994

rahvastiku vanuskoostisest on samuti tingitud suremuse üldkordaja püsivalt kõrgem tase Eesti keskmisega võrreldes. Suremuskordajate trendid on väga sarnased, kuid tase Lääne-Virumaal koguni kahe promillipunkti võrra kõrgem; vaid viimastel aastatel on vahe Eesti keskmisega veidi vähenenud. Sedavõrd kaua stabiilsena püsinud vahe viitab rahvastiku vanuskoostise erisuste kõrval ka tõenäosele kõrgemale suremusintensiivsusele maakonnas, mis allpool leiabki kinnitust. Olgu siiski täheldatud, et näiteks Võsu märkimisväärselt kõrgem suremuse üldkordaja on eakamast vanuskoostisest, mitte asula ebatervislikust kliimast põhjustatud.

Tugeva vanussõltuvuse tõttu kasutatakse rahvastikuteaduses suremuse mõõtmiseks tavapäraselt elutabelimeetodit, mis võimaldab kõrvale jätta rahvastiku vanuskoostise mõju. Õnnetuseks oli omaaegne NLiit liialt suur, et Moskvas oleks jõutud elutabeleid rajooniti teha (vabariigi statistikas ei osatud ning teadlaskond hoiti arvandmetest eemal). Nõnda on käsitletavat ajavahemikku hõlmavana koostatud Lääne-Virumaa rahvastiku kohta elutabel vaid ühel korral [EKDK 1994a]. Nende tabelite kohaselt oli keskmine eluiga Lääne-Viru meestel 63.3 ja naistel 74.0 aastat (1986-1991). Meeste eluiga oli tollal Eesti madalaim, jäädes niigi kurvakstegevast riigikeskmisest veel kahe ja poole aasta võrra lühemaks. Naiste osas piirdus mahajäämus Eesti keskmisest ühe aastaga ning maakonna positsioon oli vastavalt parem. Kogu riigile tüüpiliselt paistab ka Lääne-Virumaal eluea lühidusega eriti silma maarahvastik: 62.4 aastat meestel ja 73.0 aastat naistel. Ometi pole Lääne-Viru nende näitajate poolest päris viimane: veelgi kurvem on pilt Viljandimaal meeste ning Jõgeva- ja Läänemaal naiste osas. Maapiirkondadega võrreldes on Lääne-Viru linnarahvastiku keskmine eluiga mõnevõrra kõrgem: 64.3 ja 75.2 aastat. Üldiselt maalivad esitatud arvud maakonna rahvastiku terviseseisundist üsna murettekitava pildi.

KESKMINE EELDATAV ELUIGA
Lääne-Virumaa 1986-1991 ja Singapur 1993

Tausta loomiseks olgu siinkohal näite korras toodud Lääne-Virumaa võrdlus Singapuriga. Vahemärkusena, Lääne-Viru elutabelid on koostatud ÜRO standardmetoodika järgi nagu ka Singapuri vastavad tabelid [UN 1995], ning seetõttu mõõndusteta võrreldavad. Meelega jäid võrdlusest kõrvale arenenud riigid ning valitud sai rahvusvahelise klassifikatsiooni kohaselt arengumaa, et tuua Lääne-Virumaa koht maailma suremuskaardil paremini esile. Jahmatapanevalt jääb meeste eluiga Lääne-Virus singapurlastest kümne aasta võrra lühemaks. Ka sealsed naised, kellest Aasia tavade kohaselt ei hoolitavat, elavad Lääne-Viru naistest neli aastat kauem. Kõrvalolev joonis selgitab, et Lääne-Viru rahvastiku suremustase on üsna ühtlaselt kõrgem, sest keskmise eluea vahe kahaneb vanuseti pea lineaarselt. Kahanemine ise on arusaadvalt tingitud sellest, et surma ees on läänevirulased nagu ka singapurlased kõigele vaatamata lõpuks võrdsed. Vanimas joonisel toodud vanusrühmas on elueavad juba väikesed, probleem seisneb aga selles, et noorema ea suremustaseme kumulatiivsefektiivsena elab Singapuris selle vanuseni mitu korda rohkem inimesi.

Eesti piirkondlikule suremusandmestikule üldomase vanustunnuse puudulikkuse kiuste on ühe earühma, nimelt imikuea suremusarengut võimalik siiski ka trendina jälgida. Teatavasti langes sotsiaalse progressi ilminguna imikusuremuse tase demograafilise ülemineku käigus mitmekümnekordselt ja tänaseks on sellest kujunenud juba suhteliselt harvaesinev sündmus. Maakonna tasandil on juhuvõnked omandanud küllalt arvestatava mõju, mis ühtlasi teeb imikusuremustrendi jälgimise tülikaks. Olukorrast ülesaamiseks on imikusuremuskordajat viieaastase liikuvkeskmisega tasandatud, kuid sellele vaatamata jääb juhuvõngete amplituud väiksemate haldusüksuste puhul järeltule tegemiseks vahel ikka liiga suureks. Üldjoontes Eesti-keskmise trendiga ühtides, on kuuekümnendate aastate kesksajast tänaseni toimunud Lääne-Viru imikusuremuskordaja vähenemine 23 promillilt 15-16 promillini. Muidugi tuleb langust hinnata positiivselt, kuid saavutatud muutus on olnud tunduvalt tagasihoidlikum kui arenenud maades sama ajavahemiku jooksul: tulemusena on kaasaja Eesti imikusuremus ligi kolm korda kõrgem kui näiteks Põhjamaades. Pealegi torkab silma, et nii käsitletava perioodi alguses kui kahetsusväärset ka lõpu poole, st käesoleval ajal, kipub Lääne-Virumaa imikusuremus riigikeskmisest kõrgemale jääma.

Imikusuremuse maakonnasisese variatsiooni puhul pälviv kindlasti tähelepanu linna- ja maarahvastiku erisus. Kuuekümnendate lõpu märkimisväärne vahe säilis või koguni kasvas 1980 aastate alguseni: kõnealuse 15 aasta jooksul ilmutas linnarahvastiku imikusuremus langustrendi, maarahvastiku vastav näitav aga püsis pea ühesugusel tasemel. Järgnev kümnend, vastupidi, tähistas Lääne-Viru maarahvastiku imikusuremuse teatavat langust, kuid linnarahvastiku imikusuremus kippus hoopis kasvama. Viimatinimetatud trend on äärmiselt ootamatu ja Eestile ebaiseloomulik. Samuti on just linnarahvastik põhjustanud maakonna üldnimetatud kasvava mahajäämuse Eesti imikusuremusnäitajate suhtes viimasel kümnendil. Nii lisandub Lääne-Virumaa kõrgeimale üldsuresumusele ka imikusuremuse halvenev trend.

Tuginedes eeltoodule võib rahvastiku halba terviseseisundit ning selle väljenduseks olevat kõrget suremust pidada üheks kõige tõsisemaks rahvastikuprobleemiks Lääne-Virumaal. Tundub, et kohapeal on seda probleemi mõne teise maakonna ja ka keskvalitsusega võrreldes enam teadvustatud; näiteks peeti Kunda tsemenditööstuse arenguprogrammi kokkuseadmisel vajalikuks mitte ainult keskkonnaseisundi, vaid ka selle rahvastikumõjude käsitlemist [Kink 1995]. Eesti kohta tervikuna on teada, et sarnaselt paljude Ida-Euroopa riikidega pole keskmine eluiga siin alates 1950 aastate lõpust oluliselt pikenenud, meeste

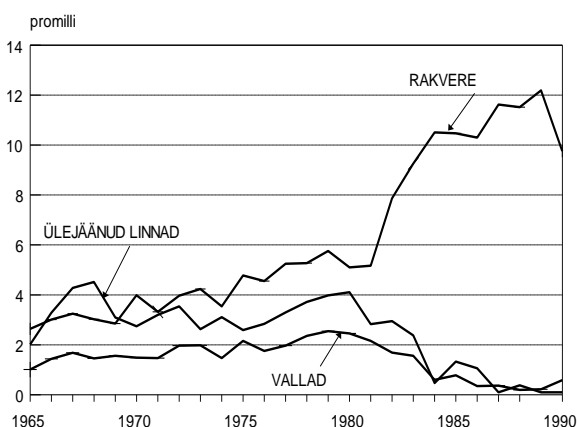
osas on vahepeal olnud tegemist koguni tagasilangusega. Võrdselt mõtlemapanev peaks olema suremuskõvera muutus, mille käigus eelkõige meeste suremus on omandanud arengumaale omase kuju, jäädes taseme poolest pealegi maha [Katus, Puur 1991]. Viimaste aastate andmed räägivad koguni eluea täiendavast langusest 1990 aastate algul, mis eelneva stagnatsiooniga käsikäes on põhjustanud rahvastikukriisi. Seejuures ei erine Eesti surmapõhjuste struktuur põhimõtteliselt arenenud riikidele omasest, probleem taandub inimeste kiiremale läbikumisele ning ühtede ja samade surmapõhjuste varasemale mõjulepääsemisele [Leinsalu 1993]. Surmapõhjustest on Eksperimentaalse ja Kliinilise Meditsiini Instituudi epidemioloogide poolt süstemaatilisemat maakondlikku käsitlemist leidnud vähisuremus [Thomson, Rahu, Aarelaid, Gornoi 1996].

Olukorra parandamiseks vaevalt lihtsaid retsepte leidub ning rahvastikuprotsesside suure inertsuse tõttu ei saa ka peatset edu loota. Tervise kumulatiivne iseloom lubab pööret paremusele oodata alles pärast seda, kui ühiskondlike olude stabiilsus ja saavutatud heaolu hakkab toimima läbi mitmekümneaastase põlvkondliku kogemuse. Seni tuleb osata arvestada liigsuremuse mõju ka suhteliselt tervishoiukaugetele eluvaldkondadele, mille näiteks olgu toodud eluea soodisproportsioonist johtuv väga kõrge üksikute osakaal vanemaeliste naiste hulgas ning asjaoluga seotud sotsiaalprobleemid. Arusaadavalt ei toeta tänased rahvastiku tervisenäitajad poliitikute küllalt sageli kasutatavat unenäolist soovloosungit Euroopa poole liikumisest.

1.4. Abielu ja perekond

Lääne-Virumaal on kogu käsitlusajal perioodil sõlmitavate abielude arv püsinud suhteliselt stabiilsena, väiksemate võngetega 1970 aastate esimesel poolel ja ajutise langusega aastatel 1980-1981. Koos kordusabiellumistega on maakonnas aastakeskmiselt registreeritud 500-600 abielu, käsitleva perioodi järel on abiellumiste arv järsult langenud, tänaseks juba peaaegu kaks korda omaaegse aastakeskmisega võrreldes. Samalaadne trend iseloomustab ka abiellumuse üldkordajat, mis läbi kahekümne viie aasta on püsinud seitsme promilli piirimail, edaspidi samuti järsult langedes. Seejuures ei tohi muidugi unustada, et Eesti sündmusstatistikas leiab kajastuse üksnes registreeritud abielu, milline kooseluvorm on põlisrahvastiku nooremates põlvkondades teadaolevalt kiiresti asendunud vabaabieluga. Kuivõrd viimast

LAHUTUMUSE ÜLDKORDAJA
Lääne-Virumaa 1965-1990

nõukogude praktika jätkuna ning teiste riikide kogemust eirates ei registreerita, siis tuleb viimaste aastate abiellumusnäitajate languse taga näha ennekõike kooseluvormide mitmekesisuse suurenemist kui rahvastiku vallasuse kasvu [Vikat 1994]. Ilmselgelt on Eesti abielustatistika metodoloogia tegelike protsesside kajastamiseks 20-30 aastat maha jäänud.

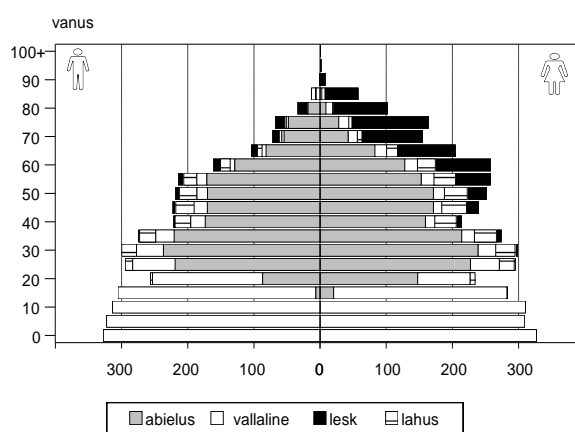
Aastakeskmise lahutuste arv Lääne-Virumaal kasvas poolteisesajalt juhult kahe ja poolesajani 1970 aastate lõpuks. Sealtpäele lahutuste arv teatud langustrendiga stabiliseerus. Väärrib tähelepanu, et eelpoolviidatud abielude arvu oluline langus viimastel aastatel pole samalaadset vähenemist lahutuste arvus kaasa toonud. Tulevikus on lahutuste arvu kahanemine siiski paratamatu, kuivõrd abielu sõlmimata pole seda ka võimalik lahutada. Absoluutarvuga võrreldes toob lahutumuse üldkordaja ülalnimetatud trendi selgepiirilisemalt esile. Abielurahval tasub tähele panna, et perekond püsib Lääne-Virumaal Eesti keskmisest hoopis kindlamini

koos, ainuüksi lahutumuskordajate vahe on kogu perioodi vältel olnud stabiilselt nii kõrge, et ületab kolmandiku Euroopa riikide lahutumustaseme.

Küllaltki omapäraseks osutuvad Lääne-Virumaa regionaalsed abiellumus- ja lahutumusnäitajad, nagu muuseas ka enamikus teistes maakondades. Torkab silma Rakvere linna abiellumus- ja lahutumusnäitajate münchhausenlik muutus 1980 aastatest alates, eelkõige tundub kuulsa paruni mõttelendu meenutavat lahutumusnäitajate tõusukiirus. Seevastu teistes maakonna linnades ja maal näikse samast ajast abiellumised ja lahutamised päris otsa lõppevat. Sedavõrd ulatuslikeks erisusteks ei anna abiellumis- ja lahutusealiste rahvastikurühmade osakaalude erisused kuidagi alust, mistõttu jääb üle tõdeda juriidilise registreerimisprotseduuri sisutühisust regionaalse abielustatistika alusena. Ilmselgelt on statistikategijad aluseks võtnud registreerimisasutuse paiknemise, mitte rahvastiku elukoha, nagu poleks nad Karl XI midagi kuulnudki.

Regionaalse sündmusstatistika kasutamata juures jääb võimalus pöörduda loendusandmestiku poole, mis annab pereprotsessidest rahvastikuseisundilise ülevaate. 1989 aastal moodustasid abielu- ja vabaabieluinimesed Lääne-Virumaa kogurahvastikus peaaegu poole, vallalised kaks viiendikku, lesed üheksandiku ning lahutatud ja lahuselavad kuus protsenti. Juuresolev rahvastikupuu näitab, et abieluinimeste osakaal saavutab kõrgtaseme kolmekümnendate eluaastate paiku. Pärast neljakümnendat eluaastat hakkab abielus olijate osatähtsus järk-järgult vähenema, esmalt lahutumuse, vanemas eas aga lesestumuse tõttu. Peegeldades sajandi keskpaigani Eestis valitsenud nn Euroopa abiellumustüübi ning sõja järelmõjude kadumist, näitab loenduspilt kooselusehetest kõrvalejääva rahvastikuosa väiksust. Nagu mujalgi Eestis, nii võib ka Lääne-Virumaal tähele panna ebavõrdsest elueaväljavaatest tulenevat erisust meeste ja naiste perekonnaseisus. Et leski leiab meeste hulgas mitu korda harvemini kui naiste hulgas, teeb see valdavaks Lääne-Virumaa naisprobleemiks üksikvanuritega seonduva [Sakkeus 1995b].

RAHVASTIKU PEREKONNASEIS
Lääne-Virumaa 1989

Piirkondlikest erisustest Lääne-Virumaa rahvastiku abielukäitumises annavad rahvaloendused hoopis sisulisema pildi kui juriidikale tuginev sündmusstatistika. Pisut varasema abiellumisea peegeldusena iseloomustab maarahvastikku kõrgem abielulisus nooremates vanusrühmades, kolmekümnendateks eluaastateks ajastuserisuse mõju lõpeb ning sealtpeale võib maal täheldada hoopis abieluinimeste madalamat osakaalu. Kuivõrd viimatinimetatud olukord, vähesem abielulisus maal, iseloomustab ainult meesrahvastikku, siis on otstarbekas põhjust otsida soovanuskoostises. Alates kolmekümnendatest eluaastatest ületabki meeste absoluutarv maarahvastikus naiste oma vaatamata eelpoolkäsitletud meeste hoopis kõrgemale suremusele. Niisugune disproportsioon avaldub kõige ilmekamalt vallasusnäitajates: vanusvahemikus 30-49 ulatub vallaliste osakaal meespõlvkonnas 12 protsendini, ületades naiste vastavat näitajat kahekordselt. Eriti terav paistab probleem olevat Laekveres, Rakkes, Rägaveres, Vihulas ja Viru-Nigulas, kus poissmehed moodustavad põlvkonnast ligi viiendiku või kohati enamgi. Niisuguse olukorra tekkepõhjus võib olla kahesugune: naiste selektiivne lahkumine maalt peremoodustuseelsel eluperioodil või kolmekümnendate eluaastateni abielusuhetest kõrvalejäänud naiste linnasuundumine. Kuigi sedalaadi põhjused paistavad viimase 10-15 aasta jooksul olevat kadumas, kandub nende mõju varemtoimunu kajastusena kandub veel XXI sajandisse, tekitades spetsiifilisi sotsiaalprobleeme. Arvata, et tasakaalustamata soosuhe ei piirdu negatiivse otsetoimega rahvastikutaastele, vaid avaldub piirkondliku arengu muudetski valdkondades.

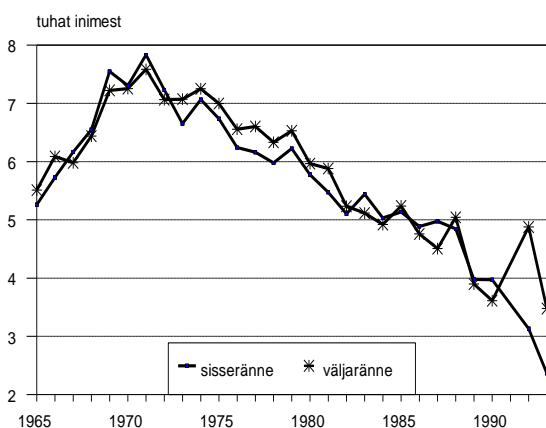
Lääne-Virumaa linnarahvastiku mõnevõrra kõrgemat abielulisust tingib ka traditsioonilisemat perekäitumist esindava välispäritolu elanikkonna koondumine linnaasuladesse, millest muuhulgas annab tunnistust Tapa ja Kunda võrdlus maakonna teiste linnadega. Piirkondlikud erisused lesk- ja lahusrahvastiku osakaaludes on samuti tähelepanuväärsed, kuid taanduvad suuresti haldusüksuste elanikkonna erinevale vanuskoostisele. Viimatinimetatud rahvastikurühmad väärivad maakonna tulevikuarengu seisukohalt siiski rohkem tähelepanu, kui neile seni pööratud on. Et üldjuhul on abieluinimeste toimetulek parem kui üksijäänutel, tuleb arvestada rahvastikukoostise sedalaadi mõju sotsiaalteenuste regionaalsele tarvidusele.

Kokkuvõtvalt võib tõdeda, et kooseluvormide mitmekesisuse suurenemisele vaatamata on perekond oma tähenduse säilitanud, poolsajanditagusesse minevikku vaadates seda koguni kasvatanud, ja omab jätkuvalt rahvastikutaastelist rolli. Endiselt pärinevad just perekonnaringist rahvast omanäoliseks vormiv kultuur, sotsiaalsed normid ja käitumiseelistused. Perekonnateave oma kaugelt laiema sotsiaalse tähenduse tõttu on pigem tähtsust suurendamas, näiteks sõltub eelkõige rahvastiku perekonnastruktuurist eluaseme ning püsitarbeesemete tarvidus, perekonnal on asendamatu osa eakate inimeste, vaegurite ning mistahes teiste piiratud teovõimega rahvastikurühmade toimetuleku tagamisel.

1.5. Ränne ja paiksus

Kogu Eestimaad kuuekümnendate aastate teisel poolel iseloomustanud rändevoogude kasv saavutas Lääne-Virumaal oma kõrgpunkti mõneaastase hilinemisega, seitsmekümnendate algusaastatel. Võrreldes kuuekümnendate aastate keskpaigaga kasvasid rändevood nabi kuue aasta jooksul rohkem kui nelikümmend protsenti. Sealtpeale algas Lääne-Virumaa rände järjepidev vähenemine, seitsmekümnendate aastate algusega võrreldes on sisse- ja väljaregistreeritud inimeste arv vähenenud kaks korda. Langustrend on olnud niivõrd kiire, et kaheksakümnendate aastate lõpu Eestile üldiselt iseloomulik elukohavahetuste arvu äkklangus Lääne-Virus eriti ei avaldugi: viimaste aastate muutus mõjub pigem eelneva trendi jätkuna. Trendi kõrval ja selle osalise seletusena on Lääne-Virumaa puhul mõistlik tähelepanu pöörata ülisuurele rändekäibe kogu käsitlusalusel perioodil. Näiteks ületab kahekümne viie aasta rändekäibe summa koguni neljakordselt maakonna rahvaarvu, meenutades sellega pigem võõrastemaja kui 5000-aastase ajaloo põlisrahvastiku asuala.

SISSE- JA VÄLJARÄNDEVOOD
Lääne-Virumaa 1965-1993

kahekümne viie aasta rändekäibe summa koguni neljakordselt maakonna rahvaarvu, meenutades sellega pigem võõrastemaja kui 5000-aastase ajaloo põlisrahvastiku asuala.

Kogu käsitletava perioodi jooksul on juriidikale toetava rändeandmestiku kaudu mõõdetud ja ülikõrgeks hinnatav Lääne-Virumaa rändeintensiivsus tegelikult ju hoopis alandatud (ei ole arvestatud elukohavahetusi haldusüksuste piires ega ka maakonna maahaldusüksuste vahel), eriti Tapa kandis. Kõigele vaatamata tuleb rändeintensiivsuse muutused lugeda ajas võrreldavaks, kuivõrd 1990 aastateni kehtisid põhimõtteliselt samad arvestusreeglid. Tänapäeval paraku ei ole rändeandmestikul sedagi positiivset

joont säilinud. Riigikogu seaduspärane otsus, sissekirjutus kui nõutav lubatäht 1992 aastast tühistada, pole senini leidnud mingit reaktsiooni elukohaarvestust korraldava ametnikkonna hulgas, kes rändestatistika tegemisel lähtub sissekirjutusest kui ainumõeldavast. Öeldut arvestades, võib Lääne-Viru rändevoogude kasvu- ja vähenemistrendi ning rändeintensiivsuse tunduvalt kõrgemat taset kogu Eestiga

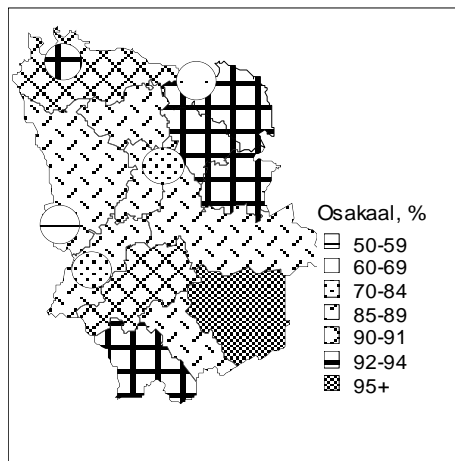
võrreldes pidada tõepäraseks, vaevalt aga rändeintensiivsuse taset käsitusperioodi alguses või lõpus, sealtpaale aga ei ole rändeandmestik üldse enam statistikana käsitletav.

Veelkord rändeandmestiku võrreldavust rõhutades, väärrib märkimist rändeerisus Lääne-Viru linna- ning maahaldusüksuste vahel. Seitsmekümnendate algusaastate üldine rändeintensiivsuse kasv on maarahvastikus tugevamini väljendunud kui linnas, seda eelkõige sisserändevoogu suurenemise arvel. Lühikese perioodi järel, mil sisseränne ületas väljarännet, taastus tollane traditsiooniline olukord, kus maarahvastik rände protsesside tulemusena jätkuvalt väheneb. Olemasolevatest rändeandmetest ei selgu, kas need märkimisväärsed trendivõnked on tingitud maakonnasisesest või välisest rändest. Kaheksakümnendatel ilmneb Lääne-Virumaal sisse- ja väljarändevoogude tasakaalustumine null-iibelise juurdekasvu juures, nii iseloomulik kõigile demograafiliselt arenenud rahvastikele. Nimetatud arengu tulemusena sajanedeid kestnud rändevoogude linnakasvatav ja maarahvastikku kahandav toime lakkab. Üldarengu taustal on loomupärane, et Lääne-Viru maarahvastiku pikaajaliselt negatiivne rändeivve asendub positiivsega.

Lääne-Virumaale on omane, eelpoolkirjeldatud üldtrends raames, küllalt suur piirkondlik varieerumus. Käsituslusaluse perioodi sündmusstatistika võimaldab seda esitada linnaasulate kohta. Sisserände ülekaal väljarände suhtes on kogu ajavahemiku jooksul olnud iseloomulik Rakverele ja seitsmekümnendatel alevistaatuse saanud Võsule. Võsu täiendavaks omapäraks on ülisuur rändekäive seitsmekümnendate esimesel poolel, ulatudes pea pooleni rahvaarvust, ning rändevoogude kahekordne vähenemine aastast 1975. Niisugune suur muutus ei saa kuidagi peegeldada tegelikke rände protsesse, vaid tegemist peab olema arvestuspõhimõtte muutumisega, näiteks seoses piirivalve ettekirjutuste või hooajaliste elanike arvestusega. Tamsalu iseloomustas seitsmekümnendatel intensiivse rändekäibe juures sisserände ülekaal, mis kaheksakümnendatel aga on asendunud väljarände ülekaaluga, vastupidises järjekorras on rände protsessid mõjutanud Kunda rahvastikuarengut. Tapa on samuti olnud kõrge intensiivsusega rände protsesside mõjutada, kusjuures pea kogu käsituslusaluse perioodi vältel on selle tohutu käibe juures veidi ülekaalus olnud väljaränne. Siiski tuleb sõjaväerahvastiku suure osakaalu tõttu Tapa puhul kindlasti silmas pidada rände alaarvestust, mis muuhulgas väljendub pidevalt positiivses rahvaarvu korrigeerimiskordajas. Samal põhjusel näitab statistika üheksakümnendate aastate alguse rahvaarvu vähenemist linnas arvatavalt tegelikust suuremana (kajastatud on ka nende sõjaväelaste lahkumist, keda pole kunagi sisserännanutenä arvestatud).

Maakonna ja väiksemate haldusüksuste käsitlemisel omab sündmusstatistikaga võrreldes suuremat tähendust loendusandmestik. Eesti edasise käekäigu vaatenurgast on keskne rahvastiku põlisustunmus, mis kätkeb endas sünni- ja elukohamaa vahekorda. Muidugi pole põlisuse puhul oluline niivõrd formaalne sünnikohafakt, vaid teatud kindlat tüüpi looduslik ja ühiskondlik keskkond, milles inimene lapseas sotsialiseerub. Kui hilisema elukohavahetusega kaasneb sattumine sünnijärgsest erinevasse keskkonda, seisab inimesel ees teistkordne sotsialiseerumine, mis pole lihtne kellelegi, aga teatud rahvastikurühmadele võib olla eriti vaevarikas. Põlistumise eel kuulutakse sisserännanute ehk immigrantide hulka, kellel on säilinud tihedad sugukondlikud sidemed oma kodumaaga ja selle kaudu sünnijärgse sotsiaalse keskkonnaga.

Käesolevas kogumikus mõõdetakse põlisust riigisündinu ja välissündinu tunnuse kaudu, mis juba nimetuse läbi viitab põlisuse arvestamisele ühe põlvkonna ulatuses. Lääne-Virumaad on sõjajärgsed sisserändelained ida-aladelt puudutanud suhteliselt suurel määral ja välissündinute osakaal maakonnas on 20 protsendiga Ida-Virumaa ja Harjumaa järel üks Eesti kõrgemaid. Selle näitaja osas edestab Lääne-Virumaa ka enamikku Euroopa riike, näiteks Belgia, Saksamaad ja Prantsusmaad enam kui kahekordselt [Council of Europe 1996]. Kogu sõjajärgset intensiivset sisserännet peegeldavalt on välissündinud ühtlaselt esindatud kõigis sünnikohortides 1920-1965. Ootuspäraselt on sisseränne puudutanud Lääne-Virumaal eelkõige linnarahvastikku, teistest enam sõjaväelinnalikkude Tapat, kus välissündinute osakaal pea pooleni küünib ja võõrtöajõul baseerunud Kundat, kus välissündinuid on ligi kaks viiendikku.

Mõlema puhul on välissündinute sedavõrd kõrge osakaalu taga täiendavalt olnud põliselanike järkjärguline lahkumine. Linnarahvastiku hulgas eristub Võsu, mis välissündinute madala osakaaluga (alla kümnendiku) sarnaneb maapiirkonnaga, mida välisränne paistab tunduvalt vähem puudutanud olevat.

Lokaalsemalt käsitleb sünni- ja elukohta seost paigus. Kuivõrd enamus inimesi on elu jooksul mingil põhjusel ikka elukohta vahetanud, moodustavad ühes ja samas paigas elavad inimesed rahvastikus tavaliselt vähemuse. Lääne-Virumaal moodustab sünnipaiksete osakaal täiskasvanute

hulgas tervikuna veidi üle veerandi, kusjuures tänase keskealise rahvastiku paigus on märgatavalt väiksem nende vanemate põlvkonnaga võrreldes. Lühipaiksete, antud paigas põlvkonnast lühema aja vältel elanute kontsentratsioon on tavapäraselt suurim 20-40 aastaste seas, Lääne-Virumaal intensiivse töörande peegeldusena aga kõrgeim 30-35 aastaste hulgas. Märkimisväärseks tuleb lugeda ka lühipaiksete osakaalu kasvu vanimates põlvkondades, kus see vanurirände tõttu küünib pea kolmandikuni. Kõige kõrgem on lühipaiksete vanurite osakaal Vinni vallas.

Pegeldades rändeintensiivsuse elutsüklilist vähenemist põlvkonnapaiksete osakaal vanimates vanusrühmades kasvab, vanemat linnarahvastikku iseloomustab kõrgem põlvkonnapaiksete, maarahvastikku aga sünnipaiksete osakaal. Maakonnasisestest erisustest tuleks veel esile tõsta märkimisväärselt kõrget sünnipaiksete osakaalu Rakveres, Võsul ja Tapal, valdade hulgas Rakkes, Rägaveres, Simunas ja Vihulas. Tapa puhul on ehk selle näitaja kõrge osakaal mõnevõrra ootamatu, kuid Tapa vanuspuu demonstreerib ilmekalt linnarahvastiku kahestumist: eestlaste vanuspuu seenekujulisus viitab riigisisese sisserrände puudumisele ja sünnipaiksete domineerimisele selles rahvastikuosas, välissündinute kõrge osakaal aga eeldab suurt arvu lühipaikseid. Ja nii puudubki Tapal arvestatav põlvkonnapaikne rahvastikuosa, mis sotsiaalse linnataaste seisukohalt on asendamatu. Lühipaikse rahvastiku kõrgema osakaaluga paistavad silma lisaks Võsu ja Tamsalu, maahaldusüksustest Kaarli, Vinni, Kadrina ning Tamsalu ja Rakvere vallad. Piirkondlikul paigusvõrdlusel ei tohi muidugi unustada paikususe nagu mistahes muu rahvastikutunnuse tugevat vanussõltuvust.

1.6. Rahvastiku vananemine

Sündimus, suremus ja ränne kujundavad aja jooksul rahvastiku vanuskoostise, mis tänapäevase rahvastikutaaste juures akumulatsioonid vähemalt 70-80 aasta arengu. Sündimustase määrab terveks inimeks ette põlvkondade proportsioonid, mida märkimisväärselt saavad mõjutada üksnes sõda või muu demograafiline katastroof. Niisuguse järjepidevuse tõttu avaldavad Lääne-Virumaa rahvastikuarengule näiteks veel järgmiselgi sajandil mõju Teise maailmasõja eelsed protsessid.

Olgugi muude sotsiaalnähtustega võrreldes väga inertne, muutub rahvastiku vanuskoostis aja jooksul siiski, alludes kindlatele seaduspärasustele. Demograafilise ülemineku ning modernse taastetüübi kinnistumisega kaasneb rahvastiku vananemisena tuntud protsess. Vananemise käigus teiseneb põhimõtteliselt ja pöördumatult laste, täiskasvanute ning vanemaaliste vahel rahvastikus, kvantitatiivselt võib protsessi määratleda vanurite, tavapäraselt 60- või 65-aastaste ja eakamate inimeste, osakaalu ning rahvastikuvanuse suurenemisena. Kuivõrd perekonna loomine, hariduse omandamine, tööleasumine, pensionilesiirdumine, vajadus sotsiaalse toetuse järele, tegelikult inimese sotsiaalne roll ja koht ühiskonnas üldse on vanusstratifitseeritud, siis omandab rahvastikuvananemine puhtdemograafilisest kaugelt laiemat tähendust. Sotsiaalse progressi ilminguna loob uuele taastetüübile

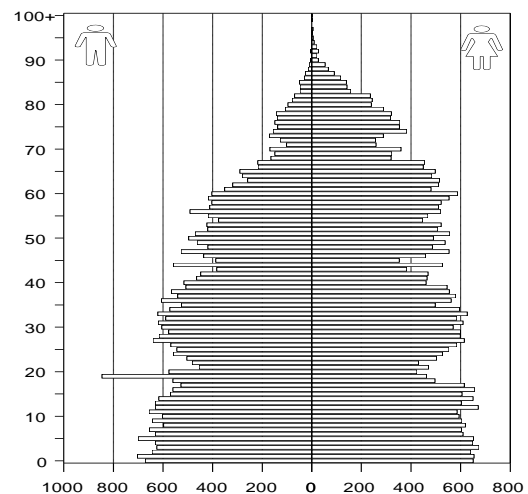
vastav rahvastiku vanusjaotus ning individuaalse elutsükli avardamine uusi võimalusi, teisalt tekitab seesama uuelaadne rahvastiku vanusjaotus senitundmatuid sotsiaalseid asetusi. Ütlema tagi on selge, et vananemisprotsessi süvenedes ilmneb vajadus omada asjakohast poliitikat, mis kohandaks ühiskonnaelu erinevaid valdkondi muutunud olukorraga.

Nagu Eestis üldiselt, ulatub ka Virumaa rahvastikuvananemise algperiood tagasi XIX sajandi keskpaika, mil sündimus ja suremus hakkasid pikkamööda vähenema. Varase demograafilise ülemineku tõttu leidsid suuremad muutused rahvastiku vanusjaotuses aset juba eelmise sajandi teisel ning käesoleva sajandi esimesel poolel [Katus 1995]. Ülemineku teatud ajastuserisusest tulenevalt algas vananemisprotsess Virumaal veidi hiljem kui enamikus maakondades.

Sõjajärelsetel loendusandmetel olid Virumaa vananemisnäitajad Tallinnast mõjustatud Harjumaa ning Põhja- ja Lääne-Eesti ees ühed madalamad, sellele vaatamata moodustasid 65-aastased ja vanemad 1934 aastal juba 8.9 protsenti maakonna kogurahvastikust, millise piirini nii mõnedki Euroopa rahvad veel tänaseks jõudnud ei ole [Council of Europe 1996]. Lääne-Virumaal suurenes vanurite osakaal jõudsalt kuuekümnendate lõpuni, vananemise kõrgpunkt saavutati seitsmekümnendate algupoolel, mil vanuriikka jõudis Eesti üle aegade arvukaim rahvastikupõlvkond. Sealpeale asendus rahvastiku vananemine mõningase noorenemisega, kuivõrd sajandialguse sündimustrendi peegeldavalt olid järgnevad vanuripõlvkonnad väikesearvulisemad. 1979 aasta loendusel moodustasid eakad 18.2 protsenti Lääne-Viru elanikkonnast, 1989 aastaks oli nende osakaal langenud 17.5 protsendini.

Juuresolev joonis esitab Lääne-Virumaa rahvastiku vanuspuu viimase rahvaloenduse seisuga, millel on kokkuvõtlikult kajastunud maakonna demograafilise arengu sajandivahetusest alates. Omalaadsete tühikutenähtena on pildil näha Esimese maailmasõja- ja Vabadussõja-aegne sündimuse madal seis, samuti sündimusülemineku lõppu tähistav kolmekümnendate aastate väikesearvuline sünnikohort. Ajaloosündmuste peegeldusena ei osuta järgmine suurem lünk püramiidis siiski mitte Teisele maailmasõjale, vaid selle järelaastatele 1945-1949, kus uus võim leidis osa rahvast (ja muidugi nende järeltulijatest) uude ühiskonda mittesobilikud olevat. Selle lünga demograafiliseks kajaks on 1989 vanuspuu kitsenemine kahekümnendate eluaastate kohal. Selgepiirilisemalt kui mitme teise maakonna puhul avaldub Lääne-Viru vanuspuul võõra sõdurrahva kohalolek (täägina väljaulatuv puuoksoos joonisel).

RAHVASTIKU VANUSKOOSTIS
Lääne-Virumaa 1989

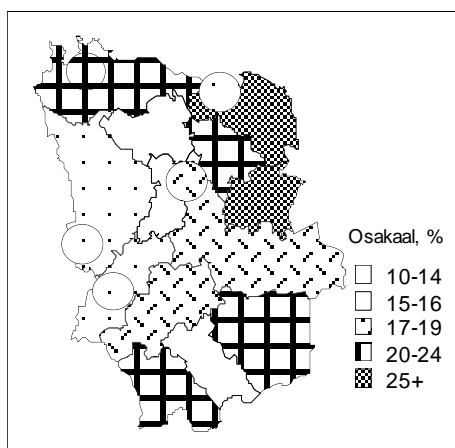

Lääne-Virumaa puhul ei tohi ka vananemisprotsessi käsitlemisel unustada veerandi piirimaile ulatuva osakaaluga välispäritolu rahvastikku, mille vananemisareng põlisrahvastikuga kokku ei lange. Maakonna kogurahvastikku iseloomustavad keskmised näitajad kannavad seetõttu endas korraka erilaadilisi suundumusi. Näiteks oli ülalnimetatud 1970-1980 aastate noorenemisprotsess tunnuslik vaid maakonna põlisrahvastikule, sisserännanute puhul võis täheldada otse vastupidist tendentsi. Immigrantide ebaühtlase paiknemise tõttu tuleb rahvastikuvananemise sellelaadilist heterogeensust eriti tõsiselt arvestada üksikute haldusüksuste puhul.

Maakonnasiseste erisuste juurde tulles tõi linnade kasvus olulist osa etendanud sisseränne ka Lääne-Virumaa endaga kaasa linna- ja maarahvastiku vanuskoostise eristumise. Elukohavahetajate hulgas domineerivad alati nooremad vanusrühmad, mistõttu väljarändepiirkonna rahvastik vananeb,

sisserändepiirkonnas aga nooreneb. Nii on kogu käsitusala perioodi vältel Lääne-Virumaa linnaelanikkonna püsivaks omapäraks olnud kõrgem tööealiste ning madalam vanurite, aga ka laste osakaal. Ometi on valitsev arengusuund olnud Lääne-Viru maa- ja linnarahvastiku vananemistasme ühtlustumisele, mis tänaseks ongi ligilähedaselt võrdsustunud. Ühelt poolt on ühtlustumine toimunud linnarahvastiku järkjärgulise vananemise, teisalt maarahvastiku tuntava noorenemise tõttu.

VANURITE OSAKAAL
Lääne-Virumaa 1989

valdadeks on Haljala, Kaarli, Kadrina, Tamsalu, Vinni ja Väike-Maarja. Rahvastikutaaste poolest elujõuliste valdade rohkus viitab Lääne-Viru maa-asustuse tugevusele. Erineva vanuskoostisega rahvastik nõuab omavalitsustelt paratamatult erinevaid rõhuasetusi hariduse, majandustegevuse, tervishoiu ja vanurihoolduse valdkonnas, sealhulgas kohalike eelarvete kujundamisel. Mitmekesisist lisateavet piirkondliku rahvastikuvananemise kohta leiab asjahuviline Eesti Vanuriuuringu standardtabelitest [Katus, Puur, Sakkeus 1995b].

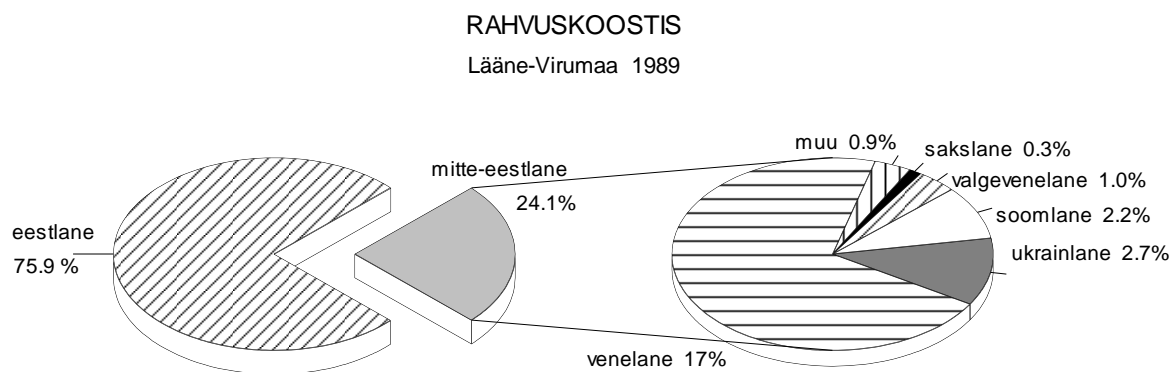
Viimaste aastate muutustest on rahvastiku vanuskoostisse kahtlemata kõige sügavama jälje jätnud sündimuse äkklangus. Kulgedes järk-järgult läbi ühiskonna erinevate struktuuride, alates tänasest lasteaiast ning lõpetades XXI sajandi vanadekoduga, sunnib põlvkondade suuruses toimunud nihe sotsiaalseid institutsioone endaga kohanema. Lääne-Virumaa puhul tasub muuhulgas tähelepanu pöörata ka rahvastikuvananemise heterogeensusele, kuivõrd lähiaastatel hakkavad pensioniikka jõudma suurearvulised sisserändajate põlvkonnad.

1.7. Rahvus ja keel

Enne sõda paistis Eesti Euroopa riikide hulgas silma oma etnilise homogeensuse poolest. Teises Maailmasõjas, mille käigus Eesti kaotas suurema osa oma ajaloolistest põlisvähemustest, niisugune tunnusjoon koguni süvenes. Eestlased moodustasid siis kogurahvastikust 97.3 protsenti, seetõttu langeb mitte-eestlaste rühm täna peaaegu täpselt kokku välissünninute ja nende järelpõlvega, eestlased on aga pea ainukeseks põlisrahvastiku esindajaks [Katus 1989b]. Selline kokkulangevus on soodustanud rahvus- ja põlisusmõiste segiajamist, mis omakorda on viinud kummagi rahvastikutunnuse poolt kantud, sisult põhimõtteliselt erinevate sotsiaalprobleemide segikäsitlusele. Segadus on üsna kahetsusväärne, kuivõrd rahvastiku põlisuskriisi kõrval on ka rahvusküsimused nüüdis-Eestis küllalt olulised. Tuleb tähele panna, et meil levinud ainult enesemääratlusele tuginev rahvuskäsitlus osutub kitsarinnaliseks võrreldes näiteks

Euroopa Nõukogu arusaamaga, mille kohaselt enesemääratlus on vaid üks viiest rahvust defineerivast rahvastikutunnusest.

Võrreldes mitmete teiste Eesti piirkondadega on Lääne-Virumaa sõjajärgsest immigratsiooniprotsessist märksa rohkem olnud puudutatud. 1940-1950 aastate rändelaine tõstis mitte-eestlase osakaalu maakonna rahvastikus 12 protsendini, absoluutarvuliselt elas maakonnas 1959 loenduse kohaselt seitse ja pool tuhat mitte-eestlast (tollastes Rakvere ja Väike-Maarja rajooni piirides). Erinevalt nii mõnestki maakonnast, jätkus mitte-eestlaste juurdetulek Lääne-Virumaal jõudsalt ka kuuekümnendatel aastatel, vähem järgnevatel kümnenditel. Käsitlusajaluse perioodi lõpuks oli mitte-eestlaste osakaal kasvanud ligi veerandini maakonna kogurahvastikust, absoluutses väljenduses kahekümne tuhande inimeseni. Nagu Eestis tervikuna, nii on ka Lääne-Virumaal mitte-eestlaste seas arvukaimana esindatud venelased 17 protsendiga, kellele järgnevad suurusjärgu võrra väiksema osakaaluga ukrainlased (2.7), soomlased (2.1) ja valgevenelased (1.0). Mainida tasub veel sakslasi, leedulasi, poolakaid ja tatarlasi, kelle esindatus jääb juba alla ühe protsendi. Kokku võib maakonnast leida enam kui viiekümne rahvuse esindajaid.

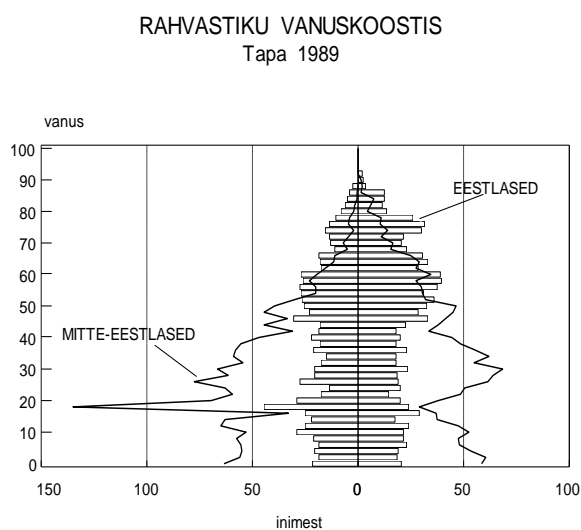

Lääne-Virumaa mitte-eestlaste vanuskoostise põhijooneks on selle ebahühtlus, kus kõrvaltiasuvate vanusrühmade suuruses võib leida ligi kahekordseid erisusi. Vanusrühmadest on ülesindatud kahekolmekümneaastased, vanureid seevastu leiab mitte-eestlaste hulgas suhteliselt vähe. Lähitulevikus see olukord muutub, kuivõrd rändelainete ajastuse tõttu hakkavad vanuriikka jõudma suhteliselt suurearvilisemad põlvkonnad. Rahvastikurühma täiendava omapärasusena paistab silma meeste pea viiekordne ülekaal ajateenistusealistes vanusrühmades, näidates selgesti kätte väeosade paiknemise maakonnas: eks selle tõttu rahvastiku vanuskoostise andmed nõukogudeajal salastatud olidki. Madal laste osakaal viitab kõnealuse rühma rahvastikutaaste ebakorrapärasusele. Lühidalt esitab Lääne-Virumaa mitte-eestlaste soovanuskoostis tüüpilist immigrandikooslust ning pole kuidagi ühitatav rahvustunnusega.

Enesemääratluse kõrval teiseks tähtsaks, Eesti oludes võib-olla aga koguni peamiseks tunnuseks rahvuse määratlemisel on emakeel. Emakeele järgi mõõtes on Lääne-Virumaa rahvastik pisut homogensem kui etnilise enesemääratluse alusel. Eesti keel on emakeeleks 77 protsendil rahvastikust. Ülejäänud 23 protsendi puhul on valdavaks vene emakeel, teiste keelte osatähtsus moodustab veidi üle kolme protsendi. Rahvastikus toimuvat eesti- või vene suunalist keelelist assimilatsiooni arvestades ei ole seda viimast sugugi vähe. Emakeele ja enesemääratluse kooskäsitlusel joonistuvad Lääne-Virumaal selgelt välja pikaajalise sisserände areaalid, kus mitte-eestlaste hulgas ei ole mingisugust integratsiooni toimunud, ning põlisrahvastiku asualad, kus juurdetulijad on tavapäraselt tunduvalt rohkem eesti keskkonnaga kokku kasvanud.

Integratsiooni puudumisest annab tunnistust mitte-eestlaste ülekaalukas umbkeelsus, eesti keelt oskas emakeele või teise keelena vaid viiendik maakonna mitte-eestlastest. Isegi suhteliselt homogensem keelekeskkonnaga Võsul ja Rakveres on keeleoskajate osakaal vaid napilt üle 20 protsendi. Selle kõrval

pakuvad hoopis drastilist pilti Tapa, Vihula ja Viru-Nigula, kus eesti keelt oskas vaid kümnendik mitte-eestlastest. Muidugi oleks selline olukord mõeldamatu mistahes teises Euroopa riigis, Lääne-Virumaal tulevad umbkeelsed toime isegi pea ainuvalitsevalt teiskeelses ümbruses nagu näiteks Laekveres (95.2 eestlasi, 96.7 eesti emakeelega). Arusaadavalt seondub taoline võimalus NLiidu, mitte Eesti riigi olemasoluga, mis tekitab selles rahvastikurühmas paratamatut nostalgiat endiste aegade vastu. Siiski tuleb järelduste tegemisel arvestada, et loendus tundis huvi üksnes kahe paremini osatava nõukogude rahvaste keele vastu, eesti keele oskamine näiteks kolmanda keelena ei ole seetõttu kajastatud.

keskpaigast aheneva, nn seenekujulise vanuskoostise. Juuresolevalt pildilt ilmneb selgesti nooremaealiste lahkumisest tekkinud tühik Tapa eestlaste vanuspuul. Rahvastikurühmade kooskõpsusel ei hakka kõneks olev anomaalia eriti silma, kuivõrd selle täidab mitmekordselt mitte-eestlaste rühm. Viimaste vanuskoostise omapärasust oli ülalpool juba juttu.

Valdadest kohtab teisi rahvusi enam Kaarlis, Rakveres, Tamsalus ja Vinnis, kus nende osakaal ulatub 15 protsendi piirimaile. Rahvuskoostiselt homogensemataks valdadeks on seevastu Laekvere, Rakke, Simuna, Vihula ja Viru-Nigula. Nagu linnade puhul on valdadeski eestlaste järel arvukaimalt esindatud venelased. Arvukuselt järgnevaks rühmaks on kõigis linnaasulates, Võsul välja arvatud, ukrainlased. Võsul nagu ka enamikus valdades on arvukuselt teiseks rahvastikurühmaks soomlased. Erandi moodustavad vaid Haljala, kus venelastele järgnevad arvukuselt sakslased, ning Rakke, Simuna ja Viru-Nigula, kus soomlasi edestavad ukrainlased.

1.8. Haridus

Haridus on üheks olulisemaks rahvastiku sotsiaalset potentsiaali iseloomustavaks näitajaks, eelkõige murrangulistel ajajärkudel, mil tavapärastest stratifikatsiooninäitajatest on vähe abi. Lisaks osalemisvõimalusele erinevatel tegevus- ning kutsealadel sõltuvad haridusest inimese huvid, vajadused, väärtushinnangute struktuur, tegelikult ju kõik põhimõttelist laadi sotsiaalsed valikud. Pikaajaliste traditsioonide tõttu on haridus eesti rahva silmis olnud ühiskondliku edenemise mõõdupuuks, mis viimasel ajal näib oma vahepeal devalveerinud tähendust taastamas olevat. Piirkondliku arengu, eelkõige täna aktuaalse majandusümberkorralduse edukus oleneb ju samuti kohaliku rahvastiku hariduskoostises akumulatsioonidest inimkapitalist.

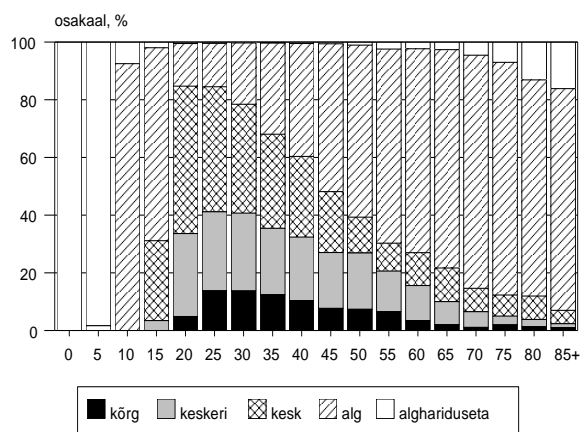
Alustades haridusredeli kõige ülemiselt astmelt näeme, et 1959 aastal moodustasid kõrgharidusega mehed-naised maakonna rahvastikust kõigest 1.2 protsenti (tolleaegsetes piirides), omajagu aitas haritlaste madalale osakaalule kaasa ka võimupoolsete repressioonide koondumine just sellele rahvastikurühmale [Katus, Puur, Sakkeus 1995a]. Käsitlusaluse ajavahemiku lõpuks oli kõrgharitute osakaal kasvanud kuue protsendi piirimaile, absoluutarvuliselt oli Lääne-Virumaal kõrgema õppeasutuse lõpetanud ligi neli ja pool tuhat. Haridusastmestiku järgnevate tasemeteni jõudnute osakaal on aja jooksul samuti suurenenud, kuid suhtjuurdekasv on kesk- ja kutsehariduse puhul olnud siiski tagasihoidlikum kui kõrgharidusel. Ehkki väheneva osakaaluga, moodustavad Lääne-Virumaal senini kõige arvukama rahvastikurühma alg- ja põhiharidusega inimesed, 1989 kuulus sellesse rühma üle kahe viiendiku maakonna elanikest. Minimaalseks on aja jooksul kahanenud alghariduseta rühm, mis koosneb valdavalt koolieelikutest ja esimeste klasside õpilastest, kuid kurvavõitu üle-Euroopalise tendentsina kasvab selles ka vaimselt alaarenenute osa.

Akumuleerides endas Eesti hariduskorralduse muutusi enam kui kuuekümmne aasta jooksul, väärib tähelepanu Lääne-Virumaa rahvastiku hariduse põlvkonnaerisus. Liikudes nooremate vanusrühmade poole tõuseb kõrghariduse osakaal järkjärgult kuni 25-29 aastaste rühmani, ulatudes seitsmendikuni põlvkonnast. Sellisena on haritlaste osakaal maakonnas rohkem kui kolmandiku võrra Eesti keskmisest madalam, peegeldades inimkapitali ebaühtlast jaotumist riigis. Juuresolevalt jooniselt ilmneb, et kuigi suurim suhtmuutus on toimunud kõrgharidusrahvastikus, on hoopis keskharidus peamiseks veelahkmeks tänaste noorte ning nende vanemate põlvkonna vahel: keskharitute vähemus põlvkonnas on muutunud tänapäeval enamuseks. Huvitav on märkida, et kuni 1930 aastate lõpul sündinud ning vastavalt 1950 aastatel haridustee lõpetanud põlvkondadeni tõusis keskhariduse osakaal pea täielikult keskerihariduse lisandumise arvel, kasvatades keskharitute osakaalu kahe viiendikuni. Edasi on kasv olnud kiirem ja tõstnud keskharitute osakaalu kahekümne aasta jooksul enam kui kaheksakümne protsendini põlvkonnast. Ometi on nooremates põlvkondades see ülejäänud, ligikaudu 20 protsendini ulatuv rahvastikuosa ikkagi osanud kõrvale hiilida kohustuslikust keskhariduse omandamisest, tuues esile selle nõude loosunglikkuse. Hariduskoostise dünaamika võrdlus Põhja- ja Lääne-Euroopaga viitab tõsiasjale, et nõukogudeaja lõpupoole on Eesti paljus kaotanud haridust väärtustava käitumislaidi. Samal taustal tuleb tunnistada ka meie hariduspoliitika ametkondlikkust, vastandina elutsükilist pidevharidust eesmärgistavale riigipoliitikale.

Soolises plaanis on ka Lääne-Virumaale iseloomulik hariduse naisestumine, mis väljendub naiste üleesindatuses kõrg- ning keskhariduse omandanute hulgas. Arvtabelites esitatud andmete alusel võib jälgida selle protsessi kulgu haridusastmestiku eri tasemetel. Keskhariduse osas ületas naiste haridustase meeste oma juba sajandi alguskümnendil sündinud põlvkonnas, kõrghariduse puhul toimus samalaadne muutus hiljem, 1950-1960 aastatel koolitee lõpetanud põlvkondades. Nooremates põlvkondades ilmneb meeste erinev haridusorientatsioon vahest kõige selgemini nende ligi kaks korda sagedasemas hoidumises kohustuslikust keskharidusest.

Maakonnasiseselt on ootuspärane kõrgema haridustasemega rahvastiku koondumine linnadesse, mis peegeldab ühelt poolt inimkapitalimahukate tegevusalade kontsentratsiooni, teisalt ka samasuunalisi vanuskoostise erisusi. Linnaasulatest moodustavad erandi vaid tööstuslik Kunda ja tilluke Võsu, kus näiteks kõrgharitute osakaal jääb maakonna keskmisest madalamale. Kõrgharidusrahvastiku suurima kontsentratsiooni poolest paistab Lääne-Virumaal silma Tapa linn, paraku pole selle põhjuseks mitte

RAHVASTIKU HARIDUSTASE VANUSETI
Lääne-Virumaa 1989

tapakate kiiduväärt hariduslembus, vaid linna serval paiknenud vene väeosa lendurohvitserid. Seetõttu tuleb valmis olla Tapa rahvastiku põlvkondliku haridustaseme languseks järgmisel loendusel. Maahaldusüksuste seas võib kohata haridusrühmade osakaalus kuni kahekordseid erisusi. Rohkem koolitatud elanikkond on Kadrina, Vinni, Vihula, Haljala ja Väike-Maarja valdades, millest esimestes on rahvastiku hariduskoostis küllalt lähedane maakonna pealinnale. Teistest vähem on haritlasi jagunud Laekverre, Viru-Nigulasse ja Rägaverre.

Eespool kirjeldatud põlvkonnaerisused võimaldavad ette määrata maakonnarahvastiku haridustaseme muutuse lähitulevikus: vanemate põlvkondade taandumisel ning uute pealekasvamisel Lääne-Virumaa rahvastiku haridustase muudest asjaoludest olenemata tõuseb, viimaste aastate tendentse arvestades tõstab haridustaset suremus. Nii leiab Lääne-Virumaa rahvastiku Eesti madalaimal elueal ka positiivseid külgi.

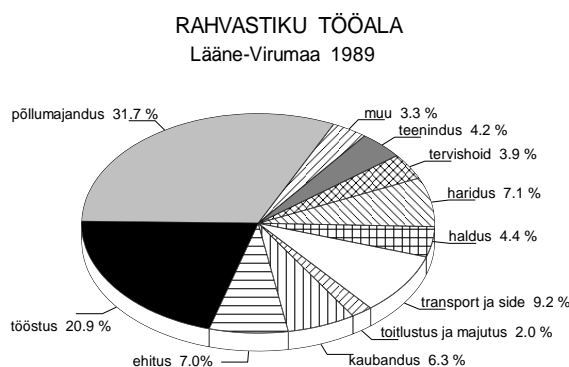
1.9. Majandustegevus

Senise tööjõustatistika omapäraks Eestis on olnud jäägitu tuginemine ettevõtte/asutuse aruandlusele, milles ühe näitajana leidis kajastust aastakeskmise nimestikuline töötajate arv. Kuivõrd tööhõivealane informatsioon selles ühes arvus sisalduda ei saanud, on ainuallikaks käsitlusala perioodi rahvastiku majandustegevuse kohta loendusstatistika. Arvtabelite kasutamisel tuleb tähele panna, et alljärgnev rahvastiku majandustegevuse kirjeldus esitab 1989 aasta olukorra, mis erinevalt enamikust kogumikus kajastatud valdkondadest on nõukogudeaegse korraldusega võrreldes tänaseks oluliselt muutunud. Teisalt sisaldab informatsioon palju sellist, mis inimest elutsükliliselt iseloomustades on küllalt püsiv (näiteks amet) või pakub olulist teavet majandusülemineku lähte-eelduste kohta.

Põhitegevuselt jaguneb rahvastik töötavaks ning mittetöötavaks; esimesena nimetatud rühm määrab maksubaasi suuruse, teiseaga on seotud mitmesugused sotsiaalkulud. Lääne-Virumaa rahvastikust moodustasid töötavad veidi üle poole ehk täpsemalt 53 protsenti. Koolieelikud ning õpilased üheskoos moodustasid maakonna rahvastikust ligi kolmandiku, pensionäride osakaal ulatus seitsmendikuni. Ülejäänud

põhitegevusrühmade osa piirdus kokku paari-kolme protsendiga. Nii jääb majandustegeva rahvastiku osakaal Lääne-Virumaal Eesti keskmisest madalamaks, osutades tootmise ja tarbimise mõnevõrra vähemsoodsale proportsioonile. Üksiktöölade on maakonnas läbi aegade olulisim olnud põllumajandus. Ehkki iga loendus on fikseerinud esmassektori mõningase vähenemise, andis põllumajandus koos metsandusega 1989 aastal ikka veel tööd ligi kolmandikule maakonna rahvastikust. Osatähtsuselt järgnes põllumajandusele tööstus, kus oli rakendatud enam kui viiendik hõivatutest. Teisteks nimetamisväärtteks tööladeks, kahanevas järjekorras, olid transport, ehitus, kaubandus, haridus, tervishoid ja teenindus. Kõigi ülejäänud töölade osakaal piirdus kümnendikuga.

Ameti järgi, mis peegeldab töö sisu, saab rahvastiku majandustegevusest ülevaate hoopis teisest vaatenurgast. Eriti torkab silma majandussektorite teiselaadne vahekord: töolistest on esmassektoris hõivatud 23 protsenti, teisessektoris aga 58 protsenti, mis võrreldes mõõtmisega tööala kaudu toob esile hoopis vastupidise proportsiooni. Kõrgprofessionaalset ettevalmistust nõudvaid ametikohti on maakonnas vähevõitu, küll aga ilmneb nende täidetusel soodisproportsioon. Ligi kolmekordselt meeste

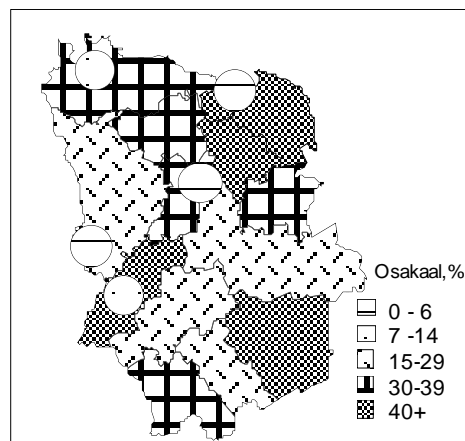

vastavat taset ületades ulatub naiste hõivatus kõnealustes ametites veerandini. Peab muidugi arvestama, et nõukogude perioodil piirdus professionaalsus nii mõnelgi juhul vaid kõlava ametinimetusega. Samuti on valdavalt naistega täidetud osatähtsuse poolest väiksemad ametirühmad nagu teenindustöölised, kontoriametnikud ning müügitöölised.

Tänu kõrgemale tööaliste osatähtsusele on linnarahvastiku hulgas töötavaid suhtarvuliselt enam kui maal. Põhitegevuselt tundub Lääne-Virumaa linnarahvastiku koostis olevat suhteliselt ühtlane, erisused üksikute tegevusrühmade osakaalus jäävad 3-4 protsendi piirimaile. Rakveret iseloomustab ilmselgelt kõrgem kolmandassektori osakaal, on tal ju ka kogu maakond teenindada. Tööstuskeskse hõivestruktuuriga paistavad silma Kunda ja Tamsalu, viimase puhul lisanduvad sellele ka transpordiharud. Võsu oma tagasihoidlike linnafunktsioonidega on arusaadavalt olnud keskmisest suurema põllumajandusliku hõivekomponendiga, mida tõusujoones on asendamas puhkemajandus. Tapa erijooneks on läbi käsitlusajaluse perioodi olnud arvuka sõjaväekontingendi olemasolu, mis rahvastiku hõivekoostises väljendub haldustegevuse suures esindatuses. Haldustegevate isikute osakaalult ületab Tapa näiteks Rakveret kaks korda ning selle näitaja järgi võiks teda vabalt Eesti pealinnaks pidada. Riikliku julgeoleku kaalutlustel peideti kutselised sõjaväelased nõukogude statistikas haldustegevate hulka, mis rahvusvahelise standardi järgi nii ongi, säilitades muidugi nende eraldi väljatoomise võimaluse.

PÕLLUMAJANDUSTÖÖLISED

Lääne-Virumaa 1989

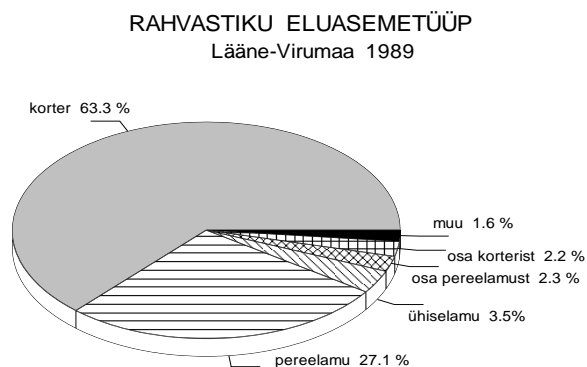

Maahaldusüksustest oli rahvastiku hõivekoormus soodsaim Haljalas, vähem soodne aga Rägaveres, Vihulas ja Vinnis, viimase puhul ilmselt johtuvalt maakonnakeskse õppeasutuse olemasolust. Kõige enam pensionäre võib kohata Rägavere, Vihula ja Viru-Nigula elanike hulgas. Kuigi üle poole Lääne-Virumaa maarahvastikust oli tegev esmassektoris, pole maahaldusüksuste rahvastik tegevusalati ühtlaselt jaotunud. Kõige enam olid põllumajanduslikud tööalad esindatud Laekvere, Rakvere, Rägavere, Simuna, Tamsalu ja Viru-Nigula valdades, kus põllumajanduses oli hõivatud üle kahe kolmandiku tööjõust. Mitmekesisema hõivekoostise poolest paistavad silma Kaarli, Kadrina ning Väike-Maarja, kus muud tegevusalad küündivad pooleni. Kuivõrd põllumajandus on Eestis üheks üleminekuajal kõige enam kitsenenud tööalaks, viitab üleminekuajal hõivekoostis potentsiaalsete ümberstruktureerimisprobleemide erinevale ulatusele piirkonniti. Paradoksaalselt võib kõige suuremat ümberkorraldust tarvis minna just seal, kus omaaegne põllumajanduslik spetsialisatsioon oli kõige kaugemale välja arendatud. Eesti Tööjõu-uuringu esialgsed tulemused annavad alust oletada, et ilmselt tänu toimekama rahvastikuosa esmassektorisse koondumisele on Lääne-Virumaal suudetud laustöötust ning suuremaid sotsiaalseid vapustusi vältida, mis on iseloomulikud nii mõnelegi Ida-Euroopa riigile [Noorkõiv, Puur 1996]. Muidugi sõltub üleminekuaja töökohanemine vanusest, mistõttu tööala ja/või haldusüksuse vanuskoostisest sõltuvalt võivad põhimõtteliselt samalaadsed probleemid väljenduda suuresti erinevalt.

1.10. Eluase

Rohkem kui viiekümneaastase vaheaja järel viidi 1989 aastal koos rahvaloendusega läbi ka eluasemeloendus. Ka täna on see ainus ülevaatlilik ja süsteemne andmestik antud valdkonna kohta, kuivõrd kogutav eluasemestatistika on olnud ja on senini ametkondade vahel killustatud ning rahvastikuandmetega mitteseostatud. Igapäevase elukeskkonnana on korterioludel tähtis osa rahvastiku

elulaadi ning heaolu kujunemisel. Arvata on just see üks peamine põhjus, miks eluasemevajadust peetakse Euroopas inimõiguste lahutamatuks osaks, muidugi sõltub see vajadus oma konkreetsuses rahvastiku vanus- ja leibkonnakoostisest.

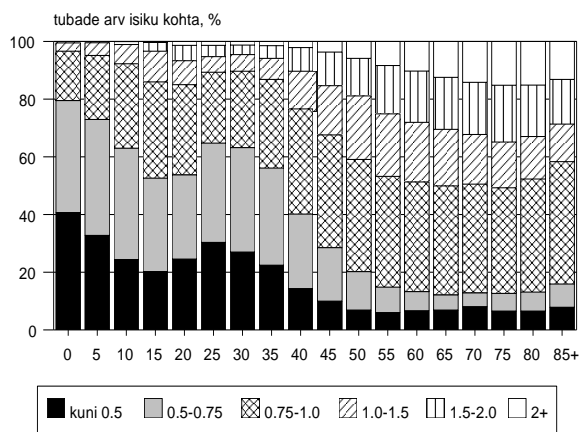

Ülevaadet on sobilik alustada rahvastiku eluasemetüübist, mis pinna suuruse ning mugavusastmega seotuna ühendab endas kokkuvõtlikult elamistingimuste põhiaspektid. Andmetest ilmneb, et Lääne-Virumaal on valdavaks eluasemetüübiks kujunenud korruselamu korter, kus elab ligi kaks kolmandikku maakonna rahvastikust. Pereelamutes elab käesoleval ajal pisut üle veerandi rahvastikust. Lisades neile isikud, kelle kasutuses on osa elamust, ulatub pereelamuse elunevate osakaal 30 protsendi piirimaile. Ühiselamutes elas maakonna rahvastikust 1989 aastal veidi üle 3 protsendi, viimaste hulka on liigitatud mäletatavasti ka hooldusasutuste elanikud. Allüürniku seisuses või mitte-eluruumides elunevate osakaal jäi veelgi väiksemaks.

Rahvastiku eluasemetüüp selgitab mitmeid teisi elamistingimuste aspekte, näiteks eluaseme suurust ja asustustihedust. Statistiliselt võib eluaseme suurust iseloomustada mitmeti, sisukam neist on vahest tubade ning elanike arvu suhtestamine. Nagu Eestile üldiselt, nii on ka Lääne-Virumaa rahvastikule tunnuslik rahvastiku väga kõrge asustustihedus. Nii on vaid napil neljandikul maakonna rahvastikust kasutada omaette tuba, mida arenenud riikides talutavusnormiks peetakse. Normaaloalukorda, kus tubade arv pereliikmete arvu vähemalt ühe võrra ületab, esineb veelgi harvemini. Ülejäänud kolm neljandikku rahvastikust elab kõrge asustustiheduse või üleasustuse tingimustes, kus omaette toa asemel on toanurk. Suuruse kõrval on teiseks tähtsamaks eluaseme iseloomustavaks näitajaks mugavusaste, mille kaudu mõõdetuna on Lääne-Virumaa eluaseme üldpilt mõnevõrra parem. Nii ei pea vett kaevult tuppa kandma kaks kolmandikku maakonna rahvastikust, ahjukütmisest ja veesoojendamisest on pääsenud kuuskümmend protsenti elanikest. Majapidamistöde vähenemise eest tuleb viimastel tasuda muidugi kõrgemate üüriarvetega.

Üldarvude taga peitub rahvastiku elamistingimuste ehk üllatavaltki suur heterogeensus, millest rahvastiku- ja eluasemestatistika lahususe tõttu on seni ettekujutus puudunud. Rahvastikutunnusena käsitlemisel omandab ka eluasemeteave vanussõltuvuse, kajastades rahvastiku kohort- ja perioodmõjustusi. Eluasemetüübi puhul väljendub sõltuvus eeskätt peremajades elava rahvastikuosa suurenemises, liikudes eakamate vanusrühmade poole. Oma majas elava rahvastiku osakaal saavutab maksimumtaseme 70-80 aastaste vanusrühmas, olles üle kolme korra kõrgem kui nooremaealistel.

RAHVASTIKU TIHELIOLEK VANUSETI
Lääne-Virumaa 1989

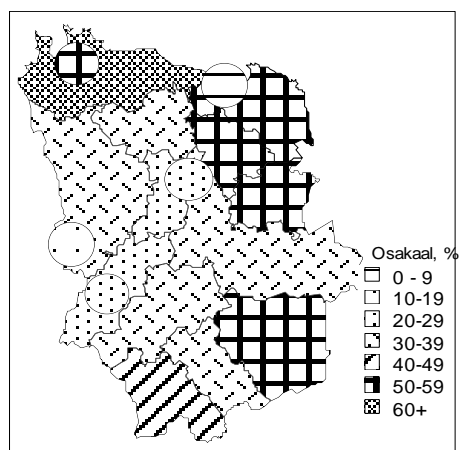
langedes miinimumini vanavanurite hulgas. Niisiis, erinevalt asustustihedusest on korterimugavuste osas soodsamas olukorras nooremad inimesed. Kuivõrd veevärgi puudumine ning ahjuküte nõuavad füüsiliselt raskete majapidamistöõde tegemist, võib madal mugavuste tekitada vanuritel tarviduse toimetulekuabi järele. Kui taoline abi ei peaks olema kättesaadav, võivad elamistingimused saada teatud juhtudel hooldusasutusse paigutamise tõukejõuks.

Mis puutub maakonnasisestesse erisustesse, siis elamuehituse arengut peegeldades on korterielanike osakaal ootuspäraselt kõrgem linnarahvastiku hulgas, kuid pereelamu levimusele vaatamata elavad ka maal korterites siiski enam kui pooled leibkonnad. Eluasemekoostisest johtuvalt on maaelanikud asustustiheduse poolest mõneti soodsamas olukorras, korterimugavustega kindlustatus on aga vastupidine. Linnadest tõuseb valdava korteriselamise poolest eriti esile Kunda oma üheksakümne protsendini ulatava korterielanike osakaaluga. Teistpidise erandi moodustab linnaasulate hulgas Võsu, kus korter on eluasemetüübina vähemuses, ülejäänud linnades ulatub see 70 protsendi piirimaile. Eluasemekoostise tõttu elatakse kõige avaramates tingimustes Võsul, kus ligi kaks viiendikku elanikkonnast omab vähemalt ühte tuba pereliikme kohta, seda aga siiski ainult talviti. Vee- ja kanalisatsioonivõrgu väljaehitatus on parem Kundas, veidi ebaühtlasem on see Tamsalus, Rakveres ja Tapal. Võsul seevastu elab üle poole rahvastikust veevärgita majades, keskkütte ja sooja veega varustatuselt jääb Võsu alla isegi reale maapiirkondadele, mis viitab linliku infrastruktuuri puudumisele. Lääne-Virumaa, eriti sõjaväeleenuvälja ümbruskonna reostuse tõttu tuleb veevarustusalasele rahvastikuteabele siin teiste maakondadega võrreldes hoopis suuremat tähelepanu osutada.

Maahaldusüksustest paistavad linnatüüpi eluasemekoostisega silma Kaarli, Kadrina, Rakvere, Tamsalu, Vinni ja Väike-Maarja vallad, kus peremajades elab kõigest kolmandik rahvastikust; eelnimetatute vastaspoolust esindavad Laekvere, Rägavere, Simuna, Vihula ja Viru-Nigula. Rahvastiku kõrget tihedust võib täheldada esimesena nimetatud valdades, avaramate tingimustega paistavad silma hiljem mainitud. Linliku mugavustasemega kerkivad esile Haljala, Kaarli, Kadrina, Tamsalu, Vinni ja Väike-Maarja. Kõige halvemini paistavad korterimugavustega kindlustatud olevat Laekvere, Rägavere, Vihula ja Viru-Nigula valdade elanikud.

Kõrge ja madala asustustiheduse tingimustes elavate inimeste osakaalu võrreldes leiab vanusskaala piires kuni kümnekordseid erisusi. Rahvastikutaaste seisukohalt on lausa ebamõistlik kõrgeim asustustihedus lapseperede hulgas. Lääne-Virumaa rahvastiku asustustihedus hakkab langema alles pisut enne viiekümnendat eluaastat, mil kulmineerub laste kodust lahkumine. Kõige rohkem aitab elamistingimuste lahendamaks muutumisele kaasa leestumine, eluaerisuste tõttu saavad sellest paraku rohkem osa naised. Korterikesksemat elamisviisi peegeldades on mugavustase kõrgeim nooremates vanusrühmades,

PEREELAMUS ELAV RAHVASTIK
Lääne-Virumaa 1989

Kokkuvõtlikult ilmneb arvtabelitest sovetliku elamuehituse tekitatud probleemipundar, mille algpõhjus on rahvastiku eluasemevajaduse aastakümnetepikkune ignoreerimine. Konkreetsemalt on halva olukorra

tekkimises süüdi orienteeritus väikekorteritele, kusjuures suuremate pindade ehitamist-omandamist kohati isegi administratiivselt piirates. Tulemuseks on kahe peamise eluasemevajadust iseloomustava näitaja, pinna suuruse ja mugavusastme unikaalne pöördvõrdeline sõltuvus. Vähe sellest, rahvastikus asetab taoline süsteem lastega pered kõige kitsamatesse, vanurid aga kõige vähema mugavusega tingimustesse. Piiratud võimaluste puhul peaks vähemalt see jaotus olema just vastupidine. Aastakümnete jooksul ühes suunas toimunud liikumise pööramine võtab aega ning kogumikuandmete valgusel jääb inimväärne eluase Eestis probleemiks veel pikkadeks aastateks. Lähitulevikuks ennustab vanussõltuvus jätkuvat liikumist (väike)korterikeskse elamisviisi suunas, vaatamata massehituse lõppemisele. Inimarengulise tähenduse ning investeeringuvajaduse poolest pole rahvastiku eluase sugugi vähem oluline kui haridus, tervishoid või sotsiaaltoetused, mistõttu ametivõimudel tasuks elamuküsimuste üle senisest rahvastikukesksemalt aru pidada.

2. ANDMEALLIKAD JA MÄÄRATLUSED

2.1. Sündmusstatistika

2.1.1. Rahvastikusündmused

Rahvastiku sündmusstatistika tugineb enamtähtsate isikusündmuste kõiksele ja pidevale registreerimisele sõltumata nende toimumiskohast. Samuti on tarvilik üheselt piiritleda rahvastik, kelle isikusündmused registreeritakse. Käesoleva kogumiku puhul on käsitlusalune rahvastik määratud Lääne-Virumaa piires asuva alalise/tavapärase elukohaga, seega siis territoriaalset kriteeriumi rakendades. Sündmusstatistika hõlmatuse seisukohalt on tähtis just alaline elamine maakonnas, samas kui Lääne-Virumaa rahvastikuga asetleidvad sündmused ise võivad toimuda maakonnas, mujal Eestis või koguni väljaspool riiki. Rahvastiku elukoha ja sellesama rahvastikuga asetleidvate isikusündmuste toimumispaiga mittetäielik kokkulangevus on ajast aega, ja jätkuvalt ka tänapäeval, põhimõtteliseks probleemiks. Muuseas tuleb just siit otsida põhjust, miks ainuüksi oma territooriumil toimunud rahvastikusündmuste fikseerimine ei anna ühelegi omavalitsusele ega maakonnale piisavat algandmekogumit rahvastiku sündmusstatistika tegemiseks.

Eestis ulatub rahvastikusündmuste kõikse registreerimise algus tagasi Rootsi aega. Aastal 1686 andis Karl XI välja Kirikuseaduse, millega muudeti kohustuslikuks sündide (tol ajal ristimiste), surmade (matusetalituste) ja abielude (laulatuste) kirikuraamatusse kandmine. Koos sündmuse fikseerimisega pandi kirja ka sündmuses osalenute isikuandmed. Korraldus oli uudne just selles mõttes, et esmakordselt kohustati üles märkima kõik asetleidnud asjakohased sündmused, rakendades niimoodi üht peamist tänapäevase sündmusstatistika põhimõtet, kõikisust. Eelkõige selle põhimõtte kasutuselevõtmise tõttu loetakse Rootsi Kirikuseadust moodsa isikusündmuste registreerimissüsteemi nurgakiviks. Eesti oli tol ajal Rootsi krooni all, sedavõrd laieneb meilegi au olla maailma vanima rahvastikuandmekorralduse emamaa. Eesti ala liitmise järel Venemaaga, kus sedalaadi tegevusest tol ajal veel hoopiski ei hoolitud, säilitas kohalik kirik isikusündmuste registreerimise, veidi ehk Balti erikorda rõhutava kiusu pärast. Siinkohal on sobilik meenutada, et kuigi piiriäärne Virumaa suutis säilitada oma territoriaalse ühtsuse XIII sajandist kuni nõukogudeajani, lülitasid venelased Põhjasõja järel Narva linna Peterburi kubermangu haldusalasse, tuues põhjenduseks tema rootsiaegse staatuse Ingerimaa pealinnana. Ühtlasi tähendas see Narva väljajäämist Balti erikorra alt. Kirjeldatud seika kõrvale jättes on kitsas Narva jõgi osutunud laiaks rahvastikusündmuste kõikse registreerimise seisukohalt, tähistades Euroopa piiri paiknemist kõnealuses valdkonnas paari sajandi vältel.

Vene vägede Põhjasõja-aegne laastustöö ning 1711-1712 aasta katkulaine vähendas Eesti rahvaarvu pea kolmekordselt. Sedavõrd ulatuslik rahvastikukriis halvas ühiskonnaarengut mitmel viisil, paljudes kihelkondades katkes ka isikusündmuste registreerimise pidevus teatud ajaks. Samuti on osa ülestähendatud andmeid tollaste ja hilisemate keeruliste aegade käigus kaduma läinud, kuid alates aastast

1834 on kirjapandu kogu Eesti territooriumi hõlmavana ka säilinud. Nii asub meie arhiivides maailma üks ajaliselt ulatuslikum sündmusstatistilise allikmaterjali kogu, vanim on see näiteks Ida- ja Lõuna-Euroopa riikidega võrreldes. Alljärgnevas tabelis on esitatud tänaseni säilinud Virumaa läänepoolsete kihelkondade sündmusstatistilised allikad, toetudes Heldur Palli asjakohasele ülevaatele [Palli 1995], mis samuti on valminud Eesti Rahvastikustatistika ühtlusarvutuste Programmi osana.

RAHVASTIKUSÜNDMUSED LÄÄNE-VIRUMAA LUTERIKIHELKONDADES

Kihelkond	Sünnid	Surmad	Abiellumised
Haljala	1728-1769 1790-1940	1730-1769 1790-1940	1747-1769 1790-1940
Kadrina	1711-1734 1834-1940	1711-1734 1834-1940	1711-1734 1834-1940
Rakvere	1772-1790 1797-1819 1834-1940	1772-1819 1834-1940	1772-1819 1834-1940
Rakvere linn	1834-1940	1834-1940	1834-1940
Simuna	1712-1735 1741-1830 1834-1940	1712-1735 1741-1830 1834-1940	1712-1735 1741-1830 1834-1940
Viru-Jaagupi	1697-1703 1715-1717 1719-1786 1791-1796 1798-1873 1908-1940	1697-1703 1715-1717 1719-1786 1791-1796 1798-1873 1908-1940	1697-1702 1715-1716 1719-1786 1791-1796 1798-1873 1908-1940
Viru-Nigula	1694-1698 1712-1787 1788-1801 1834-1940	1694-1699 1712-1730 1733-1787 1788-1801 1834-1940	1694-1699 1712-1730 1733-1739 1742-1781 1788-1801 1834-1942
Väike-Maarja	1678-1683 1691-1693 1727-1739 1753-1757 1769-1807 1821-1926 1930-1940	1678-1683 1727-1739 1755-1805 1827-1926 1930-1940	1691-1693 1695 1827-1926 1930-1940

Jättes isikusündmuste registreerimise põneva ajaloo siinkohal käsitlemata, on siiski võimatu mööda minna andmekorralduse põhimõttelisest pöördest 1926 aastal, mil rahvastikusündmuste registreerimiskohustus anti kirikult riigiametile [Teder 1939]. Reformi ettevalmistustöö tehti põhjalikult ning tagantjärele saab tõdeda tollase ümberkorralduse igakülgset õnnestumist. Reformi käigus loodud Perekonnaseisumet arenes andmekvaliteeti ja selle tagamiseks vajaminevat tööd väärtustavaks asutuseks. Koos eeskujulikult töötava Statistika Keskbürooga suudeti Eestis realiseerida kõik toonased rahvusvahelised rahvastikustatistilised soovitusel. Nii kujunes Eesti sündmusstatistika lühikese aja jooksul üheks täpsemaks ja üksikasjalikumaks kogu maailma ulatuses. Paradoksaalsel kujul annab tollase andmekorralduse tugevusest tunnistust Eesti sõjaaegne (kuni 1944 aasta suveni) rahvastikustatistika, mille raames säilis isikusündmuste registreerimise täpsus ja isegi detailsus tasemel,

milleni tänane korraldus enam kaugeltki ei küüni. Korrastatud sündmus- ja loendusstatistika oli ühtlasi aluseks ja tõukeks sotsiaalteaduste kiirele arengule Eestis.

Kuigi Eesti sovetiseerimisega võeti Perekonnaseisuametilt ära osa tema endisi riigifunktsioone (sealhulgas rändesündmuste fikseerimine ning rahvastikuregistri pidamine, millist tööd alustati vahetult enne sõda), pisendati tema sotsiaalset kandepinda, ning sisuliselt kaotati andmekvaliteeti tagavate eeskirjade esmatähtsus, registreeriti veel 1950 aastatel rahvastikusündmusi küllalt eeskujuliku täpsusega. Võib-olla veidi liialt sirgjoonelisel üldistades, tundub Perekonnaseisuameti töö sealtpeale aasta aastalt, endiste töötajate pensionilesiirdumise ja üldise sovetiseerumisega käsikäes alla käivat, kuni Vähi-Savisaare valitsuse otsuseni amet kui iseseisev riigiasutus likvideerida ning selle maakonnaarhiivid laiali jagada. Nõnda on nõukogude periood just sündmusstatistikat teiste andmeallikatega võrreldes eriti tugevasti räsitud. Eesti pole mitte ainult kõrvale jäänud poole sajandi pikkusest arengust teistes riikides, vaid kaotanud ka palju omaenese varasemast tasemest. Olemasoleva rahvastikustatistika madal kvaliteet, eelkõige andmete puudulik võrreldavus ajas ja ruumis on tõsiselt piduriks sotsiaalteaduste arengule [Anderson, Katus, Silver 1994; Katus, Puur, Sakkeus 1995c]. Virumaa sündmusstatistika puhul on tarvis tähele panna, et Eestilt Vene Föderatsiooni kasuks äralõigatud ning Leningradi ja Pihkva oblasti koosseisu arvatud valdade rahvastikuandmestik tuli samuti üle anda. Kui endise Petserimaa valdade kohta on teada, et enamik materjale ilmastiku toimele hävis, siis Virumaa valdade osas ei ole säilivust puudutavaid hinnanguid kuulda olnud.

Võttes teadmiseks Eesti oludes tähtsat rolli mänginud andmekorralduse kujunemisloot, on käesoleva kogumiku poolt käsitletava koguarvade kogumiku 1965-1990 jooksul sünni-, surma-, abielu- ja lahusjuhtude üle arvestust pidanud Perekonnaseisuamet. Kehtinud korra kohaselt lasus sünni- ja surmajahu informeerimiskohustus üksikisikul, Perekonnaseisuamet täitis asjaomase juriidilise toimingu kõrval ka vastava registreerimislehe. Abiellumine ja lahutus registreeriti otse Perekonnaseisuametis, koos asjakohase registreerimislehe täitmisega. Kõigi lehtede teine eksemplar saadeti Statistikaametisse, kelle kohus oli informatsioon Moskva ettekirjutuste järgi kodeerida ja hilisemal ajal ka sisestada, ning seejärel tabuleerida (kohaliku tabuleerimismasinaga, 1965-1980) või tabuleerimisteks Moskvasse saata (1981-1990). Nende toimingute järel tagastati registreerimislehed Perekonnaseisuametile, kes säilitas need eeskujulikult korrastatuna ameti keskarhiivis Toompeal.

Erandina registreeris elukohavahetusi, täpsemini väljastas sissekirjutuseks nimetatavat lubatähte elada kindlaksmääratud aadressil, Siseministeriumi alluvuses tegutsenud passilaud. Sissekirjutuse vormistamisega paralleelselt täideti ka asjakohane registreerimisleht, mis fikseeris sissekirjutusloa andmise nii elukohavahetuse tegelikust toimumisest kui selle toimumisajast sõltumata. Kuivõrd sissekirjutuseks tarvilike muude eeltingimuste kõrval oli üheks neist ka eelmisest elukohast väljakirjutuse nõue, tegeles passilaud samuti väljakirjutuse vormistamisega, teisisõnu elukohast lahkumise fikseerimisega. Kuigi vormiliselt sarnane, oli viimatinimetatud toiming sissekirjutusest üsna erinev, sest ei nõudnud seaduste ja ametnike meelevaolda kuulunud lubatähte taotlemist. Ometi polnud ka väljakirjutustoimingul otsest sõltuvust tegeliku elukohavahetusega. Statistilisest seisukohast oli väljakirjutuse registreerimislehe vorm ja täitmisjuhised praktiliselt identne sissekirjutuslehega. Isikutunnuste osas oli nii sisse- kui väljakirjutuse registreerimisleht ebatäiuslik, samuti on kummagi andmetäpsus Perekonnaseisuameti registreerimislehtedega võrreldes märkimisväärselt madalam.

Elukohavahetuse registreerimislehed saadeti Statistikaametisse, kus järgnesid teiste rahvastikusündmuste arvestamisega sarnased protseduurid. Arhiveerimiskohustusega ei koormanud ennast ükski ametiasutus ja lehed visati peale kasutamist Statistikaameti poolt ära. Erandina taotles prof. Marksoo initsiatiivil osa aastate sisse- ja väljakirjutuslehed endale Tartu Ülikooli geograafia kateeder, kus neid täiendavalt töödeldi. Põhiliselt käsitsi asetleidnud töötlus on tüütu tööna meele mitmel tolaaegsel tudengil; Statistikaameti arvutikandjal oleva andmefaili samaotstarbeline kasutamine ei tulnud aga kõne alla ei tollal ega hiljemgi, sest sisestatud informatsioon lintide korduvkasutuse eesmärgil kustutati (andmefailid on säilinud alles 1986 aastast). Prof. Marksoo ütluse järgi on säilinud elukohavahetuse

registreerimislehed 1980, 1981, 1986, 1987 ja osaliselt 1988 aasta lõikes. Ka Statistikaametis on teatud osa hilisema aja registreerimislehti säilinud, kuid pole teada millises ulatuses Lääne-Virumaa kohta: vastavasisulisele järelepärimisele pole vastust laekunud.

Alljärgnevalt on selgitatud käesolevas kogumikus kasutatud näitarve, mille abil üksikisikute kaupa ülestähendatud sündmusjärgne informatsioon on integreeritud rahvastiku protsessi- ja seisundinäitajateks. Ülevaade definitsioonidest pole muidugi kõikehõlmav, eelkõige on rõhk asetatud nõukogudeperioodi statistika erijoontele ja nendele määratlustele, mis käsitletava ajavahemiku 1965-1990 jooksul teisenedes on olulise tähendusega andmevõrreldavuse seisukohalt. Käsitus liigub esmasnäitajatelt teises- ja integreeritud näitajate suunas, mis üksikasjades ei pruugi kokku langeda näitavude esitusjärjekorraga kogumiku arvtabelites.

Sündide, täpsemalt elussündide arvestus 1965-1990 toetub sünniakti nime kandvale dokumendile, mis on koostatud iga sünnijuhtumi kohta vanema(te) poolt Perekonnaseisuametile antud (osalt dokumentidelt pärineva) teabe ja sünnitusmajast pärineva sünnitõendi alusel. Eestis kehtinud NLiidu Tervishoiuministeeriumi määratluse kohaselt on sünnina arvestatud sellise lapse ilmaletulek, kelle sünnikaal oli vähemalt 1000 grammi ja pikkus 35 cm ning ema raseduskestus vähemalt 28 nädalat. Väiksema sünnikaalu või lühema raseduskestusega emahust väljunud loode registreeriti sünnijuhuna üksnes siis, kui ta elas seitsme päeva vanuseks, vastupidisel juhul aga iseenesliku abordina. Maaailma Tervishoiuorganisatsiooni määratlus, mis arvestab sünnina loodet alates sünnikaalust 500 grammi, rakendati Eestis 1. jaanuarist 1992. Niisiis on definitsioonierisuse tõttu elussündide arv tegelikuga võrreldes pisut alahinnatud, kuid kogu käsitletava ajavahemiku jooksul siiski ajas võrreldav. Sünniaktis on lapse sünnikohana märgitud ema alaline elukoht, viimase puudumisel aga sünni registreerimisjärgne haldusüksus. Sama põhimõtte kohaselt on arvestatud ka sünde, mille registreerisid alaliselt Eestis mitte-elavad vanemad. Kuigi erinevalt loendusest toimus sündide arvestus juriidilise (sissekirjutusjärgse) elukoha järgi, võib sünniandmeid ning alalise rahvastiku loendusandmeid lugeda piisava täpsusega üksteise suhtes vastavuses olevaiks. Ajamääratluse mõttes on sünniandmed töödeldud lapse sünnikuupäevast, mitte sünni registreerimisajast lähtudes. Erandina on registreerimisaja järgi arvestatud neid sünde, millest Perekonnaseisuametile on teada antud sünniaastale järgneva aasta teises kvartalis või hiljem.

Sünnijuhtude hulgas on eraldi välja toodud *surnultsünnid*, mille arvestus tugineb samuti sünniaktile. Lapse ilmaletulek surnuna on niisugusel juhul märgitud omaette tunnusega. Surnultsündinuks on arvatud selline laps, kes vahetult peale emahust väljumist ei näidanud elumärke: puudus hingamine, südamelöögid ja spontaansed liigutused; omaaegse praktika kohaselt on nimetatud kolmest käsitletud peamise elutunnusega hingamist. Sünnidefinitsiooni eripära tõttu on osa surnultsündide registreeritud iseenesliku abordina, millekohane selgitus on esitatud allpool, imikusurmajahu käsitlemisel. Surnultsündide osakaal sünnijuhtude koguarvus on olnud nii Eestis tervikuna kui ka Lääne-Virumaal 1965-1990 suhteliselt väike, mistõttu käibinud sünnidefinitsiooni mõju pole eksitav.

Surmajuhtude arvestus 1965-1990 toetub surmaaktile, mille täitis Perekonnaseisuamet iga üksikjuhtumi kohta meditsiinilise surmatõendi ja surnu dokumentide (pass) ja/või ligimeste poolt antud ütluste alusel. Meditsiinilise surmatõendi koostas reeglina arst, kuid maa-asulates oli dokumendi täitmisõigus ka velskriil. Valdava osa surmajuhtude kohta jõudis teave Perekonnaseisuametisse mõne päeva jooksul peale sündmuse toimumist, kuivõrd ameti pädevuses oli ka matusetalituse korraldamiseks nõutava tõendi väljastamine.

Surmaandmete territoriaalne arvestus on käsitletava ajavahemiku jooksul toimunud surnu alalise elukoha alusel, viimase puudumisel surmajärgse haldusüksuse järgi. Sarnaselt sündidega hõlmab ka surmajuhtude registreerimine piisava täpsusega loendusjärgset alalist rahvastikku, kuigi sündmus- ja loendusstatistikas rakendatud elukoha määratlused erinevad teineteisest. Ajalises mõttes on surmaandmete töötlusaluseks surma kuupäev, mitte surma registreerimisaeg. Erandina on

registreerimisaja või oletatava surmaaja järgi arvestatud juhte, mille kohta surmaakt on koostatud sündmuse toimumisajast oluliselt hiljem, tavaliselt juurdlusandmetele ja/või lahkamistulemustele toetudes.

Surmajuhtude hulgas on eraldi arvestatud *imikusurmajuhte* nende erilise tähenduse tõttu ühiskonna sotsiaalse arengu indikaatorina. Imikusurmana on registreeritud elussündinud lapse surmajuht tema esimese eluaasta jooksul, mil suremus on teatavasti tuntavalt kõrgem hilisema lapsega võrreldes. Ka imikusurmajuhtude arvestus 1965-1990 tugineb Perekonnaseisuameti poolt koostatud surmaaktile, mis standardse dokumendiga võrreldes sisaldab teavet ka täiendavate surmaasjaolude ja lapse ema isikutunnuste kohta.

Kõnealuse ajavahemiku imikusuremusandmete kasutamisel tuleb silmas pidada omaaegset sünnidefinitsioonist johtuvat mõju. Jättis ju NLiidu Tervishoiuministeeriumi sünnimääratluse rakendamine registreerimata just kõrgeima suremusriskiga (alakaalulise ja enneaegse) vastsündinu juhul, kui ta esimese elunädala jooksul suri. Loogilist rada edasi minnes jäi sünnijuhuna registreerimata laps muidugi välja ka suremusstatistikast. Kui tollane definitsioon alandas sündide arvu ebaolulisel määral, siis mõju imikusurmajuhtude arvule oli paraku tuntav. Sünnidefinitsiooni mõju imikusuremusnäitajatele on analüüsitud Eesti 1992-1993 andmestikule tuginevalt [EKDK 1994b]. Väärib rõhutamist, et rahvusvahelise võrdluse keerukuse taustal on Lääne-Virumaa imikusuremusandmed ajatrendina siiski võrreldavad, kuivõrd sünnidefinitsioon oli ühesugune kogu käsitletava ajavahemiku jooksul.

Abiellumiste arvestus 1965-1990 toetub abieluaktile, milline dokument täideti Perekonnaseisuameti poolt üheaegselt sõlmitud abielu juriidilise fikseerimisega. Seadus nõudis abiellumise vormistamiseks kindlate tingimuste täitmist, mistõttu pruut ja peigmees olid kohustatud koos avaldusega esitama ka asjakohased andmed oma isiku kohta, mida siis ka abieluakti koostamisel kasutati. Iga abiellumise kohta täideti üks akt, st rahvastikusündmuseks on olnud abiellumine, kuigi selles osalevaid isikuid on ikka kaks. Niisiis on abiellunute arv kaks korda suurem abiellumiste arvust, samuti on Eesti oludes täpselt võrdne abiellumiste soostruktuur. Eespool käsitletud sünni- ja surmajuhuga võrreldes on abiellumisel veel seegi erisus, et üks ja seesama isik saab abielluda mitu korda. Nii esmas- kui kordusabiellumise puhul on abieluakti vormistus allunud ühelaadsele protseduurile.

Abiellumine on ainuke rahvastikusündmus, mida kogu käsitlusaluse ajavahemiku jooksul on kõikselt ja vahetult registreerinud Perekonnaseisuamet, mistõttu andmestik juriidiliselt sõlmitud abielude kohta on eriti täpne. Hoopis iseasi on muidugi abiellumise kui rahvastikusündmuse tähendus ühiskonnas. Veel paarsada aastat tagasi hõlmas abiellumisjuhtude juriidiline (tollal siis kiriklik) registreerimine praktiliselt kõiki uusloodud perekondi, andes niimoodi igati soliidse aluse peremoodustusprotsessi käsitlemiseks. Aegamisi hakkas juriidiliselt vormistatud abielu sellist ainupositsiooni kaotama, milline suundumus 30-40 aastat tagasi süvenes juba arvestatavaks. Eesti rahvastik säilitas teatavasti ka nõukogude ajajärgul oma traditsioonilise, peremoodustusprotsessi nn skandinaavia mudeli, kus juriidilise abielu tähendus vähenes eriti ulatuslikult. Nõnda pole ainuüksi abiellumisstatistika põhjal võimalik Eesti rahvastiku perearengu kohta järeldusi teha, hoopis ebapiisav, kui mitte kasutu on see esmaskooselu käsitlemisel. Tähelepanelik tuleb olla regionaalse abiellumisstatistika, niisiis Lääne-Virumaad tervikuna ja eriti maakonnasiseseid piirkondi iseloomustava teabe kasutamisel. Ühe abiellumisjuhu registreerimisega koguti teave kahe inimese kohta, kelle alaline elukoht võis olla erinev. Kogumikus hõlmatud ajavahemiku 1965-1990 vältel on abieluaktidele toetuva abiellumisstatistika tegemiseks valitsenud küll ühesugused nõuded, kuid seni pole ühtegi analüüsi selle kohta, kuivõrd reeglitest kinni peeti ja mil määral nad mõjutasid piirkondlikku abiellumisstatistikat. Abiellujate kokkulangeva aadressi, samuti ühe ja sama haldusüksuse raames elavate abiellujate puhul on abiellumine arvestatud pruudi-peiu elukoha järgi. Eri haldusüksustest pärit abiellujate puhul on aga arvestuse aluseks abiellumise registreerimiskoht. Viimase suhtes polnud siiski abiellujad vabad; reeglite kohaselt pidi selleks valitama ühe abielluja elukohajärgne perekonnaseisuamet, mis kaudselt tähendas abiellumise arvestust ühe, enesemääratluse

kaudu fikseeritud abikaasa elukoha järgi. Omakorda moodustasid sellest erandi kinnipidamiskohtades viibivate isikute abiellumised, kus sündmus registreeriti kinnipidamispaiga asukoha järgi.

Vastandina probleemsele toimumiskoha arvestusele on abiellumise ajamääratlus täpne. Langeb ju abiellumise kui juriidilise sündmuse toimumis- ja registreerimisaeg õnnelikult kokku. Nõnda pole karta sedalaadi vastuolusid, mis surma- ning veel enam sünnijuhtude puhul on nõukogude perioodil küllaltki tüüpilised, eriti tolleaegsete statistiliste andmete kuulõikelisel esitusel.

Lahutuste või pikemalt *abielulahutuste* arvestus 1965-1990 toetub lahusaktile, mis sarnaselt abieluaktile täideti Perekonnaseisumeti poolt üheaegselt lahususe juriidilise vormistusega. Lahutuseks pole läbi aegade piisanud ainuüksi abielupoolte soovist, mistõttu lahusstatistika on alati olnud seadusandlusest suuremal või vähemal määral sõltuv ja sisaldab sellevõrra tegelike protsesside väärpeegeldusohu. Kogumikus käsitletava ajavahemiku algusse langevad kaks tähtsat (NLIidu Ülemnõukogu Presiidiumi määrus, 10. detsember 1965, ja uus Perekonnaseadus, 1. oktoober 1968) ja mitmed neist tulenevad õigusaktid, mis vähendasid lahususe registreerimiseks esitatavaid nõudeid ja lihtsustasid protseduuri. Seetõttu on 1960 aastate teisel poolel lahutusi registreeritud hoopis rohkem kui varasematel kümnenditel, kuid asjakohane võrdlusprobleem jääb põhiosas siiski kogumiku ajaraamidest välja.

Eesti lahusstatistikale on märkimisväärselt suurt mõju avaldanud omalaadne kord, mis lahususe juriidilise vormistuse ajaliselt kahestas. Kohtu poolt lahutatud abielu nõ jõustus, kui endised abikaasad registreerisid otsuse Perekonnaseisumetis. Sellekohast sundust praktikas aga polnud, kui isik ei kavatsenud uuesti abielluda, muuta (ennistada) oma nime või muul põhjusel ameti poole pöörduda. Nõnda on märgatav osa lahutusi Perekonnaseisumetis registreeritud hilinemisega, pealegi ei sooritanud endised abielupooled toimingut üheaegselt. Samuti on küllaltki suur osa, eriti kesk- ja vanemaealisi naisi oma lahususe hoopis registreerimata jätnud. Niisiis vormistati sündmusstatistika aluseks olev lahusakt ajahetkel, kui esimene abielupooltest pöördus kohtuotsuse järel Perekonnaseisumetisse, kusjuures lahususe toimumiskohana registreeriti pöörduja alaline elukoht.

Statistika vaatenurgast on hoopis mõistlikumalt arvestatud neid kohtu abita toimunud lahutusi, mille registreeris vahetult Perekonnaseisumet, kuivõrd siis langesid kõik tarvilikud juriidilised toimingud ajaliselt kokku, ja ka andmed lahutajate kohta on üheaegselt fikseeritud. Perekonnaseisumet sai sellekohase õiguse eelpoolnimetatud seadusandlike aktidega ainult lastetute abielude suhtes, kui mõlemad abielupooled esitasid ühisavalduse koos varalistest pretensioonidest loobumise äramärkimisega. Neid tingimusi täitvaid lahutusi on olnud muidugi tuntav vähemus, kuid siiski arvestataval määral niigi õnnetu lahusstatistika metodoloogilise aluse nõrgestamiseks. Kokkuvõttes on ju ikka kahte inimest puudutav lahus registreeritud rahvastikusündmusena sageli vaid ühe osapoole kaudu ja erinevalt abiellumisest pole seda sündmust võimalik isikujärgselt analüüsida. Samal põhjusel on territoriaalne lahusstatistika, võrreldes eelpool käsitletud abieluandmestikuga samalaadsete, kuid tugevamalt toimivate asjaolude mõjul veelgi ebamäärasem. Samuti ühendab lahutust abiellumisega ka sündmuse kordumisvõimalus nagu ka esmas- kui korduslahutuse registreerimise ühelaadne protseduur.

Rändejuhtude arvestusaluseks ajavahemikul 1965-1990 oli kaks dokumenti: sisse- ja väljakirjutusleht, millest kumbki kajastas vastavasisulist juriidilist toimingut. Sissekirjutuseks kutsutud lubatähe saamisele olid kehtestatud nõ seadusandlikud piirangud, millele kohati lisandus ametnike omavoli. Näiteks oli sissekirjutuse saamiseks nõutud nn korterioriorderi olemasolu, "vaba" elamispind mitte alla 9 ruutmeetri inimese kohta (6 ruutmeetrit lähisugulaste asumisel asjaomasel elamispinnal), maja mittekuulumine avariiohtlike või perspektiivsele lammutamisele minevate hoonete nimekirja jms. Suuremate linnade puhul kehtisid täiendavad, nõ ülelinnalised piirangud, samuti teostas Siseministerium sissekirjutuse andmise või sellest keeldumise kaudu nii omaenda ametkonna kui partei ja luureorganite julgeoleku- ning ideoloogiapoliitikat. Veel kehtisid sissekirjutuse erireeglid sõjaväelaste, erusõjaväelaste,

liiduettevõttesse töölesuunatute, noorspetsialistide jt tarvis, mis üldjuhul andsid neile tavakodanike arvel teatud eelised. Kogu selle sasipuntra juures on arusaadav, et osa inimesi ei saanudki lubatäheks vajalike tingimuste puudumisel sissekirjutust soovitud paigas või ei teinud saamiskatsetki. Osal niisugustest juhtudest jäi ära ka plaanitud elukohavahetus, teisel osal leidis see siiski aset. Oli ju käsitletud ajavahemikul praktikas karistatav küll sissekirjutuse puudumine, mitte aga tegelik elamine sissekirjutusest erineval aadressil. Igal juhul tuleb tähele panna, et kõik juriidilise vormistusega tegelikud elukohavahetused on rändestatistikas kajastamata.

Sõjajärgsest rahvastikuarvestusest, sealhulgas rändestatistikast, on tervikuna kõrvale jäetud Eesti piires asunud sõjaväeterritooriumidel toimunu. Tollase korra kohaselt vormistati tsiviilhaldusalalt armeehaldusalasse (ka kinnipidamiskohta) suundunud isikutele väljakirjutus, kus sihtkoha märke puudus. Sellest nõ mustast august väljumisel vormistati omakorda sissekirjutus, kus puudus lähtekoht. Sedalaadi elukohavahetusi, mis on eriviisi ka registreeritud, tunti erirände nime all ja seda arvestati tavaliselt tsiviilrändest eraldi. Kõik liikumised mustas augus endas, tegelikult siis sõjaväeterritooriumide ja kinnipidamiskohtade vahel Sähhalinist Saaremaani pole aga rändestatistikaga hõlmatud. Rändestatistika seisukohast poleks sedalaadi korraldusel veel häda midagi, kui puudunuks erandid. Üheks selliseks erandolukorraks kippus kujunema sõjaväelase (ohvitseri ja üleajateenija) ning tema pereliikmete sissekirjutus armeehaldusalalt tsiviilalale. Selle vormistus toimus vahel samalaadselt ajateenistusest vabanenute sissekirjutuse vormistamisega, kuid võis jääda statistiliselt hoopis arvestamata. Nii näiteks Tapa linnas paiknenud sõjaväeterritooriumilt samasse linna korteri saanud ohvitseriperele võidi jätta sissekirjutuslehed täitmata asjaolul, et elukohavahetus ju formaalselt ei ületanud linna administratiivpiiri. Muidugi jäi seejuures tähele panemata, et sõjaväeterritooriumile, so siis kusagilt mujalt Eestisse saabumisel, ei täitnud ohvitseripere tarvis keegi mingeid rändearvestusdokumente. Samalaadne olukord kehtis ka omalaadse seltskonna, nn sõjaväega sideme kaotanute suhtes, kellele armeehaldusalalt minemaajamise järel tuli tsiviilvõimul elamispind anda. Kokkuvõttes tuleb tähele panna, et armee- ja tsiviilhaldusterritooriumi vahelistest tegelikest elukohavahetustest jäi osa asjakohaselt vormistamata ja samuti kajastamata rändestatistikas. Teatavasti oli Lääne-Virumaal dislokatseerunud küllalt arvukas nõukogude armee ja piirivalve kontingent, millisel asjaolul on arvatavalt olnud oma osa maakonna rändearvestusvea kujunemisel. Oletusele annab kaalu juurde tõik, et märkimisväärne osa maakonna kogurändeveast kuulub Tapa linna arvele.

Ka sisse- ja väljakirjutusega hõlmatud elukohavahetustest on rändestatistikas arvestamist leidnud vaid üks osa, teine osa jäeti kõrvale tol ajal kehtinud rändejuhu ruumilise definitsiooni ning segase ajamääratluse tõttu. Ruumilisest seisukohast kuulusid arvestamisele ainult need rändejuhud, mis toimusid üle maakonna või linna/alevi halduspiiri. Haldusüksuse siserände lisaks jäeti veel kõrvale ka märkimisväärne osa maahaldusüksuste vahelisest rändest. Maarahvastiku rände naljakavõitu statistikakorraldusel on ajalooline tagapõhi. Teadaolevalt ei arvestatud NLiidus maarahvastiku rändejuhte kuni 1956 aastani üldse, enamikul polnud ju passi, kuhu sissekirjutustemplit lüüa. Eesti oli üks esimesi piirkondi (passid olid kõigil), kus nimetatud ajast hakati pidama arvestust maarahvastiku rände selle osa kohta, mis mõjutas linnarahvastikku või väljus ühe maakonna piirest. Järgneva kolmkümne viie aasta vältel ei suudetud ülejäänud maarahvastiku rändejuhte statistiliselt hõlmata, enne langes NLiit. Niisiis, Lääne-Virumaa rändearvestuses ajavahemikul 1965-1990 kajastub süstemaatiline maarahvastiku rändejuhude alaarvestus. Administratiivpiiride teisenemise korral tähendab see ühtlasi ka mittevõrreldavust ajas.

Rändejuhu ajaline määratlus koos sündmuse alalise/ajutise iseloomuga põhjustas samuti segadust, jättes veel ühe osa juriidiliselt vormistatud sündmustest statistiliselt arvestamata. Ühelt poolt nõudis kehtinud kord sissekirjutamist kolme (maa-asulas seitsme) päeva jooksul sõltumata elukohavahetuse ajutisest või alalisest iseloomust. Sellest kogumist ei arvestatud rändestatistikas neid elukohavahetusi, mille kestus oli alla poolteise kuu või leidis aset puhkuse ja ravi (haiglas ja sanatooriumis viibimise aeg) eesmärgil. Samas polnud ajutise elukohavahetuse puhul nõuet vormistada väljakirjutust, kuigi sissekirjutus uues

elukohas tuli registreerida. Kuivõrd ajutiseks loeti näiteks kõik õpingutega seotud elukohamuutused olenemata õpiaja pikkusest, siis jäid rändearvestusest välja ka viis ja enamgi aastat kestnud elukohavahetused. Kogu selle segaduse väljendusena ei lange Eesti siserände sisse- ja väljakirjutuste arv hoopiski mitte kokku. Veel on tarvis tähele panna, et rändearvestuses rakendatud alalise ja ajutise elukohavahetaja mõiste ei ühti vastava loendusjärgse rahvastikuosaga. Viimases arvestati alalise rahvastiku hulka teatavasti kõik antud territooriumil enam kui kuus kuud viibinud isikud.

Kirjeldatud kokku võttes tuleb tõdeda, et kogumikku lülitatud Lääne-Virumaa rändeandmed sisaldavad suuremal või vähemal määral kõiki andmetäpsust nõrgestavaid asjaolusid. Ühelt poolt on tegemist süsteemse sisse- ja väljarände alaarvestusega, teisalt ei lähe ka olemasolevad arvud omavahel kokku. Käsitleva ajavahemiku rändestatistika omaaegsed tabulatsioonid Lääne-Virumaa kohta on nii pinnapealsed, et andmekvaliteedi hinnangut pole võimalik anda, küll aga kasvatab sõjaväeterritooriumide suur osakaal maakonnas arvatavalt ebatäpsust. 1988 aastast otsustas Eesti Statistikaamet rändearvestust pidada vaid sissekirjutuse alusel, hinnates ka väljarännet sissekirjutuslehe kaudu. Paraku pole analüüsitud selle olulise meetodikamuutuse mõju rändestatistikale, kuid eeldatavasti tekitab see teatud mittevõrreldavuse kogumiku kolme viimase aasta rändearvude osas. Niisugused Eesti oludesse mitesobivad rändearvestuse põhimõtted, mis toetusid tegelikkuskaugele juriidikale ning eirasid sündmusstatistika kõiksuse põhimõtet, säilisid käsitleva perioodi lõpuni, et paar aastat hiljem nn Rahvastikuregistri eestvõttel teiseneda hoopis kilplaslikuks süsteemiks. Nõnda on käsitleva ajavahemiku rändeandmestik kogu kirjeldatud probleemsusele vaatamata ometi hulga täpsem nüüdis-Eesti rändestatistikast.

2.1.2. Iive ja rahvaarv

Piisavalt suurearvulise rahvastikukogumi puhul koonduvad üksikud rahvastikusündmused stohhastilise protsessi tunnuseid omavasse voogu, mis kujundab rahvastikuseisundi. Iseenesest on rahvastikuseisundi teisenemine pidev protsess, kuid tavapäraselt fikseeritakse muutus kokkulepitud ajamomendiks ning kindla ajasammuga. Rahvusvahelises võrdluses on enim kasutatud kalendriaastasammu, mis fikseerib rahvastikuseisundi aasta alguses (1. jaanuar) või keskpäeval (1. juuli). Eesti rahvastikustatistika on sõjajärgsesse aega tagasiulatuvalt kohanenud esmanimetatud andmeesitusega, mida tavapärasena on rakendatud ka käesolevas kogumikus.

Suurimat integraalset tähendust omavad üksteise suhtes vastandliku toimega nõ paarsed põhirahvastikusündmused, sünni- ja surmajuhud ning sisse- ja väljaränne. Sünnide ja surmade arvu vahena leitakse *loomulik iive* ning sisse- ja väljarännete arvu vahena *rändeiive*. Kummagi sündmuspaari rahvastikuseisundit teisendav toime on üldine, teisisõnu hõlmab see rahvastikukoostist kõikide tunnuste lõikes. Reeglina muutub ka rahvaarv, vaid vastandsündmuste täieliku kokkulangevuse korral jääb see üldnäitaja endiseks. Loomuliku ja rändeiibe tervikmõju väljatoomiseks rahvaarvule esitatakse sageli ka protsesse summeeriv *koguiive*.

Iive erineb rahvastikusündmusest eelkõige selle poolest, et tegemist pole esmasprotsessiga, mistõttu erinevalt sünni-surmajuhust ning sisse-väljarändest võib ta positiivse väärtuse kõrval omandada ka negatiivse. Samuti tuleb iibenäitajate kaudu kõige lihtsamal viisil esile rahvastikustatistika sisemise konsistentsuse olulisus: näiteks võib rahvastiku koguiive ja siit tulenevalt rahvaarv osutada ebatäpsuseks ka siis, kui surma-, sünni- ja väljarändejuhud on äärmise täpsusega registreeritud. Just sedalaadi olukorra tõttu, jättes küll kõrvale viite äärmise täpsuse kohta mistahes rahvastikusündmuste fikseerimisel, kaldub nüüdis-Eesti rahvaarvu veamäär koguni kümne protsendini, so ligikaudu XVII sajandi olukorda iseloomustanud tasemeni.

Kitsamas, kuid valdavalt levinud tähenduses käsitletakse loomulikku ja rändeiivet (ning nende summana koguiivet) *rahvaarvu muutuskomponentidena*. Nimelt saab loendusjärgsele rahvaarvule iibe lisamisel leida *arvestusliku rahvaarvu* mistahes ajahetke kohta. Selle äärmiselt lihtsa tehte puhul tuleb siiski ette sagedasi ebatäpsusi ja koguni vigu. Esiteks on oluline tähele panna, et iibearvestusega hõlmatud ajaperiood langeks täpselt kokku loendusvahemikuga. Enamasti pole see nii, sest rahvaloenduse kriitiline moment ei ole sätitud 1. jaanuarile, sündmusstatistilised kokkuvõtted aga hõlmavad tavapäraselt just kalendriaastat. Probleemist ülesaamiseks on kujunenud tavaks arvutada pigem loendusjärgne rahvaarv 1. jaanuari seisule kui sündmusstatistilised absoluutarvud loenduse poolt määratud ajavahemikule. Kui loenduse läbiviimisaeg on lähedal 1. jaanuarile (või 1. juulile toda standardit eelistava andmekorralduse puhul) ja iibenäitajad pole silmatorkavalt positiivsed või negatiivsed, võib kasutada loendusjärgset rahvaarvu ilma korrigeerimata. Nõnda on isegi soovitatav toimida, kui sellest johtuv mõneinimeseline vahe rahvaarvus jääb hinnanguliselt suurusjärgu võrra väiksemaks iibeveast, sest sedaviisi on välditud erineva rahvaarvu kasutamine loendus- ja sündmusstatistikas. Lääne-Virumaa arvestusliku rahvaarvu leidmisel ja käesolevas kogumikus esitamisel ongi just niimoodi toimitud.

Teiseks on arvestusliku rahvaarvu leidmisel tarvis huvi tunda, missuguse rahvastiku kohta täpselt isikusündmusi registreeritakse. See teadmine on vajalik, et võtta loendusandmestikust just sama definitsiooniga võimalikult paremas kooskõlas olev rahvaarv. Eelpool on selgitatud, et kogumiku poolt hõlmatud ajavahemikul 1965-1990 on rahvastikusündmused väheste eranditega registreeritud antud piirkonna alalise rahvastiku kohta. Siiski tuleb tähele panna, et loendusjärgne alaline rahvastik pole päris sama mõiste: loendusel fikseeritakse tegelik alaline rahvastik, rahvastikustatistika aga lähtub juriidilisest alalisest rahvastikust. Eesti oludes tuleb arvestusliku rahvaarvu leidmisel selle mittevastavusega paraku leppida.

Hoopis tõsisema vea arvestusliku rahvaarvu leidmisel tekitab alalise rahvastiku asemel mõne teise määratluse järgi fikseeritud loendusjärgse rahvaarvu kasutamine. Pikka aega, kuni 1979 aasta loenduseni, oligi NLiidu rahvastikustatistikas miskipärast nimetatud rollis kasutusel kohalolev ehk faktiline rahvastik. Seetõttu tuleb ülima ettevaatusega suhtuda tolleaegsetesse loendusvahemike rahvaarvudesse, eriti nende kooskasutamisel andmetega hilisema perioodi kohta, kui üldiseks arvutusalususeks oli juba võetud alaline rahvastik. Mõistetavalt laieneb ebakonsistentsus rahvaarvu kaudu mistahes demograafilistele suhtnäitajatele, seetõttu võib ebakorrektnel rahvaarv osutada heaks teenäitajaks teiste vigaste andmete avastamisel. Eesti statistikaväljaannetes on ette tulnud kohaloleva rahvastiku kasutamist arvestusalusena isegi pärast sellekohase praktika ametlikku kõrvaleheitmist. Käesoleva kogumiku sündmusstatistika toetub kogu hõlmatud perioodi ulatuses ühtselt loendusjärgsele alalisele rahvastikule.

Rahvastikusündmuste ebatäpsest registreerimisest, loendus- ja sündmusstatistika ebakonsistentsusest ja teistest samalaadsetest vigadest tingituna on vastavalt moonutatud ka iibenäitajad. Iibe ebatäpsus kandub omakorda kumulatiivselt arvestuslikku rahvaarvu, viimasest loendusaastast ajas edasi liikudes. Seetõttu ei lange praktiliselt kunagi uue loendusaasta arvestuslik ja loendusjärgne rahvaarv omavahel kokku. Peale loenduse toimumist on tavapraktikasse juurdunud nõ tagasikorrigeerivad arvutused, mille käigus rahvaarvu akumulatsioonid viga, võimalikult palju asjakohast loendus- ja sündmusstatistilist informatsiooni kaasates, silutakse.

Käesolevas kogumikus on esitatud Lääne-Virumaa korrigeeritud rahvaarvud 1965-1989, vaid 1990 aasta rahvaarv tuleb järgmise loenduse asetleidmise järel täpsustamisele. Eraldi on välja toodud *rahvaarvu korrigeerimismuutus*, mis teatud mõttes omandab rahvaarvu muutuskomponendi tähenduse. Oma olemuselt väljendab see näitarv rahvastikuarvestuse summaarviga: täiesti laitmatu rahvastikustatistika korral võrduks ju korrigeerimismuutus nulliga. Ühtlasi rõhutab see küllalt arusaadaval kujul ilmselget tarvidust loendus- ja sündmusstatistika kooskõla järele. Lääne-Virumaal on rändearvestusvigadest tingitud korrigeerimismuutuse suurusjärgu igati tähelepanuväärne, kusjuures Tapa linna

korrigeerimismuutus on stabiilselt positiivne ja Kundas positiivne, ületades kummalgi juhul pea suurusjärgu võrra ebatäpsusi teistes Lääne-Virumaa linnades. Praktilisest vaatenurgast on üldistava käsitluse korral mõistlik korrigeerimismuutus pigem liita rändeiibele kui tema mõju arvestamata jätta.

Lääne-Viru maakonna, eraldi ka linna- ja maarahvastiku rahvaarvud on kahe loendusvahemiku 1970-1979 ja 1979-1989 kohta arvutatud vanusnihke meetodil. Viidatud lähenemisviis oli küll töömahukas, kuid võimaldas täielikult ära kasutada kogu rahvastikuinformatsiooni, mis maakonna tasandil nende ajavahemike kohta olemas oli. Rakendatud arvutusmetoodika kirjeldus on varem avaldatud [EKDK/EKMI 1994a; 1994b]. Maakonnatasandist väiksema haldusüksuse puhul pole vanusniikel põhinevat korrigeerimismeetodit võimalik rakendada, sest käsitlusaluse ajavahemiku kohta puuduvad tarvilikud lähteandmed. Nii on Lääne-Virumaa linnade rahvaarvud ühtlusarvutatud mõneti lihtsama meetodi abil konsistentsena kõigi teiste Eesti haldusüksuste kohta. Nimetatud andmed sisalduvad Eesti Rahvastiku Andmepangas.

Vähegi pikema ajavahemiku puhul on mõistlik jälgida käsitlusaluse haldusüksuse *piirimuutusi*. Põhimõttelist laadi piirimuutuse korral tuleb rahvastikuarengu aegridade leidmisel rakendada just konkreetse haldusüksuse jaoks sobivaimat lahendust, väiksema piirimuutuse puhul piisab asjaomase rahvaarvu muutuskomponendi leidmisest ja arvessevõtmisest. Ülevaade Lääne-Virumaa haldusüksustega 1965-1990 asetleidnud piirimuutustest on esitatud allpool, rahvastiku sündmusstatistilistes tabelites sisaldub ka vastav andmeveerg. Tuleb tähele panna, et haldusüksuste piirimuutused on alati üksteist tasakaalustavad: igale konkreetsele muutusele mingis haldusüksuses vastab samaväärne, kuid vastasmärgiline teises. Maakonna kui terviku tasandil tasakaalustamata muutused viitavad juba maakonnapiiri teisenemisele. Ajaloolisest vaatevinklist on Lääne-Virumaa noorimaid maakondi ja saanud sellisena ehk eriti tugevalt tunda sõjajärgsete aastate piiride ümbertegemist. Käesolevas kogumikus käsitletud ajavahemiku alguseks on ümberkorraldamistuhin mööda läinud ja maakonna piir eelnevate aastakümnete ahastamapaneva ajalooa võrreldes enneolematult stabiilsena püsinud, tehes läbi vaid kaks suhteliselt ebaolulist muutust 1968 ja 1972 aastal, mõlemad Järvamaaga. Loodetavalt lõpetab Virumaa piirimuutuste pika nimekirja maakonna ida- ja lääneosa taasühendamise juba lähitulevikus.

Kokkuvõtlikult, eelmise aasta arvestuslik rahvaarv erineb järgmise aasta rahvaarvust koguiibe ning piiri- ja korrigeerimismuutuse summa võrra. Parema ülevaate saamiseks on ka *rahvaarvu kogumuutus* eraldi veeruna sündmusstatistilistes tabelites välja toodud.

2.1.3. Sündmus- ja iibekordajad

Sissejuhatuseks pole ülearune veel kord meenutada, et ühtlusarvutused rahvastikusündmuste absoluutnäitajate ja mitmesuguste kordajateks kutsutavate suhtnäitajate osas on põhimõtteliselt erinevat laadi. Reeglina ei kuulu rahvastikusündmuste arvud iga loendustsükli järel asjakohasele korrigeerimisele. Erandkorras tuleb seda vahel teha suuremate piirimuutuste mõju kõrvaldamiseks, et hoida haldusüksuste rahvastikuandmestik ajas võrreldavana. Harvem annavad korrigeerimiseks põhjust avastatud vead sündmusstatistikas. Õeldust ei tule muidugi järeldada sündmusstatistika äärmist korrektsust läbi aegade, eelkõige on põhjuseks suur töömaht, mis sedalaadi täpsustuse tegemiseks tuleb teha ka siis, kui viga tundub olevat tõenäone.

Eesti oludes pole rahvastikusündmuste piirkondlikku jaotusse tehtavad muutused siiski tulevikus välistatud, mis sel juhul puudutavad ka käsitlusalust ajavahemikku 1965-1990. Nimelt on eelmisel aastal alustatud tööd arhiveeritud sünniaktidega näidanud, et väiksemate territoriaalüksuste puhul on kokkulangevus omal ajal nõ ametlikuna publitseeritud sündinute arvu ja tegelikult registreeritud sündinute arvu vahel küllalt madal, kuigi absoluuthälbe seisukohalt pole lahknevused suured. Sellise

olukorra - väikesed lahknevused enamiku haldusüksuste lõikes - on arvatavalt tinginud Statistikaameti omapärane tööpraktika. Nimelt prognoositi iga-aastase esmaskokkuvõtte kiireks publitseerimiseks (tegelikult küll saatmiseks "kõrgemalseisvatele organitele" poolsalastatud ehk ametialase kasutamise staatuses) aasta jooksul registreeritud rahvastikusündmustele juurde käsitusala aasta lõpupoole eeldatavalt toimunud, kuid veel registreerimata sündmused. Näiteks sünnijuhude osas lõppes ainuüksi seadusega lubatud tähtaeg aastalõpu sündide registreerimiseks veebruari alguses, mida omajagu pikendasid veel hilinejad. Tagantjärele tundub, et lõpliku aastakokkuvõtte koostamisel ei ole viimase kuu prognoosiandmete asendamist tegelikega eriti tõsiselt võetud. Toiming oli küll ette nähtud ja Eesti kogurahvastiku osas arvatavalt ka nii- või naasuguse täpsusega teostatud, kuid üksikute linnade ja tollaste külanõukogude puhul ei utsitanud Moskva eriti tagant. Selle oletatava süsteemse vea kõrval on võimalikud muidugi mitmed juhuslikku laadi ebatäpsused, mis sündmuste suure arvu puhul ju ikka tikuvad tekkima.

Niisiis võib süsteemse vea ilmsikstuleku korral tõstatada Eesti piirkondliku rahvastikusündmuste arvu täpsustamine. Paraku eeldab sellise ülesande püstitamine aja- ja rahamahukat arhiivitööd ning põhjalikku analüüsi, mistõttu pole kindlasti lähiaja tegevus. Sedalaadi erandolukorda kõrvale jättes ei kuulu rahvastikusündmuste arvud muutmisele, kõik sündmusstatistilised suhtarvud alluvad aga rahvusvahelise praktika kohaselt ümberarvutusele iga loendusükli järel. Põhjuseks on eespool selgitatud rahvaarvu ühtlusarvutus, mis rahvastikukoostise kõiki jaotusi puudutades käivitab korrigeerimisahela.

Loendusüklite kaupa teostatavad sündmusstatistika ühtlusarvutused, mis tagavad rahvastikuandmete ajalise võrreldavuse, on tavapärase statistikarutiini lahutamatu osa. Kui vastav korraldus on välja töötatud, ja mis peaaegu, sündmusstatistika hoitud kõnealust tarvidust arvestavalt, pole tegemist ei mainimisväärselt aega ega raha nõudva ülesandega. Paraku on Eestis lood teistmoodi, kokkuvõtvalt kolme asjaolu koosmõjul. Esiteks, Eesti Statistikaamet pole nõukogude perioodil süsteemseid ühtlusarvutusi teostanud, need tehti kohaliku lähteandmestiku põhjal Moskvast. Kogemuse puudumine on takistanud ametil kuni tänaseni käsitlemast seda tööloiku tavapärase statistikakorralduse osana. Teiseks, NLIidu Statistikaameti ühtlusarvutused teenisid eelkõige suurriigi vajadusi, avaldades Eesti andmetele negatiivset mõju kahel viisil. Standardsete võtete rakendamise tõttu jäi suur osa olemasolevast teabest ühtlusarvutuse puhul kasutamata ja nii pole Eesti loendusjärgsete arvutuste täpsus enam kuigivõrd erinev näiteks omaaegsetest Kesk-Aasia liiduvabariikidest, kuigi algandmete maht ja täpsus erineb küllalt oluliselt. Moskvast hõlmati loendusjärgsete tagasiarvutustega peamiselt oblasti tasand maa- ja linnarahvastiku lõikes, mis Eestile kohandatuna tähendas maakonna ja esmatasandi haldusüksuste väljajätmist arvutusprogrammist. Nõnda on Eesti Statistikas loendusvahemike 1970-1979 ja 1979-1989 kohta ühtlusarvutatud vaid kogu-, linna-, maa- ja Tallinna rahvastiku sündmusstatistika, toogi kohalikust vaatevinklist ebapiisava täpsusega. Teisisõnu pole rahvastikustatistika enam Eesti-siseselt võrreldav, kuna kogurahvastiku uusarvud ei saagi ju ühtida haldusüksuste ümberarvutamata arvudega. Kolmandaks, ja ehk suurimaks probleemiks on sündmusstatistika hoidmine viisil, mis ei võimalda Statistikaametil ei täna ega homme teostada loendusjärgseid ühtlusarvutusi rutiini osana.

Eelpoolöeldu püüab heita valgust käesolevas kogumikus esitatud sündmusstatistika tähendusele. Toodud näitarvud Lääne-Virumaa kohta on ühtlusarvutatud nõnda, et nad koos järgnevais maakonnakogumikes esitatud samalaadsete arvudega annavad konsistentse tulemuse Eesti kogurahvastiku suhtes. Olgu siinkohal veelkord rõhutatud, et kõrvale on jäetud kõik varem Moskva poolt teostatud ümberarvutused ning kogu Eesti rahvastikustatistika tervikuna on allutatud süsteemsele ühtlusarvutusprogrammile. Nii lähteandmed kui tulemused on arhiveeritud Eesti Rahvastiku Andmepangas.

Omaette probleem on muidugi andmedetailsus maakonna ja selle territooriumil paiknevate haldusüksuste osas. Ühtlusarvutused ei saa ju algandmete mahtu suurendada, ainult parandada nende täpsust ja pakkuda asjakohasem teisesnäitajate süsteem. Nii sisaldavad Lääne-Virumaa sündmusstatistilised tabelid pea eranditult üldkordajaid, kuivõrd omaaegsetel tabulatsioonidel puudub rahvastikusündmuste vanusjaotus. Maahaldusüksuste, tollaste külanõukogude kohta pole isegi sündmuste koguarve, mistõttu

maarahvastiku sündmusstatistika on esitatud koondina. Alates 1986 aastast oleks suhteliselt kerge vaevaga võinud läbi viia sündmusstatistika uustöötluse, kuivõrd individuaalandmed on elektroonilisel kujul säilinud. Käesoleva kogumiku seisukohalt aga oleks sellel tööl olnud küsitav väärtus, kuna rahvastikustatistika aegread ei oleks praktiliselt midagi võitnud.

Alljärgnevalt on toodud sündmusstatistiliste suhtnäitajate arvutusskeemid. Tegemist on küll kõige üldisemate näitarvudega, kuid isegi nende puhul on kogumikus hõlmatud ajavahemiku jooksul statistikaasutuste poolt rakendatud erinevaid lähenemisviise.

Suhtnäitajate tarvidus tuleneb asjaolust, et demograafiliste protsesside iseloomustamiseks ei piisa rahvastikusündmuste arvu teadmisest. Kuivõrd viimane sõltub paratamatult haldusüksuse rahvastiku suurusest, siis protsesside intensiivsuse käsitlemisel tuleb sündmuste arvud rahvaarvu suhtes ühismõõdustada. Rahvastikuteaduses toimub see traditsiooniliselt mitmesuguste kordajate arvutamise teel, kus sündmusi kajastav näitaja on lugejas, riskialust rahvastikku peegeldav näitarv aga nimetajas. Eelpool selgitatud andmepiirangute tõttu on käesolevas kogumikus esitatud peamiselt *rahvastikusündmuste üldkordajad*. Arvutuslikult on kõik üldkordajad (CR) leitud suhtarvuna, mille lugejas on aasta vältel toimunud rahvastikusündmuste koguarv (S_t) ja nimetajas aastakeskmise rahvaarv leituna sama aasta (P_t) ja järgmise aasta (P_{t+1}) rahvaarvude poolsummana. Kordajad on esitatud 1000 inimese kohta, st promillides:

$$CR = 1000 * S_t / (P_t + P_{t+1})/2$$

Kogumikku on lülitatud *sündimuse, suremuse, abiellumuse, lahutumuse ja väljarände üldkordaja*. Rahvastikuprotsesse kirjeldavate üldkordajatega samal põhimõttel on arvatud ka rahvaarvu muutuskordajad: *loomuliku iibe, rändeiibe, koguiibe ja rahvaarvu kogumuutuskordaja*, mille puhul rahvastikusündmuse arvu valemis asendab rahvaarvu vastav muutuskomponent. Siinkohal pole vahest ülearune juhtida tähelepanu üldkordaja kui näitajatüübi analüütilisele piiratusele. Rahvastikuprotsesside olemusliku vanussõltuvuse tõttu on üldkordaja tase, ajatrend ja heterogeensus protsessi intensiivsuse kõrval sõltuvuses ka rahvastiku vanuskoostisest. Lisainformatsioonita on nende kahe põhimõtteliselt erineva teguri mõju raske, kui üldse võimalik, eristada. Kuigi üldkordajad mõõdavad rahvastikuprotsessi intensiivsust halvasti, annavad nad samas integraalse ülevaate protsesside koondmõjust rahvastikumuutusele tervikuna. Samuti on just üldkordajate abil nende vähese andmenõudlikkuse tõttu võimalik konstrueerida pikemaid ajatrende ja teostada mitmeplaanilisi piirkondlikke võrdlusi. Sellistena on üldkordajad siiani kasutusel ka kõige nõudlikemais rahvusvahelises demograafiakogumikes näiteks ÜRO ja Euroopa Nõukogu aastaraamatud [UN 1995; Council of Europe 1996].

Üldkordajate kõrval võimaldab olemasolev andmestik esitada veel *imikusuremuskordaja*. Tarvilikud andmed haldusüksuste kaupa on surmajuhtude koguarvule lisaks ainuerandina tabuleeritud ilmselt imikusuremuse suure sotsiaalse tähenduse tõttu. Suremusprotsessi seisukohalt on oluline, et imikusuremuskordaja abil mõõdetakse suremistõenäosuskõvera langusosa kõige mittelinearsemat vahemikku. Imikusuremuskordaja konkreetne arvutusviis sõltub olemasolevate algandmete detailsusest ning vahel ka näitaja abil tehtava analüüsi eesmärgist. Sarnaselt kordajate arvutamise põhimõttele on näitaja lugejas aasta jooksul asetleidnud imikusurmajuhtude arv (M_t^0), nimetajas aga keskmine imikueas laste arv. Suremistõenäosuse mittelinearse languse tõttu esimesel eluaastal ei saa nimetajat arvutada vaadeldaval (B_t) ja sellele eelneval aastal sündinud laste arvu (B_{t-1}) poolsummana, vaid nende arvude kaalutud keskmisena, kus kaaludeks a ja b on vastavalt vaadeldaval ja eelmisel aastal sündinute osakaalud alla aasta vanuses surnute hulgas. Imikusuremuskordaja (IMR) väärtus väljendatakse promillides:

$$IMR = 1000 * M_t^0 / (a*B_{t-1} + b*B_t)$$

Kui imikusurmade puhul pole teada surnud laste sünniaasta, nagu see Eesti maakonna-andmestiku puhul üldiselt on, võib nimetajas kasutada tinglikke kaale (omaaegse kogemusliku traditsiooni kohaselt 1/3 eelmisel aastal sündinute ja 2/3 vaadeldaval aastal sündinute tarvis). Kuivõrd Eesti oludes on käsitusajaluse ajaperioodi kohta siiski teada surnud imikute sünniaastaline jaotus kogurahvastiku lõikes, siis haldusüksuste imikusuremuskordaja arvutamisel on eelistatud tingkaaludele Eesti-keskmisi tegelikke kaale. Muidugi on niiviisi toimides sünniaasta kaal kõigi Lääne-Virumaa (nagu teistegi maakondade) haldusüksuste kohta ühe aasta ulatuses konstantne, kuigi ilmselt on need lisaks juhuslikele hälvetele ka süstemaatiliselt piirkonniti erinenud. Sellisest arvutusviisist tekkiv viga on eeldatavalt siiski väiksem kui tingkaalude kasutamise puhul. Lääne-Virumaa haldusüksuste väiksuse tõttu on neis iga-aastaselt registreeritud imikusurmade absoluutarv reeglina väike või mõnes koguni null. Sündmuste vähesusest on tingitud suure amplituudiga juhukõikumised, mis muudavad iga-aastase imikusuremuskordaja raskesti kasutatavaks. Juhuvõngete mõju vähendamiseks on kogumikus esitav imikusuremuskordaja 5-aastase liikuvkeskmisega silutud. Tähele tuleb panna, et alates aastast 1989 ei haara liikuvkeskmine enam 5-aastast ajavahemikku.

2.2. Loendusstatistika

Kahe viimase aastasaja vältel on loendusest kujunenud rahvastikustatistilise andmestiku tähtsaim allikas. Loenduse kaudu kogutud teave on sündmusstatistikast mitmel viisil erisugune, mille hulgas kaks erisusjoont on põhimõttelist laadi. Esiteks hõlmab loendus kõiki antud territooriumil elavaid inimesi, sündmusstatistika aga puudutab vaid asjakohase rahvastikusündmusega seotud isikuid. Teiseks hõlmab sündmusstatistika alati teatud ajavahemikku, loendus aga huvitub olukorrast täpselt fikseeritud ajamomendil. Teisisõnu peatab loendus korra aja pideva voolu ja jäädvustab rahvastikuseisundi ühe hetkepildina, kus loendusele eelnenud rahvastikusündmused on kajastatud mitte ühekaupa, vaid kumulatiiviefektina. Rahvastikusündmuste poolt tekitatud muutused loendusaegses rahvastikuseisundis ilmnevad eriti selgesti, kui võrrelda tulemust eelmisest loendusest pärineva samalaadse pildiga. Erisustele vaatamata ei vastandu sündmus- ja loendusstatistika üksteisele, vastuoksa, nüüdisaegses rahvastikustatistikas eeldab üks komponent teise olemasolu. Eelpool näiteks on tagasikorrigeerimisarvutustega seoses selgitatud loenduse kui rahvastikuinventuuri tähendust, mis loendusvahelisel perioodil akumulunud sündmusstatistilised vead võimaldab välja tuua ja ära parandada.

Loenduslaadsetel ettevõtmistel on pikk ajalugu, maksumaksjate ja potentsiaalsete nekrutite arvu teadasaamiseks oli Hiinas, Egiptuses, Mesopotaamias korraldatud rahvastiku ülestähendusi veel enne, kui Euroopa kultuurrahvad välja kujunesid. Vanas Kreekas ja Roomas olid rahvastiku üleskirjutused juba üsna regulaarse iseloomuga. Tollased ettevõtmised hälbisid siiski mitme olulise nõude osas kaasaja loendusest, mistõttu loendusajalugu arvestatakse hoopis hilisemast ajast. Kaasaja nõuetele vastavate rahvaloenduste algus langeb XIX sajandi esimesse poolde (XVIII sajandi lõppu USA-s ja Kanadas). Üks riik teise järel alustas tol ajal perioodiliselt läbiviidavaid rahvaloendusi, mille põhimõtted on püsivad enam-vähem muutumatutena tänini. Teise maailmasõja järgsel perioodil on tehtud tõhusat tööd loendusprogrammi rahvusvaheliseks ühtlustamiseks, seda eelkõige ÜRO Statistikaameti juhtimisel. Samuti on välja töötatud üksikasjalikud juhtnõuendid enamiku asjaolude kohta, mida kaasaja rahvaloenduse läbiviimisel tuleb jälgida. Sellised põhinõuded nagu loenduse üldisus, üheaegsus, perioodilisus ja isikulisus tunduvad olevat asjaomase valdkonna aabitsatõed, kuid probleeme võib ikka tekkida juhul, kui kits on kärneriks hakanud.

Eesti alal on toimunud üheksa kaasaja loendusnäidetele vastavat rahvaloendust. Esimesele neist 1881 aastal, mis hõlmas nn Balti provintse, oli eelnenud Liivimaa linnade loendus 1863 aastal ning Eestimaa kubermangu linnade loendus 1871 aastal. Siinjuures väärib märkimist, et ükski kolmest

eelmainitud loendusest ei hõlmanud Narva linna, mis tol ajal teatavasti kuulus Peterburi kubermangu haldusalasse. Järgmine ettevõtmine oli üle-Venemaaline rahvaloendus 1897 aastal (jäi ka ainukeseks Vene Impeeriumis). Eesti Vabariigis viis Statistika Keskbüroo läbi kolm loendust. Paar aastat peale Vabadussõja lõppu (1922) läbiviidud loenduse peaesmärgiks oli saada vajalik informatsioon Eesti ühiskonna korraldamiseks ja mitme esmatarviliku reformi läbiviimiseks. Tolle loenduse materjalid leidsid seniajani täiuslikuima läbitöötuse, eelkõige tuleb märkida valdade ja linnade andmevajaduste rahuldamist, sest infopuudus omavalitsuste tasandil oli suur. 1934 aastal läbi viidud II Eesti rahvaloendus on jäänud senimaani korrektseimaks, kahjuks hävis suur osa alg- ja töötlusandmeid sõjakeerises. Esimese nõukogude okupatsiooni (juuni 1940 - september 1941) mõju Eesti ühiskonnale oli sedavõrd suur, et taastatud Eesti Statistika esimeseks sammuks oli rahvaloenduse läbiviimine. Ettevalmistustega saadi hakkama kahe kuuga ning loendus toimus 1. detsembril 1941, siiski lühendatud küsimustikuga. Vastuolude tõttu Saksa okupatsioonivõimudega õnnestus andmeid avaldada äärmiselt napilt, sovetiajal püüti seda loendust aga hoopis maha vaikida. Nõukogude perioodil toimus Eesti alal neli loendust: 1959, 1970, 1979 ja 1989.

Tuleb märkida, et rahvastikustatistika kolmest peamisest andmeallikast jälgisid rahvusvahelisi soovitusi kõige suuremal määral just rahvaloendused, mistõttu loendusstatistika moodustab parima olemasoleva andmestiku Eesti nõukogudeperioodi rahvastiku ja eluaseme kohta. Muuhulgas oli loendus ainus andmekogum NLiidus, kus isik fikseeriti tema tegeliku elukoha, mitte sissekirjutuse järgi. Nimetatud asjaolu tõttu on näiteks viimase loenduse (1989) andmepank seniajani asendamatu vastloodud riigiuringute-süsteemi korraldamisel, kuna kujutab endast sisuliselt ainukest ülemaalist valimialust. Loendusest möödunud pikale ajale vaatamata on andmepank osutunud küllalt täpseks. Käesolevas Lääne-Virumaa kogumikus kajastatud sõjajärgsed loendused moodustasid osa vastavast üleliidulisest ettevõtmisest, mille metodoloogilist ettevalmistust ja läbiviimist juhtis NLiidu Statistikaamet Moskvas. Heameel on asjaolust, et aja jooksul uute küsimustega veidi täienenud loendusprogramm on põhitunnuste osas säilitanud võrreldavuse kogu käsitletaval ajavahemikul. Alljärgnevalt on lühidalt esitatud peamised erisused loendusprogrammides, mis käesoleva kogumiku seisukohalt aitab selgitada, miks 1989 aasta loendustabelite täiskogumi kõrval on varasemate loenduste andmestik mahult väiksem.

1959 aasta loenduse kriitiline moment oli 15. jaanuaril ning loendusprogramm koosnes viieteistkümnest küsimusest: isiku perekonnasisene identifitseerimine (suhe perekonnapeasse), ajutise äraoleku kestus (ajutiselt äraolnu), alaline elukoht (ajutiselt kohalolnu), sugu, vanus, perekonnaseis, rahvus, emakeel, kodakondsus, haridus, õppeasutus (õppur), töökoht, amet, elatusallikas ning sotsiaalkiht. Järgmisel, 1970 loendusel (kriitiline moment samuti 15. jaanuar) oli loendusprogramm jagatud kaheks: kõikselt esitati 11 põhiprogrammi küsimust, valikuliselt igas neljandas eluruumis elanud isikutele veel 7 lisaprogrammi küsimust. Põhiküsimustiku hulka kuulusid isiku perekonnasisene identifitseerimine (suhe perekonnapeasse), ajutise äraoleku põhjus ja kestus (ajutiselt äraolnu), alaline elukoht ja sealt eemalviibimise kestus (ajutiselt kohalolnu), sugu, vanus, perekonnaseis, rahvus, emakeel ning teine keel, haridus, õppeasutuse tüüp (õppur) ning elatusallikas. Valikküsimustikuga koguti teavet töökohta, ameti (pensionäri viimase ameti), loendusele eelnenud aasta töötamiskestuse ja -viisi (mittehõivatut), sotsiaalkihti, paiksuse, eelneva elukoha ning elukohavahetuse põhjuse kohta. Lisaks sellele oli kasutusel omaette küsitlusleht kodumajapidamises või isiklikus abimajapidamises hõivatud tööealise rahvastiku ühiskondliku rakendamise võimaluse selgitamiseks, suuremates linnades koguti loenduse raames teavet veel rahvastiku pendelrände kohta.

Ka 1979 aasta loendusprogramm (kriitiline moment 17. jaanuaril) sisaldas 11 põhiküsimust ja oli oma sisult eelnevaga küllalt sarnane. 25-protsendilise valikloenduse viie küsimusega koguti teavet töökohta, ameti, sotsiaalkihti, paiksuse (viimases elukohas elatud aeg) ning sündinud laste arvu kohta (täisealised naised). Ka 1979 aastal oli kasutusel eraldi küsitlusleht kodumajapidamises või isiklikus abimajapidamises hõivatud tööealistele. 1989 rahvaloenduse põhiprogramm (kriitiline moment 12. jaanuaril) oli eelmisega võrreldes täienenud kahe isikuküsimusega, nimelt sündinud laste arvu ning omandatud

kutsehariduse osas, väiksemaid täiendusi oli ka küsimuste sõnastuses ja detailsuses. Esmakordselt sõjajärgsel perioodil viidi koos rahvaloendusega läbi ka eluasemeloendus, mille programm hõlmas seitset küsimust hoone ehitusperioodi, ehitusmaterjali, eluasemetüübi, elamispinna mugavusastme, tubade arvu ning üld- ja elamispinna suuruse kohta. Kolmandat korda järjest rakendati ka ennast õigustanud 25-protsendilist valikprogrammi, mis sisaldas eelmise loendusega võrreldes veidi täiendatud viit küsimust töökoha, ameti, sotsiaalkihi, paiksuse (viimases elukohas elatud ajale lisaks küsiti ka eelmise elukoha tüüpi) ning sünitatud (lisaks ka neist loendushetkel elusolevate) laste arvu kohta. Üksikasjalikuma teabe sõjajärgsete loenduste andmesisust ning teostusprotseduuridest leiab asjahuviline iga loenduse ettevalmistuse käigus koostatud tehnilisest dokumentatsioonist.

Järgnevalt on toodud selgitusi käesoleva kogumiku loendusstatistilistes tabelites kasutatud põhimõistete kohta. Määratluste sarnasuse tõttu kõigi tabelite osas järgib tekst eelkõige loendustabelite täiskogumi (1989 aasta loendus) esitusjärjekorda, viited üksikloendustele on tehtud vaid oluliste definitsioonierisuste puhul.

Loendusjärgse rahvaarvu kasutamine statistikakogumikes ja veelgi enam teist laadi publikatsioonides on mõiste arusaadavusele vaatamata, või just sellest johtuva hoolimatuse tõttu, tekitanud parasjagu segadust. See on äratanud tähelepanu ka rahvusvahelises erialakirjanduses, kus on leida terveid artikleid ainuüksi loendusjärgse rahvaarvu selgitamiseks [Anderson, Silver 1985]. Nimelt on kõikidel sõjajärgsetel loendustel rahvaarv määratletud sõltuvalt isiku seosest asukohaterritooriumiga kaheselt, nii kohaloleva kui alalise rahvastiku järgi. Teiseks on siinkohal sobilik veel kord rõhutada loendusjärgse ja arvestusliku rahvaarvu erisust, millekohane pikem selgitus sisaldub sündmusstatistikale pühendatud osas.

Kohaloleva rahvastiku hulka on arvatud käsitusala piirkonna alalised elanikud, kes viibisid loendushetkel oma elukohas, ning antud paikkonnas *ajutiselt kohalolnud* isikud. Reeglipäraselt ei arvatud kohaloleva rahvastiku hulka oma alalisest elukohast loendushetkel väljaspool vastava haldusüksuse territooriumi ajutiselt viibinud elanikku. Täiendavalt loeti ajutiselt äraolevaks ka haiglas, sanatooriumis, puhkekodus (va ühe- või kahepäevaselt), sünnitusmajas viibinud, internaatkoolis õppinud, kordusõppustele kutsutud, eeluurimisalune või kuni 30-päevase arestiga karistatud isik, sõltumata asjaolust, kas eelpoolesitatud loendile vastav asutus paiknes elukohajärgse või sellest erineva haldusüksuse territooriumil. *Ajutiselt äraolnuna* arvati kõnesolev isik kohaloleva rahvastiku hulka paigas, kus ta loendushetkel tegelikult viibis. Erandina ei loetud siiski ajutiselt äraolevaks isikut, kes loendushetkel asus mujal seoses öötöö või teenistuskohustuste täitmisega, viibis kriitilisel momendil kohalikus (ka linnalähedases) ühiskondlikus transpordis (rongid, laevad ja bussid), ööpäevases lasteaias või -sõimes, oli sõitnud välismaale või viibis teel ega peatunud kohtades, kus teda oleks saanud loendada.

Alalise rahvastiku hulka arvati kõik isikud, kes elasid alaliselt antud haldusüksuse territooriumil sõltumata juriidilisest sissekirjutusest või õigusest elamispinna. Loendushetkel alalisest elukohast äraolnud isik loeti alalise elanikkonna hulka juhul, kui tema äraoleku kestus ei ületanud kuut kuud. Lisaks arvati alalise elanikkonna hulka elukohavahetaja, kes oli oma elukohast küll lahkunud, kuid polnud uude elukohta veel jõudnud, samuti isik, kes oma alalist elukohta nimetada ei osanud. Mõistetavalt ei arvatud alalise rahvastiku hulka loendushetkel paikkonnas ajutiselt viibinud isikut. Tuleb tähele panna, et karistusosalused kinnipidamiskohtades loendati ja arvestati karistusasutuse paiknemise järgi, eeluurimisalused ja halduskorras karistatud isikud aga nende alalise elukoha järgi. Nõukogude armee haldusterritooriumil elanud ohvitserid, ülejateenijad ja nende pereliikmed loendati sõjaväeloendusjaoskondades; nende loenduslehed kuulusid juhendi kohaselt lisamisele väeosa paiknemisjärgse haldusüksuse alalisele rahvastikule, kuid pole teada, kas niimoodi ka toimiti. Ajateenijaid loendati samuti väeosades, kuid arvestati ajateenistusele eelnenud elukoha järgi. Viimasel loendusel koondati nende loenduslehed NLiidu Statistikaametisse ning jaotati vabariikide vahel vastavalt

ajateenistusele eelnenud elukohale; Eestisse saabunud loenduslehed jaotati haldustsüste vahel proportsionaalselt meesrahvastiku arvule. Varasematel kordadel võis see protseduur olla erinev, kuid Eestis kättesaadavate materjalide põhjal pole võimalik hinnata sellest johtuvat loendusandmete erisust.

Andmekasutuse seisukohalt väärib rõhutamist asjaolu, et kuigi kõigil loendustel fikseeriti nii alaline kui kohalolev rahvastik, on andmetöötlustel neid erinevalt kasutatud. 1959 ja 1970 aastal võeti tabulatsioonide aluseks kohalolev, 1979 ja 1989 aasta loendusel aga alaline rahvastik. Nii summeeruvad varasemate loenduste puhul käesoleva kogumiku arvtabelites esitatud rahvastikujaotused kohaloleva rahvastiku arvuga, hilisemate loenduste puhul on samalaadne seos aga alalise rahvastikuga.

Perekonnaseisu järgi on rahvastik kahel viimasel loendusel jaotatud nelja rühma. *Abielus* olevana on käsitletud nii registreeritud kui vabaabielus olevat isikut, neid seisundeid omavahel kahjuks eristamata. *Vallaliste* hulka on arvatud ainult selline isik, kes pole mitte kunagi olnud ei registreeritud ega vabaabielus. *Lesena* on arvestatud abielus olnut, kelle abielu lõppes abikaasa surmaga, ning kes pole uuesti abiellunud. *Lahus(olevate)* rühm sisaldab juriidiliselt *lahutatu* kõrval ka mehi-naisi, kelle kooselu on tegelikult lõppenud, kuigi lahutus vormistamata; samasse on arvatud ka isik, kelle vabaabielu lõppes lahkuminekuga. 1959 ja 1970 aasta loendustel oli kasutusel lihtsustatud perekonnaseisuliigitus, mis eristas üksnes *abielus ja mitteabielus* rahvastikku.

Rahvastiku jaotus *hariduse* järgi põhineb loendushetkeks saavutatud kõrgemal lõpetatud haridustasemel, mille kaudu eristatakse viit rahvastikurühma. *Kõrgharidusega* on isik, kes on lõpetanud kõrgema õppeasutuse ning *keskeriharidusega* vastavalt tehnikumi või mõne muu keskeriõppeasutuse. *Keskharidusega* rühma on koondatud keskkooli või keskharidust andva kutseõppeasutuse lõpetanud, samuti lõpetamata kõrgharidust omavad isikud. *Algharidusega* on vastavalt kõik need isikud, kelle haridus piirdub põhi- või algkooliga. Isik, kes pole ka madalaimat kooliastet läbinud, on *alghariduseta*.

Põlisus mõõdab inimese ja tema sotsiaalgeograafilise elukeskkonna vahelist seost. Tavaliselt rakendatakse põlisuse mõistet tervikliku sotsiaalkultuurilise asustussüsteemi mastaabis, mitte näiteks koduküla/-linna ega üksiku maakonna puhul. Ajaliselt loetakse rahvastikuteaduses põliseks isikut, kes on vähemalt kolm põlve ühes ja samas sotsiaalgeograafilises piirkonnas elanud. Reeglipäraselt sisaldab loendusandmestik teavet iga isiku sünnikoha osas, mis käesoleva kogumiku puhul on olnud aluseks *riigisündinute* ning *välissündinute* eristamisel. Andmete kasutamisel tuleb tähele panna, et riigisündinute hulka kuulub ka sisserännanute teine põlvkond, mistõttu antud rahvastikuosa pole samane põlisrahvastikuga. Eesti oludes üldse, ja keskmisest enam Lääne-Virumaal, on põlisustunnus asendamatu sotsiaalne indikaator, mis nüüdisrahvastiku kahte peamist kogukonda välja tuues peegeldab demograafilise ülemineku algusaega tagasiulatuvat omapära ja nõ ajanihet rahvastikurühmade demograafilises ja sotsiaalses arengus. Suurel määral kipub Eestimaa areng üldse sõltuma järgneva 40-50 aasta vältel välissündinute pretsedenditult kõrgest osakaalust johtuva probleemipuntra lahtiharutamisest. Sellekohaseid asjalikke lahendusi on niigi keeruline leida, kuid lisategurina on raskendavaks või lahendusi koguni välistavaks asjaoluks küllalt levinud põlisus- ja rahvusprobleemi segiajamine. Siiani pole ka Statistikaamet loobunud nõukogudeaegsest põlisustunnuse eiramispraktikast ega rakenda seda rahvastikuandmete esitamisel.

Rahvastiku *paiksus* mõõdab isiku elamiskestust ühes ja samas kohas või kitsamalt piiritletud territooriumil. Eesti seisukohalt ebarahuldava loendusjuhendi tõttu on vähimaks paiksusüksuseks loetud omaette linn/alev või ühe maakonna maa-asulad kokku. Niisiis jaguneb Lääne-Virumaa kuueks paiksusüksuseks: viis maakonna linnalist asulat eraldi ja maa-asulad ühena koos. Käesolevas kogumikus on rahvastik paiksustunnuse alusel liigitatud kolme rühma. *Sünnipaikne* rahvastik on elanud ühe ja sama paiksusüksuse territooriumil sünnist alates ilma kuuekuuliste või pikemate vaheaegadeta. Tuleb tähele panna, et piirimuutuste, ajateenistuse ja välismaal viibimisega seotud elukohavahetusi ei ole loendusel paiksuskatkestuseks arvatud. *Põlvkonnapaikseks* on arvestatud seda osa mittesünnipaiksest rahvastikust,

kelle elamiskestus loendusjärgses paikusüksuses ulatub vähemalt 25 aastani. Vähema elamiskestusega rahvastikku on käsitletud *lühipaiksena*. Viimase kahe rühma eristamisel tuleb ilmsiks, et rahvastiku paikusustunnus on mõneti sõltuvuses isiku vanusest, sest põlvkonnapaiksete hulka ei saa 25 eluaastast nooremad inimesed kuidagi sattuda.

Rahvus peegeldab etno-kultuurilist kuuluvust, mistõttu vastav isikutunnus määratakse sagedasti mitme asjakohase üksiktunnuse kooskõitluse kaudu. Sobiva näitena võib viidata Euroopa Nõukogu Rahvastikukomitee lähenemisviisile, mis rahvuse väljatoomisel rakendab viit üksiktunnust: enesemääratlust, keelt, sünnimaad(paika), religiooni ja kodakondsust. Loendusstatistilise andmestiku puhul mõeldakse rahvuse all aga tavapäraselt just üksiktunnust, nimelt rahvuse enesemääratlust nagu ka käesolevas kogumikus. Niisiis on rahvusstatistika võrdluste puhul alati mõistlik eelnevalt selgitada, kas tegemist on üksik- või juba koondtunnusega. Loendusel määratlesid täiskasvanud isikud oma rahvuskuuluvuse juriidilistest paberitest sõltumata ise, laste rahvus jäi loendusreeglite kohaselt nende vanemate otsustada. Arvtabelites on rahvustunnus leidnud rakendust kahel viisil. Esiteks on selle tunnuse abil eristatud rahvastiku kahte rühma, *eestlasi* ja *mitte-eestlasi*. Teiseks on üldarvuna ära toodud kõik Lääne-Virumaa vähemalt ühe isiku poolt esindatud rahvusrühmad.

Sarnaselt rahvusele tugineb loendusstatistikas ka *emakeel* täiskasvanu enesemääratlusele, jättes alaealiste laste emakeele nende vanemate määrata. Otsustusraskuste puhul andis rahvaloendaja juhendikohast nõu arvata emakeeleks kõige paremini osatav või perekonnas tavaliselt kõneldav keel. Arvtabelites on emakeele- ja rahvustunnust kombineerides eristatud kuut rahvastikurühma: *eesti emakeelega eestlasi*, *eesti emakeelega mitte-eestlasi*, *vene emakeelega venelasi*, *vene emakeelega mitte-venelasi*, *muu emakeelega isikuid*, kelle keel on *rahvusega sama* ning *muu emakeelega isikuid*, kelle keel ja rahvus üksteisest erinevad.

Kogumiku loendusstatistiline arvtabel *eesti keele oskuse* kohta kombineerib teavet emakeele ja teise keele kohta. Teise keelena kuulus loendusel kirjapanemisele nn NLiidu rahvaste keel, mida isik emakeele kõrval vabalt valdas. Kui isik oskas emakeele kõrval mitut keelt, pandi kirja see keel, mida ta kõige paremini valdas, sest kolmanda ja enama keele oskust ei registreeritud. Nõnda on keeleoskus loendusel muidugi alaregistreeritud, hoopis on fikseerimata tollase arusaama kohane võõrkeele oskus, mis käesoleva kogumiku kontekstis küll õnnelikult kasuks tuleb. Sõltuvalt vastaja rahvusest on tabelites eristatud eesti keele oskust *emakeelena*, *teise keelena eestlastel* ning *teise keelena mitte-eestlastel*.

Laste arvu küsimus esitati loendusel 16 aastastele ja vanematele naistele, erandkorras ka noorematele, kui nad olid juba ema seisuses. Registreeritud on elussündinud laste koguarv sõltumata sellest, kas lapsed olid loendusmomendil elus või mitte ja sellest, kas nad elasid emaga koos või eraldi. Täiendavalt küsiti ka nende elussündinud laste arvu, kes olid loendushetkel elus, kuid sellekohane teave pole käesolevas kogumikus kajastatud.

Rahvastiku *põhitegevuse* määratlus tugineb haridushõive ning sissetulekuallika küsimustele, mille abil on kogurahvastik jaotatud seitsmesse üksteist välistavasse rühma. *Koolieelikuna* on käsitletud vastavas eas last, kes kusagil ei õppinud. (*Üli*)*õpilasena* on arvestatud laps või täiskasvanu, kes põhitegevusena õppis. *Töötavaks* on loetud isikut, kelle peamine sissetulek pärines töötamisest asutuses, ettevõttes, majandis, kooperatiivis, eraisiku teenistuses või isiklikus abimajapidamises. Kuivõrd töötavana leidis loendusel käsitlemist ka kuni 18-kuulisel osaliselt tasustataval lapsehoolduspuhkusel viibinud ema, loendushetkel mittetöötanud hooajatööline ning kohavahetaja, teeb sedalaadi käsitlusviis töötamise mõiste küllalt lähedaseks tavategevuse mõistele. Töötavaks on arvatud ka isik, kes oli sissetulekuallikatena märkinud üheaegselt nii töötamise kui täiendavalt mõne mittetöise tuluallika. Ülejäänud rahvastik jaotub kolme rühma vahel. *Pensionäride* hulka on arvatud vanus-, invaliidsus-, toitjakaotuspensioni kui ka igakuist riiklikku toetust saav isik. *Riigi ülapeetavana* on arvestatud lastekodu mitteõpilasest kasvandikud ning vanuri- ja invaliidikodu elanikud. *Isiku ülalpeetava* rühma on

lülitatud kooliealised ja vanemad isikud, kes ei töötanud, ei õppinud ega omanud ka iseseisvat sissetulekuallikat ning asusid sugulaste või teiste isikute ülalpidamisel.

Tööala sätestab isiku tööjärgse ettevõtte või asutuse tegevusala, *amet* aga töö konkreetse iseloomu. Mitme töökohaga isiku puhul on lähtutud tööala ja ameti määramisel põhitööst. Viimase loenduse osas on tabelites tööala ja ametit iseloomustav andmestik esitatud kahel viisil: algupärase nõukogude loendusklassifikatsiooni järgi ning ümberkodeerituna rahvusvahelise klassifikaatori kohaselt (*ISIC 3rd revision, ISCO-68*). Üksikasjalik teave teisendusprotseduuride kohta on esitatud 1989 aasta loendusandmete uuskirjelduses [Puur 1994].

Eluasemetüüp iseloomustab hoonet, kus isik alaliselt elab. *Pereelamuna* on arvestatud korteriteks jaotamata maja, milles elas ainult üks leibkond. Kui samalaadses majas elas mitu leibkonda, on eluasemetüübina arvestatud osa *pereelamust*. Samal põhimõttel on eristatud tüüpe *omaette korter* ning *osa korterist*. *Ühiselamuna* on õppeasutuse ning ettevõtte ühiselamu kõrval käsitletud ka vanadekodu ning teisi hooldeasutusi. *Muu eluaseme* hulka on liigitatud eraisikutelt üüritud pinnad, vagun- ning teised mittetavapärased elamud.

Toana on loendusel käsitletud aastaringseks elamiseks sobivat ruumi (elutuba), mis teistest tubadest või muudest ruumidest on vaheseintega eraldatud. Rakendatud määratluse kohaselt ei kuulunud tubade hulka köök, eesruum, koridor, vannituba, sahvri ja muu sedalaadi abiruum. Küll aga on leibkonna käsutuses olevate tubade hulka arvestatud ajutiselt teistele väljaüüritud toad. Kogumiku arvtabelites on tubade arv suhtestatud seal elavate inimeste arvuga, mille alusel on eristatud kuut tiheloleku astmelt erinevat rahvastikurühma: *kuni 0.50, 0.50-0.75, 0.75-1.0, 1.0-1.5, 1.5-2.0* ning *2.0+ tuba isiku kohta*. Tuleb tähele panna, et loendusreeglite kohaselt koguti tubade arvu kohta teavet vaid pereelamus, korteris ning ühiselamus elunevate leibkondade ja üksikisikute osas; allüürnike ning mittetavapärases eluruumis elanud isikute kohta sellekohane informatsioon puudub. Tiheloleku astet on kasutatud ka teistmoodi liigituse tarvis, selgitamaks elamistingimuste erinevust leibkonnasuurususest sõltuvana. Arenenud riikides loetakse normikohaseks eluruumi asustustihedust, mille puhul elutubade arv ületab elanike arvu vähemalt ühe võrra. Talutavaks peetakse olukorda, mille puhul elanike ja tubade arv on võrdsed. Kui aga elanike arv tubade arvu ületab, on tegemist kõrge tiheloleku või üleasustusega. Kogumiku arvtabelites on tihelolekut käsitletud eraldi *ühe-, kahe-, kolme-, nelja- ning viie- või enamaliikmelises leibkonnas* elava rahvastiku lõikes. Iga leibkonna suurusrühma kohta on esitatud omaette tabelisari, kus vastav leibkonnarühm on jaotatud eluaseme tubade arvu järgi, alates ühetoalisest korterist/elamust ja lõpetades eluasemega, milles tubade arv ületab ühe võrra seal elavate isikute arvu.

Eluaseme üldpind iseloomustab eluruumi kogupindala koos köögi, eesruumi, koridori, vannitoa, sahvri ja teiste abiruumidega. Ühiselamu puhul sisaldab üldpind ka proportsionaalset osa ühiskasutuses olevate abiruumide pinnast. Samas ei kuulu üldpinna hulka trepi- ja eeskoja, küttekolde, mittekoetava ruumi, eraldiasuva suveköögi, sauna, kuuri jms ruumi pind. *Elamispind* on määratud üksnes elutubade pindalaga, jättes teised ruumid kõrvale. Tabelites on rahvastik vastavalt ühe isiku kohta tuleva üld- ja elamispinna suurusele jaotatud kuude rühma: *kuni 10, 10-19, 20-29, 30-39, 40-49* ning *50+ ruutmeetrit isiku kohta*. Nagu tubade arvu puhul sisaldab ka üld- ja elamispind ajutiselt teistele väljaüüritud tubade pinda. Käsitletavat andmed hõlmavad pereelamus, korteris ja ühiselamus elunevat rahvastikku.

Eluasememugavustest on loendusel registreeritud elektrivarustuse, kanalisatsiooni, veevärgi, keskkütte, sooja vee, vanni või dushi, gaasi ja elektripliidi olemasolu. Kogumiku arvtabelites on mugavusastme järgi eristatud nelja tüüpi eluaseme. *Mugavus(t)ega* eluasemena on käsitletud vähemalt ühe ülalnimetatud mugavuselemendiga varustatud eluaseme, *mugavusteta* eluasemena aga sellist, kus kõik loetletu puudub. Nende kahe äärmuse kõrval on eraldi välja toodud *kanalisatsiooni* ja *veevärgi* ning *keskkütte* ja *sooja vee*ga varustatud eluasemed. Nagu eluaseme suuruse puhul, nii iseloomustavad ka eluasememugavused üksnes pereelamus, korteris ja ühiselamus elavat rahvastikuosa.

3. ANDMEESITUS

Esituslaadi poolest eelistab käesolev kogumik absoluutarve suhtnäitajatele, erandiks on vaid sündmusstatistiliste kordajate aegread. Selline esitusviis jätab kasutajale suure vabaduse publitseeritud andmestiku põhjal ise mitmesuguseid arvutusi teha, pahupooleks on tabelite väiksem ülevaatlikkus. Nõnda soosib kogumiku esituslaad rahvastiku-alaste analüütiliste võimete ja oskuste proovilepanekut, laisema kasutaja tarvis on koostatud sadakond Lääne-Virumaa rahvastikuarengut üldistavat joonist.

Valdavalt kätkeb kogumiku andmestik ajaperioodi 1965-1990, hõlmates tervikuna kaks loendusvahemikku 1970-1979 ja 1979-1989 ning kolmandast 1959-1970 poole. Selline esiotsa kummalisevõitu ajavahemik on tingitud kahe asjaolu kokkusattumisest. Esiteks, sovetiaegses andmekorralduses ei tuntud statistilise territoriaalsuse mõistet ning selle asemel, et koguda järjepidevalt andmed võrreldavate regioonide kaupa, peeti statistilist arvestust haldusüksuste lõikes. Teiseks, 1940 aastate lõpust harrastati ülisagedaid administratiivpiiride muutmisi, mis tegi hetkehaldusjaotusega seotud statistika ajas võrreldamatuks; alles 1960 aastate keskpaigast jäävad vähemalt maakonnapiirid enam-vähem püsivaks. Nimetatud kahe asjaolu tõttu jagunevad sõjajärgse rahvastikustatistika ühtlusarvutused nõ tehnilisest küljest kahte etappi. Esimene etapp läheb ajaks tagasi 1965 aastani ja saab korraldustööde alusena arvestada omaaegseid absoluutarvulisi statistilisi kokkuvõtteid. Teine etapp hõlmab piirisegaduste perioodi ja jõuab tagasi 1941 aasta loendusandmestikuni. Sellel teisel etapil pole olemasolevatest statistilistest kokkuvõtetest eriti kasu, kuivõrd enamikku haldusüksusi tollastes piirides polnud ei varem ega hiljem, ning pidevate piirimuutustega kaasnenud rahvastiku ümberpaigutused ühest haldusüksusest teise on fikseeritud, kui üldse, siis ebapiisava täpsuse ja detailsusega.

Käsitletud asjaolude sunnil saavad ajajärgu 1941-1965 rahvastikustatistilised ühtlusarvutused oma põhiosas toetuda individuaalandmete uustöötamisele. Arusaadavalt pole tollane informatsioon töövalmis elektroonilisel kujul, mis tähendab pikaajalist arhiivitööd ühtlusarvutuste sissejuhatava ettevõtmisena. Kokkuvõttes oli ja on Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programm dilemma ees: nihutada kogu sõjajärgset perioodi hõlmavate tulemuste publitseerimine küllaltki kaugesse ja ebakindlasse tulevikku või avaldada esimese etapi tulemused ajaperioodi 1965-1990 hõlmavana eraldi. Otsus teise võimaluse kasuks johtus eelkõige omavalitsuste infovajadusest. Siiski, kogumikus käsitletud ajavahemik hõlmab põlvkonnapiikkust perioodi, mis võimaldab rahvastikuarengu kohta juba üht-teist järeldada ning lubab kogumikus esitatud materjali teatud mõttes iseseisva tervikuna käsitleda. Samuti pole tähtsusetu, et olemasolev tasub ainuüksi oma küllalt suure mahu tõttu kättesaadavaks tegemist. Pealegi puudutab see periood ju meie lähiminevikku ning on sellisena praktiliste küsimuste lahendamisel olulisemgi kui varasemate ajaperioodide arengutrendid. Iseasi muidugi, et 78-aastaselt Eesti Vabariigil oleks sobilik omada ülevaadet oma rahvast vähemalt sama pikaajaliselt, millise printsiibi puhul hetkepraktilisel väärtusel on kasi sõnaõigus.

Samuti olgu täheldatud, et käsitletava ajaperioodi lõpp-punkti määras eelkõige rahvastikustatistiline asjaolu. Nimelt allub järjekordse rahvaloenduse toimumise järel loendusvaheline andmestik rutiinsele tagasiarvutusele. Sel põhjusel täpsustuvad kõik rahvastikustatistilised näitarvud alates 1989 aastast, kui uue loenduse järel nimetatud arvutused teostatakse. Kogumiku koostajatele tundus mõistlik sedasorti hiljem täpsustamisele kuuluvaid andmeid kordapandud andmestikuga mitte ühendada. Pealegi on karta, et nüüdis-Eesti rahvastikustatistika täpsustused saavad tulema üsna suured, kuivõrd uema andmestiku usaldusväärsus on kiiresti kahanenud. Teise kandi pealt vaadatuna on uuemad arvandmed tänaste publikatsioonide vahendusel küllalt kättesaadavad. Kõik need üksteist täiendavad tegurid rääkisid selle kasuks, et viimaste aastate rahvastikuandmete kogumikku lülitamisest hoiduda. Siiski on nõ ümmarguse

aastaarvu printsiibi kohaselt käsitletavat ajavahemikku lõpetavaks võetud aasta 1990. Elektroonilisel jooniskomplektil, kus arvandmete täpsus vähemoluline, on aegridu pikendatud tänapäevani.

Haldusüksuste hõlmatuse seisukohalt, kus iganes võimalik, on linna/valla andmed esitatud vastavate maakonnaandmetega võrdväärses mahus. Taoline esituslaad on eelkõige suunatud piirkondliku teabevajaduse rahuldamisele: Eesti haldusreform ja omavalitsuste pädevusala järkjärguline laienemine on teinud sovetiajal unarusse vajunud metodoloogilise põhimõtte ja ühtlasi praktilise tarviduse, esitada riigistatistilised andmed ühesuguses mahus nii omavalitsuste kui ka maakonna/riigi kohta, uuesti aktuaalseks. Kõnealuse põhimõtte kohaselt kuulunuks kogu käesoleva kogumiku andmestik esitamisele kõigi haldusüksuste lõikes, paraku polnud see andmepiirangute tõttu mitte alati võimalik. Põhimõtet on täismahus rakendatud 1989 aasta loendusstatistiliste standardtabelite komplekti puhul. Sündmusstatistika ja varasemate loenduste osas on peaaegu reeglits, et üksikute linnade andmestik on küll eraldi olemas, kuid pole samaväärseid vallaandmeid. Tollased külanõukogud tundusid omavat statistikute silmis ebapiisavat tähtsust ning tavapärastelt tehti rajooni maarahvastiku kohta arvutused summaarsena, ilma üksikuid haldusüksusi välja toomata.

Andmeallika järgi jagunevad kogumiku arvtabelid kahte ossa, esitades vastavalt rahvastiku sündmus- ja loendusstatistika. Sündmusstatistilised arvandmed on koondatud nelja tabelisse. Rahvaarvu ja muutuskomponentide tabel esitab rahvaarvu, loomuliku iibe, rändeiibe, koguiibe, piirimuutuste ja rahvaarvu kogumuutuse aegread. Rahvastikusündmuste tabel esitab sündide, surmade, imikusurmade ja surnultsündide, abiellumiste, lahutuste, sisse- ja väljarännete absoluutarvulised aegread. Kolmas tabel koondab endasse sündimus-, suremus-, abiellumus-, lahutumus- ja väljarändeüldkordaja ning imikusuremuskordaja aegread. Tõsiseks rahvastikuanalüüsiks mitte just piisava näitarvude valiku määras ära omaaegse andmestiku kehvapoolne regionaallõige. Viimase sündmusstatistilise tabelina on lülitatud kogumikku juba varem avaldatud arvandmed: Lääne-Virumaa kogu-, linna- ja maarahvastiku ühtlusarvutatud soovanuskoostis loendusvahemikes 1970-1979 ja 1979-1989 [EKDK/EKMI 1994a, 1994b].

Loendusstatistilised tabelid moodustavad kogumiku põhiosa ning on esitatud iga loenduse kohta omaette sarjana. Keskne on *standardtabelite kogum 1989*, mille koostamispõhimõtte järgis nõuet hõlmata kogu loendusandmestik ja pakkuda nõnda võimalikult mitmekesine rahvastikupilt. Iga rahvastiku- ja eluasemeseisundi kohta on moodustatud vähemalt üks arvtabel ning esitatud need kindlas järjekorras, kokku on numereeritud standardtabeleid neliteist. Nagu eelpool selgitatud, kasvas maakonnavajadusi silmas pidades standardkomplekti maht märgatavalt, lisades pea igale tabelile sama numbrit kandva täiendtabeli või isegi mitu. Siiski on risttabelite moodustamisest hoidutud: standardtabelite eesmärgiks tuleb lugeda käsitlusaluse protsessi või seisundi võimalikult ülevaatlikku omaette esitust, mitte kõikvõimalike seoste esiletoomist. Ainuerandina sisaldab sari lapsesuse ja hariduse risttabelit.

Ülesehituselt on loendustabelid niisiis valdavalt kolmedimensionaalsed, esitades käsitlusaluse rahvastikutunnuse regionaal- ja soovanuslõikes. Vanuslõige on antud reeglina viieaastaste vanusrühmade kaupa alates rühmast 0-4 ning lõpetades rühmaga 85+; osa tabelite puhul on siiski kasutatud agregeeritud vanusskaalat. Andmeesituse seisukohalt on iga vanusandmevektorit koos juurdekuuluva summareaga korratud meeste, naiste ja kokku mõlema soo kohta, mis kõikide haldusüksuste lõikes äratooduna moodustavad *elementaartabeli*. Ainevaldkonnad on esitatud elementaartabelite kogumitena, kus iga asjakohast tunnuskihti esitab üks elementaartabel. Kui ainevaldkonna väärtusvaru sisaldab väärtust *teadmata*, siis on tabelisse lisatud vastav tunnuskiht. Elementaartabeli kogumi lõpetab *summataabel*, mida pole aga igakord kogumikku lülitatud, kuivõrd arvuliselt kattub see soovanuskoostise tabeliga. Juhul kui niisugust kattuvust ei esine, lõpetab ainevaldkonna summataabel.

Teatavasti koguti kolmel viimasel loendusel osa teavet mitte kõigi, vaid neljandiku loendatavate käest. Sellisel juhul on olemasolev andmestik laiendatud kogurahvastikku hõlmavaks. Laiendamisel on

rakendatud väikseima haldusüksuse põhimõtet ning arvutused on teostatud vanusrühmiti. Arusaadavalt ei saa tulemused langeda kokku nendega, mida andsid Moskva poolt rakendatud hoopis lihtsakoelisemad laiendamismeetodid. Siiski tuleb pöörata tähelepanu asjaolule, et teatud rahvastikurühmades sattus väiksemate haldusüksuste puhul 25-protsendilisse loendusvalikusse liigväike arv respondente, mis paraku kahandab laiendamistulemuste täpsust. Laiendamisarvutuste alusel on moodustatud tabelid 4A, 7, 7A, 9, 9A, 10 ja 10A.

Varasemate loenduste andmeesitus järgib standardtabelite kogumit 1989. Kogumikku on lülitatud kõik need andmed, mida oli võimalik esitada võrreldavas struktuuris ning, vastupidi, välja jäetud mittevõrreldav andmestik. Tabelite arv loendusesti küll erineb, kuid nende numeratsioon on kogumiku piires säilitatud ühtsena, mittepidev numeratsioon osutab andmepuudusel ärajäänud tabelitele. Ka 1979 aasta loendustabelite aluseks on individuaalandmestiku uustöötlus, paraku piiras vallakoodide puudumine regionaalset andmeesitust, jättes kõrvale maahaldusüksused. 1959 ja 1970 aasta loendusandmete esitus on hoopis väikesemahulisem, olles määratud arhiivides säilitatava agregeeritud andmestikuga. Pealegi erines 1959 aasta haldusjaotus hilisemast põhimõtteliselt; suurema regionaalse võrreldavuse tagamiseks on tabelitesse lülitatud tollase Lääne-Virumaa kõrval ka Väike-Maarjamaa. Kogumikusarja lõpuks on sedaviisi toimides plaanitud katta kõik 1959 aastal eksisteerinud 27 rajooni. Tabelite kasutamisel tasub tähele panna, et kahe varasema loenduse andmed iseloomustavad kohalolevat, kahe hilisema loenduse andmed aga alalist rahvastikku.

Nii sündmus- kui loendustabelites kuulub esimene andmeveerg maakonna kogurahvastikule, millele järgnevad võimalikult täieliku nimekirjaga haldusüksuste osaarvud. Viimased on rühmitatud linna ja maa haldusüksusteks ning lisatud asjakohased summaveerud. Kummagi haldusüksuste rühma järjestus tabeli veergudes on tähestikuline, erandiks on esimesena toodud Rakvere kui maakonna pealinn. Põhimõtteks oli välja tuua kõik linnatüüpi asulad, mis kõnealuse perioodi kestel nimetatud staatust omasid. Maakonna kogu-, linna- ja maarahvastiku esiletoomiseks on vastavad andmeveerud esitatud paksus kirjas. Haldusüksuste nimetused on antud omaaegse nimekujuga, asendades tollase nõukoguliku terminoloogia eestipäraste mõistetega *maakond* ja *vald*. Nõndaviisi toimides võib vahest tekkida kummalisi nimeühendeid, nagu Väike-Maarjamaa eelmises lõigus, tuues tollase sisulise jaburduse juba keeleliselt esile.

Trükitud materjali täiendab maakonna rahvastikuarengut kajastav elektrooniline jooniskomplekt. Joonised on koostatud programmis *HarvardGraphics*, mis võimaldab neid arvuti abil kasutada üksikult, kuid ka lihtsalt käsitletava sarjana. Viimatinimetatud võimalus programmi *Excel* abil on eelkõige mõeldud maakonda tutvustavate esituste tarvis, kuid soovitatav ka õppevahendina üldhariduskoolidele. Vajadusel võib joonised välja trükkida.

Kogumikus esitatud arvtabelid on olemas ka elektroonilisel kujul *Lotus* formaadis. Kahe viimase rahvaloenduse korrastatud individuaalandmestik teeb võimalikuks lisatabelite arvutamise loendustunnuste mistahes kombinatsioonis. Asjahuvilistel on võimalik pöörduda Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse poole.

4. PIIRIMUUTUSED

Andmevõrreldavuse tagamise nimel on arukas statistilist arvestust pidada selliste territoriaalüksuste kaupa, mille piirid on ajas püsivad. Pealegi on ka nii hoopis lihtsam ühildada erinevate andmeallikate teavet. Halduspiirid arvestuse aluseks tavaliselt ei kõlba, sest need kipuvad muutuma ka igati normaalse ühiskonnaarengu korral, rääkimata murranguperioodidest. Paraku pole sõjajärgne Eesti andmekorraldus statistilise territoriaalüksuse mõistet üldse tundnud, ja andmekogumisel haldusüksuste kaupa jäi

andmeühilduvus sõltuma halduskorraldajate toimetamisest. Mittevõrreldavus koos andmepuudulikkusega torkab eriti silma esmatasandi haldusüksuste puhul, kuivõrd Moskva-kesksel NLiidul puudus nii huvi kui vajadus tegelda kohaliku andmestikuga. Andmevõrreldavuse hoidmine esmatasandil oli aeg-ajalt ideoloogiliselt koguni kahjulik. Samuti polnud kohapeal informatsiooniga suurt midagi teha, sest haldusüksused olid ilma jäetud õigusest vähegi tähtsamaid otsuseid vastu võtta. Kuid peamine põhjus statistilise territoriaalüksuse põhimõtte eiramisel kipub olema siiski taolise korralduse hoopis suurem töömahukus.

Keskvõimu ning hetkeolukorda ainuväärtustav ühiskond tõi sovetiaastatel kaasa riigisiseste haldusüksuste ülisagedased piirimuutused, mis kandsid enamjaolt poliitilis-administratiivset, mitte sisulist iseloomu. Kohe, 1945 aasta augustis-oktoobris tehti algust omavalitsuste likvideerimisega, maavaldade puhul tähendas see nende killustamist 636 loodud külanõukogu vahel. 1950 aastatel kulmineerunud segaduste mõjud on veel tänagi tuntavad. Siiski, tollal moodustatud 3 oblastist ja 39 rajoonist on nüüdseks 9 ajaloolise Eesti maakonnani neli viiendikku tagasiteed juba käidud. Hulgaliisi moodustamisi, muutmisi, liitmisi, laiendamisi, lahutamisi ja likvideerimisi toimetati aga sugugi mitte inimtühjal maa-alal, nõnda osutub teisenenud piiridega haldusüksuse rahvastikuandmestik ajas hoopis võrreldamatuks. Seetõttu on tagantjärele ühtlusravutuste teostusel tarvilik ülima hoolikusega järgida omaaegseid piirimuutusi.

Piiriäärsele Virumaale sai ühe esimese maakonnana osaks ümberjaotamine. Esimene muutus toimus juba sõja ajal 1944 aasta lõpus. NLiidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 24. novembrist annab teada Narva jõe idakalda arvamisest Leningradi oblasti koosseisu. Moskva paistis üsna kiirustavat, mida ei oleks ju pruukinud teha, kui Eesti jäämine NLiidu koosseisu oleks olnud kindel. Paar aastat hiljem, 1949 aastal ajalooline Virumaa poolitati, ilmselt jätkates 1944 alustatud Vene piiri lääne poole nihutamist. Polegi teab mis üllatus, et Lääne-Virumaa piir tikub olema kaunis lähedane Tartu rahuläbirääkimistel venelaste poolt tehtud algele ettepanekule (meenutusena olgu öeldud, et selle peale pakkus kindral Soots Eesti piiri Novgorodi alla) [Vabadussõja Ajaloo Komitee 1939]. Oletatavale plaanile osutab kibekiire Virumaa idaosa industrialiseerimine, millega kaasnes tööjõu pea sundkorras sissetoomine Vene Föderatsioonist. Näiteks Sillamäe linn ja vabrik ehitati üles enne, kui jõuti selgitada, kas kohalikust diktüoneemakildist üldse uraani toota saabki. Kolmandana viitab piirinihutusplaanile, et ainukese Eesti linnana tehti Narvas mitmesuguseid piiranguid endiste elanike kodudesse naasmisel, kuigi just seal läks linna purukspommitamise tõttu töökäsi eriti vaja ning seda kummalisem oli loobumine põliste narvakate osalemisest. Tundub, et 1950 aastaks oli nõukogude võim Eestis ja NLiidu rahvusvaheline positsioon piisavalt kindlustunud, et piiriküsimusi mitte enam tüki kaupa ette võtta. Edasi toimetati hoogsamalt, koos kollektiviseerimisega rajoniseeriti Eesti 39 osaks, kahte protsessi seostab muuhulgas ka tolleaegne Eesti NSV ülevaade [Tarmisto 1959].

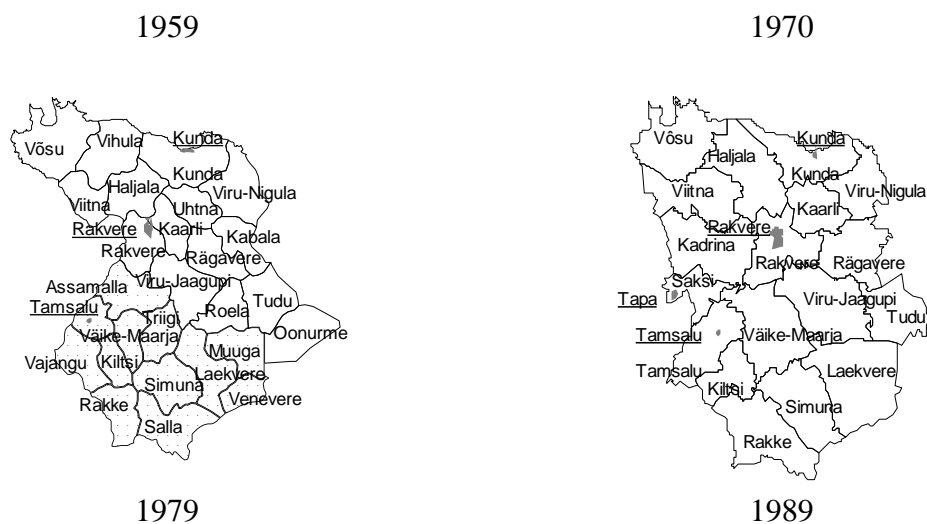
Edasise arengu käsitlemisel vaatleme Virumaa läänepoolset osa, nii nagu see maakonna poolitamise järgselt tänaseni on säilinud. Lääne-Virumaa sõjajärgsete piirimuutuste ulatus on juuresoleval kaardil esitatud nelja hetkeseisu kaudu. Tuleb tähele panna, et 1959 aasta kaardil on tollase Rakvere rajooni kõrval esitatud ka Väike-Maarja rajoon, mis on praktiliselt tervikuna tänase Lääne-Virumaa koosseisus. Valitud hetkeseisude näol pole tegemist juhuslike ajamomentidega, vaid niisugustega, mida iseloomustab nende aastakümnete Eesti kõige sisukam andmestik, st loendusaaastatega.

Kogu nõukogudeaja vältel kehtisid piirimuutuste teostamisel küllalt ühesugused protseduurid. Iga halduspiiri teisendus vormistati Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega, mis ka institutsiooni Teatajas avaldati [ENSV Ülemnõukogu Presiidium 1965-1990]. Nimetatud allikast saab teada küll piirimuutuse fakti, kuid rahvastikustatistika seisukohalt on Teataja kasutu, kuivõrd ei sisalda liidetud/lahutatud pindala kõrval muud teavet üldse. Kasutamiskõlblike allikate otsimisel tekkis käesoleva kogumiku koostajail selgepiiriline arusaam, et piiriteisendustega kaasnenud rahvastikumutuste üle polegi korralikku arvestust peetud. Asi ei seisne mitte selles, et arvestus puuduks, vastuoksa, arvepidamine

esineb mitmekordsena, kuid erinevate allikate teave ei pruugi omavahel sugugi kokku langeda. Alljärgnevalt on kirjeldatud kuut põhiallikat, millest igaüks on ühtlusravutuste käigus leidnud kasutamist. Paraku ei sisaldu üheski neis ega ka mõnes täiendavas juhuallikas rahvaarvust ja aeg-ajalt lisanduvast rahvastiku üldjaotusest midagi enamat, küll aga leiab kajastamist näiteks rahvasaadikute ümberpaiknemine piirimuutuste käigus.

Regionaalse statistikabüroo aruanne, lühidalt *rajooni aruanne*, kajastab vastuseid Statistikaameti teemakohasele järelepärimisele. Toetudes Ülemnõukogu poolt vastuvõetud otsusele, palus Statistikaamet tavapäraselt oma regionaalset bürool esitada andmed teisendatud piiriga haldusüksuse territooriumi ja rahvaarvu kohta. Rajooni aruanne on allikana kasutatav 1945 aastast kuni käsitletava perioodi lõpuni, selles sisalduv andmestik on aga küllalt ebaühtlane. Ühelt poolt sõltus andmesisu Statistikaameti järelepärimise hetkelaadist, teisalt kohalike ametimeeste tõsidusest nõude täitmisel. Muidugi on 1940-1950 aastate rahvastikuarvud rajooni aruandes äärmiselt pealiskaudsed, peegeldades üldist sõjajärgset andmepuudust. 1960 aastatel on andmeid pisut enam (esitati muutusega haaratud inimeste üldarv), kõige korrektsemad on 1970 aastate aruanded, sisaldades andmeid ka suuremate soovanusrühmade lõikes. 1970 aastate teisest poolest hakkab esitatav rahvastikuandmete hulk jälle vähenema. Tundub, et üldjuhul toob rajooni aruanne andmed majapidamisraamatutest tehtud kokkuvõtete alusel. Nõutud oli andmete esitamine teatud vormi kohaselt, mitte alati ei peeta sellest aga kinni ja aeg-ajalt esineb ka telefonitsi edastatud teavet, mille puhul jääb selgumata nii ajaseis kui allikas. Kuivõrd kokkuvõtteid majapidamisraamatutest ei tehtud iga-aastaselt, siis kajastab rajooni aruanne ühel juhul jooksva aasta, teisel aga eelneva aasta seisu. Linnarahvastiku-alast informatsiooni rajooni aruanne ei sisalda, kuna vastavat kohapealset arvepidamist ei olnud.

Eesti Statistikaameti aruanne Moskvale, lühidalt *statistika aruanne*, kujutas endast iga-aastast vormikohast ettekannet vabariigis toimunud halduspiiride ja sellega kaasnenud rahvaarvumuutustest. Hõlmates perioodi 1945-1990, on see allikas ainsana nii vormilt kui metodoloogiliselt järjepidev:

andmeesitus toetub viimasele loendus seisule. Metodoloogiliselt tuleb niisugust lähenemist pidada mõistlikuks, kui võrd kindla ajahetke kaudu esitatud rahvaarvud on omavahel võrreldavad. Suurriikliku vormina ei sisalda statistika aruanne õnnetuseks aga külanõukogu tasandi teavet, mistõttu suurem osa Eestis toimunud piiri- ja sellega kaasnevaid rahvastikumuutusi nimetatud allikas ei kajastu. Teistlaadi metodoloogilise aluse tõttu pole statistika aruanne kohalike allikatega kokkuviidav.

Statistikaameti administratiiv-territoriaalmuutuste kartoteek, lühidalt *register*, on Moskva vormi kohane arvestuskaartide kogum: iga rajooni ja linna kohta peetud kaardile on koondatud ülevaade piiri- ja sellega kaasnenud rahvaarvumuutusest. Sisuliselt on see kumulatiivne kokkuvõtte Moskvale esitatud aruannetest ja tugineb eelpoolkirjeldatud meetodikale. Esimesed arvestuskaardid registris pärinevad aastatest 1945-1951, vahemiku 1952-1969 kohta ei ole kartoteeki peetud või on ta kaduma läinud. Järgnevatel aastatel 1970-1990 on teda pidevana hoitud, taasiseseisvumise järel registrit enam täiendatud pole. Sisu seisukohalt on alates 1970 rahvaloendusest kohapealse initsiatiivina registrit täiendatud informatsiooniga külanõukogudevahelistest piiri- ja rahvaarvumuutustest. Sama kümnendi keskpaiku sedalaadi praktika tasapisi soikub, elavnedes uuesti 1979 aasta loenduse järel.

Rajooni taotlus/seletuskiri piiri- või nimemuutuseks, lühidalt *rajooni taotlus*, väljendab kohaliku võimu ettepanekut piiri- või nimemuutuse teostamiseks. Ei ole teada, millise osa piirimuutuste kohta sedalaadi taotlused on esitatud, igal juhul on Statistikaameti iga-aastastes administratiiv-territoriaaljaotuse dokumendikaustades säilinud taotlustest juhuslikuna näiv osa. Linna, küla- või alevinõukogu algatatuna ning rajooni täitevkomitee otsusena vormistatud, esitati taotlus Ministrite Nõukogu poolt kooskõlastatuna Ülemnõukogu Presiidiumile, ja sellisena puudus tal kindel vorm ning rahvastikualane informatsioon on seal väga erineva hõlmavusega. Rahvastikuandmete leidumisel puudub üldjuhul viide andmeallikale ning ajamomendile. Õeldule vaatamata peegeldab rajooni taotlus kirjeldatavatest allikatest ainukesena kohalikke olusid, piirimuutuse põhjendust ja asjaajamise käiku. Sellisena on rajooni taotlus mõne külanõukogudevahelise piirimuutuse puhul osutunud ainsaks rahvastikuteavet sisaldavaks allikaks.

Ilmselt oli rahvastikuarvepidamise ebasüsteemsus asja sees olijatele tunnetatav, ja nii seadis kauaaegne Statistikaameti juhtivtöötaja Lembit Tepp sisse eraviisilise koondandmete arhiivi, lühidalt *Tepp'i kaust*, mis muuhulgas sisaldab ka piiri- ja rahvaarvumuutusi. Asjakohane andmehõlmatus Tepp'i kaustas ei ole teada, kuid kindlasti leidub selles teavet, mis ametlikes allikates ei kajastu või on kaduma läinud.

Eraviisiliselt pidas piiri- ja rahvaarvumuutuste ülevaadet ka Statistikaameti rahvastikuosakonna omaaegne juhataja Juta Bergvald. Ülevaade, lühidalt *Bergvald'i kaust*, sisaldab informatsiooni piirimuutustega kaasnenud rahvaarvuliikumistest aastatel 1970-1990, olles 1970 aastate esimesel poolel

süsteemsem. Bergvald'i kaustale on näiteks tuginetud 1972 aasta Kilti külanõukogu rahvaarvu, samuti 1987 aasta Tamsalu külanõukogu ja Tamsalu alevi vahelise piirimuutuse arvestamisel.

Rajooni aruanne, statistika aruanne ja rajooni taotlus on kuni 1970 aastani arhiveeritud Eesti Riigiarhiivis, hilisemate aastate kohta olev teave asub Statistikaametis, nagu ka register kogu ajavahemiku osas. Eraarhiivina ei ole Tepp'i ja Bergvald'i kaust avalikult kättesaadav. Statistikaametis asuvad materjalid osutusid raskesti ülesleitavaks, kuid on kogumikutööde tõukel tänaseks uuesti koondatud.

Alljärgnev ülevaade esitab Lääne-Virumaal toimunud piirimuutused 1959-1990 Eesti NSV Ülemnõukogu Teataja põhjal, mida on täiendatud rahvastikuandmetega käsitlusaluse perioodi kohta. Eri allikate lüngad ja vasturääkivused olid sedavõrd suured, et väärivad eraldi väljatoomist: tekstis on esitatud kolme eri allika teave kaldkriipsude vahel järjekorras *rajooni aruanne/ statistika aruanne/ register*. Märge "-" tähistab vastava arvandme, märge "..." aga andmeallika puudumist. Kui kõigi nimetatud kolme allika teave osutus ebatäpseks või puudus hoopis, siis on eraldi näidatud muude allikate kasutamine.

1959 aasta. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 24. jaanuari seadlusega likvideeriti Eestis kokku kolmteist rajooni. Likvideeritud Kiviõli rajoonist anti Rakvere rajoonile Kabala, Oonurme ja Viru-Nigula külanõukogu. Sama seadlus muutis ka allesjäänud rajoonide piire: Rakvere rajoonile anti üle osa Väike-Maarja rajooni Assamalla külanõukogust, mis liideti Rakvere külanõukoguga.

1960 aasta. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 3. septembri seadlus tõi kaasa hulgaliselt piirimuutusi, haarates nii rajooni kui külanõukogude piire. Rakvere rajoonile anti osa Kohtla-Järve linnale allunud (nn linnanõukogu) Maidla külanõukogust ning liideti Rakvere külanõukoguga. Sama seadlusega viidi Rakvere rajoonist Jõhvi rajooni Oonurme külanõukogu, mis ühtlasi likvideeriti ja liideti Tudulinna külanõukoguga. Rajooni piires likvideeriti neli külanõukogu: Kabala liideti Rägavere külanõukoguga, Roela jaotati Tudu ja Viru-Jaagupi vahel, Uhtna Viru-Nigula ja Kaarli vahel ning Vihula külanõukogu Kunda, Haljala ja Viitna külanõukogu vahel. Maa-alalt kasvatati Rakvere külanõukogu Viru-Jaagupi, Kaarli ja Haljala külanõukogu arvelt, viimane vähenes veel ka Kunda külanõukogu kasuks.

1962 aasta. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 28. märtsi seadlusega likvideeriti Eestis veel kaheksa rajooni. Selle tulemusena liideti Rakvere rajooniga Väike-Maarja rajoon.

Sama aasta 21. detsembri seadlusega muudeti Rakvere ja Paide rajooni, samuti Rakvere rajooni ja Kohtla-Järve linnanõukogu vahelisi piire: Rakvere rajooni koosseisu arvati Kadrina, Saksi ja Vohnja külanõukogu Paide rajoonist, Rakvere rajooni Tudu külanõukogu anti aga Kohtla-Järve linnanõukogu koosseisu.

1963 aasta. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega 27. juulist sai Väike-Maarja alev taas maa-asulaks. Vahepeal, alates 1961 aasta 25. novembrist oli Väike-Maarja asula koos terve samanimelise külanõukoguga nautinud alevi staatust. Statistiliselt tähendas see asula- ja külaelanike arvestamist linnarahvastiku hulka. Terve külanõukogu maa-ala aleviks kuulutamine tekitas Väike-Maarjast paariks aastaks ühe suurima pindalaga linnaasula, mis on tänini heaks viktoriiniküsimuseks. Niisiis alates 1963 aastast lõppes sealkandis põllukülmimine linna territooriumil.

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 28. detsembri seadlus muutis Harju ja Rakvere rajooni piiri: osa Vohnja külanõukogust liideti Harju rajooni Anija külanõukoguga. Rajooni piires liitis sama seadlus osa Viru-Nigula külanõukogust Kaarli külanõukoguga.

1964 aasta. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 25. aprilli seadlusega liideti Kadrina külanõukoguga osa Saksi külanõukogust.

Sama aasta 8. detsembri seadlusega laienes Rakvere rajoon tublisti: üle anti Tapa linn Paide rajoonist ning Kohtla-Järve linnanõukogu poolt tagastati kaheaastase tarvitamise järel Tudu külanõukogu.

1965 aasta. halduspiirimuutusi kaasa ei toonud, kuid toleaege andmesalastatuse tulemuse ühe näitena olgu siinkohal ära toodud sõnum rajooni aruandest haldusüksuste kohta. Tapa linna pindalaks märgitakse selles 2547 ha, kuid juurdelisatud märkus saame teada, et tegemist on Tapa tsiviil-linnaosa territooriumiga. Eraldi on teada antud, et linna tegelike administratiivpiiride kohta rajoonil andmed puuduvad. Öeldu taustal tundub kuidagi kohatu rahvastikuandmete täpsusest rääkida.

1966 aasta. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 26. novembri seadlusega likvideeriti Rakvere rajooni Vohnja külanõukogu ning liideti selle üks pool (8934 ha) Viitna külanõukoguga (280/ - / - inimest) ning teine pool (6255 ha) Kadrina külanõukoguga (682/ - / - inimest).

1968 aasta. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 26. jaanuari seadlusega laiendati Tapa linna Paide rajooni Lehtse külanõukogu arvelt 1051,58 ha ja (16/125/ -) inimese võrra. Rajooni aruanne on sedapuhku edastatud telefonitsi. Seadluse tekst nimetab üleantud maa-ala riigi tagavaramaaks; silmatorkav on toimunud rahvaarvu vähenemine, ju ei tahetud tagavaramaal inimesi pidada.

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega 27. detsembrist laiendati ka Kunda linna 31 inimtühja (0/ - /...) hektari võrra, ümbritseva Kunda külanõukogu arvelt.

1971 aasta. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 19. märtsi seadlusega likvideeriti Võsu külanõukogu ja maa-ala jaotati Viitna ja Haljala külanõukogu ning vastmoodustatud Võsu alevi vahel. Viitna külanõukogu sai 12857 hektarit ja (439/ - /466) inimest ning Haljala külanõukogu 8450 hektarit ja (516/ - /538) inimest. Võsu alevile anti üle 592,7 ha Võsu aleviku ning Käsmu, Lepispea, Võsu ja Metsanurga küla maad kokku (525/542/542) inimesega.

1972 aasta. tõi kaasa rajooni piiri muutuse ning hulgaliselt külanõukogude piiriteisendamisi. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 25. veebruari seadluse alusel laienes Rakvere Paide rajooni arvelt: Saksi külanõukoguga liideti 2146 ha suurune maa-ala Ambla külanõukogust, kus elas (215/219/219) inimest.

Sama aasta 31. märtsi seadlusega moodustati Vihula ning livideeriti Kiltsi, Kunda, Tudu ja Viitna külanõukogu. Vihula loodi Haljala, Kunda ja Viitna maadest: Haljala külanõukogust üleantud maa-ala suurus oli 15544 ha, kus elas (1156/ - /1325) inimest; Kunda külanõukogult anti üle 6440 ha (217/ - /250) inimesega ning Viitna külanõukogult 14375 ha (438/ - /466) inimesega. Likvideeritud Kiltsi külanõukogu territoorium liideti täies koosseisus Väike-Maarja külanõukoguga (- / - / - inimest). Rajooni taotluse kohaselt elas Kiltsi külanõukogus enne üleandmist 1607 inimest (1.01.1971), Bergvaldi kaust aga näitab rahvaarvuks 1622 inimest (1.01.1972), kolmanda rahvaarvuna tuleb meenutada loendusjärgset arvu, mis oli hoopis 1729 inimest. Likvideeritud Kunda külanõukogu territoorium jagunes juba viidatud Vihula kõrval veel Kaarli (1200 ha) ja Viru-Nigula vahel (11500 ha). Kaarli külanõukogu rahvastik täienes (54/ - /54) ja Viru-Nigula (789/ - /864) inimesega. Samuti likvideeriti eespool mitu korda jutukstulnud Tudu külanõukogu, mis liideti Viru-Jaagupiga (- / - /896 inimest); rajooni taotluse kohaselt elas üleantud maa-alal 838 inimest (1.01.1971). Likvideeritud Viitna külanõukogu jagunes Haljala, Kadrina ja Vihula vahel. Vihulast oli juba juttu, Haljala sai 4594 ha ja (693/ - /744) inimest ning Kadrina 13138 ha ja (911/ - /966) inimest. Ümberkorraldused ei piirdunud moodustamise/likvideerimisega, muutmist nõudsid ka allesjäänud külanõukogude piirid. Kaarli sai veel 9092 ha Rakvere külanõukogust, kus elas koguni (2807/ - /2680) inimest. Veidi kompenseeritakse asja ärälõikega Väike-Maarja külanõukogust Rakvere kasuks: 6879 ha ja (702/ - /771) inimest. Simuna

külanõukogul palutakse Laekverele loovutada 2860 ha ja (234/ - /252) inimest. Viitna arvelt kõvasti ennast täiendanud Kadrina jahutati maha äraldeikega Saksi külanõukogu kasuks: 3125 ha ja (484/ - /507) inimest. Veel liideti Tamsalu külanõukoguga 1670 ha ja (4/ - /0) inimest Väike-Maarjast ning Viru-Jaagupi külanõukoguga 600 ha asustamata (0/ - /0 inimest) Rägavere maid.

1982 aasta. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 5. märtsi seadlusega likvideeriti Saksi külanõukogu ja selle maad koos (.../.../1821) inimesega liideti Kadrinaga. Sama seadlusega liideti Tamsalu külanõukoguga 3230 ha suurune osa Rakvere külanõukogust, millel asusid Assamalla, Kullenga ja Lemmküla külad kokku (.../.../287) inimesega.

Viru-Jaagupi külanõukoguga liideti 4016 ha Kaarli külanõukogust Mõdriku, Piira ja Vetiku küla ning Vinni alevikuga kokku (.../.../1421) inimesega ning veel 3350 ha Rakvere külanõukogust Kadila, Nurmetu ja Veadla küladega, kus elas kokku (.../.../316) inimest. Ilmselt leiti, et ümberkorralduste tulemusena oli Viru-Jaagupi külanõukogu oma piirest väljunud, mistõttu tuli ta ümber nimetada Vinni külanõukoguks.

1987 aasta. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 26. märtsi seadlusega laiendati Tamsalu alevit 151 hektariga ja (- / - /31) inimesega ümbritseva Tamsalu külanõukogu arvelt. Rajooni taotluse kohaselt elas maa-alal 34 inimest, Bergvaldi kausta alusel aga 30 inimest.

1989 aasta. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 6. detsembri seadlusega nimetati Rakvere rajoon ümber Lääne-Viru maakonnaks.

Loetletud piirimuutused on leidnud kajastamist kogumiku arvtabelites. Sündmusstatistika tabelosas on piirimuutustega kaasnenud rahvastiku üleminek ühest haldusüksusest teise toodud eraldi veeruna. Loendustabelite juures ei ole viiteid piirimuutustele esitatud, eri loenduste võrdlemisel tuleb pöörduda ülaltoodud piirimuutuste loetelu poole. Tavapärase rahvastikustatistilise kogumikuna lähtub andmeesitus väikseimast omavalitsust omavast haldusüksusest, linnast või vallast. Nii jääb paratamatult kõrvale külaandmestik, mis rahvastiku väikesearvulisuse tõttu ei ole isikutunnuste lõikes ülevaatlik. Ometi on rahvaarv külade kaupa huvipakkuv ja selle näitaja tasandil ka esitatav, pealegi on loendusjärgsed rahvaarvud külade kohta sama täpsusastmega kui suuremate üksuste puhul. Õeldule toetudes on alljärgnevasse tabelisse koondatud külade rahvaarv kõigi nelja sõjajärgse rahvaloenduse lõikes. Esituslaadi seisukohalt on eelistatud külade rühmitamist esmatasandi haldusüksuste kaupa, tuues niimoodi esile külanõukogude sisestruktuuri suure võrreldamatus. Nõnda ei pruugi samad külad eri loendustel üksteise kõrval paikneda, ja esituse pahupoolena tuleb tabeli kasutajal neid otsida vastava külanõukogu alt. Erandina on 1959 aasta loenduse puhul külade rahvaarvud esitatud otse võrreldavalt 1970 aasta loendusega nii küla nime kui esmatasandi haldusüksuse mõttes. Ühelt poolt on selline esituslaad paratamatu, sest 1959 aasta loendusandmeid ei töödeldudki toimumisaegsetes piirides, teisalt võimaldab see saavutada tabeli mõnevõrra suuremat kompaktsust. Kahe esimese sõjajärgse loenduse külaandmed pärinevad 1970 aasta loenduse järel avaldatud kogumikust [ESKV 1972], 1979 aasta arvud samalaadsest hilisemast kogumikust [ESKV 1981].

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv	
	1959	1970			1979		1989
Haljala	2674	2684	Haljala	2765	Haljala	3079	
Aasu küla	31	25	Aaspere küla	349	Aaspere küla	304	
Aavidu küla	44	42	Aasu küla	25	Aasu küla	10	
Aaviku küla	46	38	Aaviku küla	33	Aaviku küla	23	
Adaka küla	38	33					
Annikvere asundus	91	139					
Annikvere küla	65	32					
Arkna küla	48	52					
Aruküla küla	10	10					
Arumetsa küla	13	14					
Au küla	111	93	Auküla küla	67	Auküla küla	59	
Essu asundus	25	40	Essu küla	245	Essu küla	1450	
Haili küla	37	25					
Haljala alevik	204	471	Haljala alevik	811	Haljala alevik	312	
Haljala-Raja küla	40	40					
Idavere asundus	14	38	Idavere küla	68	Idavere küla	49	
Jõe küla	57	75					
Kandle küla	63	55	Kandle küla	42	Kandle küla	39	
Karula asundus	57	44					
Karula küla	44	45					
Karulõpe küla	35	21	Karulõpe küla	125	Karulõpe küla	97	
			Kavastu küla	87	Kavastu küla	72	
Kisuvvere küla	43	59	Kisuvvere küla	75	Kisuvvere küla	54	
Kiva küla	31	17					
Kommi küla	25	14					
Kosta küla	33	15					
			Kõldu küla	72	Kõldu küla	65	
			Kärnu küla	76	Kärnu küla	50	
			Lihulõpe küla	96	Lihulõpe küla	58	
			Liiguste küla	43	Liiguste küla	26	
Maheda küla	51	48					
Mardikaevu küla	17	19					
Matsu küla	22	10					
Metsiku küla	43	15					
Muda küla	64	77					
Mõisavälja küla	32	32					
Mõisalõpe küla	36	14					
Männiku küla	40	36					
Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv	
	1959	1970			1979		1989
Mätliku küla	14	20					
Nooru küla	50	60					
Paasi küla	51	46					
Pajuveski küla	18	14					
Pehka küla	51	29	Pehka küla	49	Pehka küla	45	
Potsu küla	35	33					
Põdruse küla	54	92	Põdruse küla	156	Põdruse küla	147	
Päide küla	10	8					
Saariku küla	37	23					
Salatse küla	54	33					
			Sauste küla	92	Sauste küla	66	
Tammispea küla	28	27					
Tatruse küla	46	42	Tatruse küla	45	Tatruse küla	23	
Tiigi küla	19	23					
Tõugu küla	23	13					
Vanamõisa asundus	98	58	Vanamõisa küla	100	Vanamõisa küla	60	
Varangu küla	39	28					
Varangu-Raja küla	37	15					
Veltsi küla	84	113					
Veskimäe küla	11	9					
Vihula asundus	216	161					
Vihula küla	99	74					
Villandi küla	40	11					

Võle küla	50	64	Võle küla	109	Võle küla	70
Kaarli	2412	2230	Kaarli	5367	Kaarli	3914
Aluvere küla	64	55	Aluvere küla	40	Aluvere küla	15
			Andja küla	24	Andja küla	14
			Aresi küla	62	Aresi küla	40
Aresi-Altküla küla	35	12				
Aresi-Vanaküla küla	72	56				
Jäätma küla	72	37	Jäätma küla	29	Jäätma küla	12
Kaarli asund	137	397				
Kaarli asundus	74	65	Kaarli küla	45	Kaarli küla	45
Katku küla	25	33				
			Katela küla	24	Katela küla	14
			Kohala küla	248	Kohala küla	217
Kohala asundus	179	154				
Kohala küla	81	79				
Koovälja küla	70	81	Koovälja küla	60	Koovälja küla	42
Lõuta küla	36	29				
			Mõdriku küla	238		
Muru küla	32	22				
Nurme küla	39	19				
Näpi asund	5	143				
Näpi küla	54	62	Näpi küla	508	Näpi küla	487
			Piira küla	370		
Rahkla küla	47	25				
Raudlepa küla	61	53	Raudlepa küla	42	Raudlepa küla	39
			Roodevälja küla	360	Roodevälja küla	211
			Rägavere küla	77	Rägavere küla	68
Sooaluse küla	61	34				
Sõmeru asundus	37	35	Sõmeru alevik	911	Sõmeru alevik	1221
			Sämi küla	105	Sämi küla	99
Sämi-Jänese küla	44	39				
Sämi-Kurismiku küla	15	5				
Sämi-Tagaküla küla	53	45				
Sämi-Vanaküla küla	53	48				
Toomla küla	31	16				
Ubja asundus	293	194	Ubja küla	370	Ubja küla	358
Ubja asund	261	158				
Ubja-Vanamõisa küla	186	33				
Uhtna asundus	91	169	Uhtna küla	321	Uhtna küla	450
			Ussimäe küla	49	Ussimäe küla	34
			Vaeküla küla	370	Vaeküla küla	465
Vanamõisa küla	17	5				
Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv	
	1959	1970		1979	1989	
Varudi-Altküla küla	44	20	Varudi küla	87	Varudi küla	83
Varudi-Liivanõmme küla	26	16				
Varudi-Vanaküla küla	61	58	Vetiku küla	143		
			Vinni alevik	884		
Võhma küla	56	33				
Kadrina	4040	4298	Kadrina	4816	Kadrina	7115
Angapere küla	29	16	Ama küla	111	Ama küla	143
Aruküla küla	54	48	Arbavere küla	45	Arbavere küla	41
Hulja asund	199	345	Hulja alevik	418	Hulja alevik	573
Hulja-Uusküla küla	44	22				
Hulja-Väljataguse küla	68	49	Hõbede küla	68	Hõbede küla	58
Härjadi küla	19	15	Härjadi küla	29	Härjadi küla	25
					Imastu küla	455
Jõepere asundus	21	48	Jõepere küla	69	Jõepere küla	45
Jõepere-Raja küla	19	21				
Jõetaguse küla	59	58	Jõetaguse küla	103	Jõetaguse küla	68
Kadapiku küla	42	19	Kadapiku küla	106	Kadapiku küla	85

Kadrina alevik	1032	1466	Kadrina alevik	1896	Kadrina alevik	2722
Kallukse küla	51	27	Kallukse küla	19	Kallukse küla	11
			Kihlevere küla	261	Karkuse küla	68
Kiku küla	52	47			Kihlevere küla	260
Kolu asundus	62	37			Kiku küla	77
Koplimetsa küla	21	8				
Kriska küla	17	17				
Kruusimäe küla	25	23				
Kõrbse küla	34	24				
Kõrve küla	77	59	Kõrveküla küla	42	Kõrveküla küla	29
Kääbaste küla	35	18				
Lante küla	29	56	Lante küla	42	Lante küla	30
Leikude küla	33	47	Leikude küla	95	Leikude küla	72
					Loksu küla	31
			Loobu küla	47	Loobu küla	43
Lustimäe küla	44	49				
			Läsna küla	59	Läsna küla	47
Metsaküla küla	17	0				
Metspere küla	24	11				
			Mõndavere küla	24	Moe küla	273
Mägiküla küla	9	0			Mõndavere küla	12
Männiku küla	28	15				
Mäo küla	42	18	Mäo küla	30	Mäo küla	14
Nagala küla	16	9				
Neerutu asundus	71	107	Neeruti küla	86	Neeruti küla	67
Nõmme küla	30	16			Nõmmküla küla	43
					Näo küla	105
Ohepalu küla	52	26	Ohepalu küla	21	Ohepalu küla	13
Orutaguse küla	55	34				
Pakito küla	22	24				
Pamkase küla	41	44				
Pariisi küla	33	20			Pariisi küla	39
Pollu küla	61	39			Piilu küla	13
Põima küla	41	214	Põima küla	191	Põima küla	171
Põima-Ridaküla küla	43	36	Ridaküla küla	219	Ridaküla küla	196
Päri küla	57	44				
Ristmetsa küla	22	13				
			Rõmeda küla	36	Rõmeda küla	22
Saari küla	25	21				
Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv	
	1959	1970		1979		1989
					Saiakopli küla	94
					Saksi küla	68
					Salda küla	67
Salla küla	36	64				
Sarapiku küla	38	76				
Saukse küla	29	24				
Sirgu küla	12	14				
Sootaguse küla	46	27				
Sorgi küla	19	4				
Telliskopli küla	36	26				
Tirbiku küla	30	4	Tirbiku küla	57	Tirbiku küla	40
Tokolopi küla	31	22	Tokolopi küla	49	Tokolopi küla	35
Tuha küla	238	223				
Tuulemäe küla	58	35				
Tõrma küla	125	65				
					Udriku küla	195
Uduküla küla	33	20				
Uku-Eeriku küla	38	18	Uku küla	49	Uku küla	39
			Undla küla	87	Undla küla	80
					Vahakulmu küla	70
Vaiatu küla	52	38	Vaiatu küla	123	Vaiatu küla	106
Valgma küla	40	15				
Vanamõisa küla	58	58				
			Vandu küla	64	Vandu küla	34
Vandu-Eesküla küla	13	31				

Vandu-Tagaküla küla	20	13	Viitna küla	123	Viitna küla	117
Vinnimäe küla	101	121	Vohnja küla	94	Vohnja küla	203
Vohnja asundus	76	64	Võduvere küla	50	Võduvere küla	43
Voorse küla	80	57	Võipere küla	103	Võipere küla	73
Võduvere küla	20	17				
Võduvere-Tagaküla	35	23				
Väljataguse küla	21	29				
Kiltsi	2204	1729				
Aavere asundus	304	298				
Aruküla küla	15	8				
Ebavere küla	5	5				
Ellivere küla	59	21				
Ilmando küla	16	19				
Kiltsi alevik	560	429				
Kiltsi asundus	183	166				
Liiduri küla	40	36				
Liiva küla	65	33				
Nõmme küla	63	72				
Pikevere küla	124	144				
Raigu küla	39	35				
Risu küla	34	15				
Sootaguse küla	78	50				
Vao asund	129	159				
Vao asundus	39	38				
Vao küla	68	20				
Vao-Uuemõisa küla	82	37				
Varangu küla	203	96				
Veski küla	78	42				
Vorsti küla	20	6				
Kunda	1534	1168				
Andi küla	44	35				
Andja asundus	27	25				
Andja-Paasküla küla	16	6				
Aru asundus	98	78				
Aru küla	28	19				
Eisma küla	47	33				
Hiie küla	39	26				
Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv	
	1959	1970		1979	1989	
Iila küla	86	50				
Kabeli küla	57	47				
Kalda küla	40	37				
Kaliküla küla	36	32				
Karepa küla	59	46				
Katela küla	47	29				
Kivi küla	31	8				
Kunda küla	35	38				
Kureküla küla	23	53				
Kutsala küla	68	36				
Kuura küla	44	28				
Letipea küla	22	11				
Liiva küla	35	22				
Linnuse küla	72	87				
Malla küla	45	28				
Marinu küla	24	16				
Oja küla	90	71				
Paasküla küla	44	28				
Pari küla	5	2				
Põllu küla	25	17				
Rannaküla küla	4	7				
Rutja küla	54	36				
Selja asundus	40	32				
Selja küla	48	29				
Simunamäe küla	18	26				
Soo küla	10	2				

Tidriku küla	28	10				
Toolse küla	57	52				
Vainopea küla	45	38				
Villavere küla	43	28				
Laekvere	3215	2425	Laekvere	2100	Laekvere	2156
Aadomäe küla	4	3				
Alekvere küla	70	28	Alekvere küla	50	Alekvere küla	37
Arukse I küla	78	56	Arukse küla	38	Arukse küla	35
Arukse II küla	45	15				
Edivere küla	29	23				
Hanguse küla	14	8				
Ilistvere küla	55	22	Ilistvere küla	11	Ilistvere küla	14
Joodiku küla	42	18				
Jätukolga küla	119	99				
Kaasiksaare küla	60	56	Kaasiksaare küla	80	Kaasiksaare küla	55
Kellavere küla	69	63	Kellavere küla	18	Kellavere küla	14
Kullisaare küla	13	7				
Kurme küla	18	19				
Kõrve küla	11	3				
Kärje küla	2	2				
Laekvere asund	164	177				
Laekvere asundus	50	25	Laekvere alevik	276	Laekvere alevik	564
Laekvere-Aru küla	82	58				
Liivalu küla	41	27				
Lippoja küla	12	2				
Luusika küla	32	30	Luusika küla	12	Luusika küla	6
Lõusa küla	21	14				
Mariküla küla	51	25				
Moora asundus	123	96	Moora küla	125	Moora küla	119
Muuga asundus	142	181	Muuga küla	352	Muuga küla	268
Muuga-Aru küla	46	29				
Muuga-Metsa küla	14	13				
Muuga-Raja küla	116	94				
Noavere küla	133	119				
Paasvere asundus	130	85	Paasvere küla	270	Paasvere küla	270
Paasvere-Aru I küla	61	25				
Paasvere-Aru II küla	46	34				
Paasvere-Aru III küla	58	53				
Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv	
	1959	1970		1979		1989
			Padu küla	56	Padu küla	44
Punasoo küla	8	10				
Rahkla asundus	8	44				
Rahkla küla	300	220	Rahkla küla	235	Rahkla küla	213
Rahkla-Sarapiku küla	28	24				
			Rajaküla küla	70	Rajaküla küla	67
Regissaare küla	27	23				
Rohu asundus	59	39				
Rohu küla	120	99	Rohu küla	92	Rohu küla	83
Salutaguse küla	183	92	Salutaguse küla	64	Salutaguse küla	52
Savilõpe küla	45	26				
			Sirevere küla	57	Sirevere küla	36
Sivi küla	48	34				
			Sootaguse küla	17	Sootaguse küla	10
Vanaküla küla	76	69				
Vassivere küla	166	123	Vassivere küla	77	Vassivere küla	77
Venevere asundus	41	26				
Venevere küla	68	35	Venevere küla	200	Venevere küla	192
Venevere-Aruküla küla	31	17				
Venevere-Metsaküla küla	16	10				
Västriku küla	40	25				
Rakke	3641	3021	Rakke	2557	Rakke	2466
Ao küla	109	95	Ao küla	81	Ao küla	62
Edru küla	151	80	Edru küla	85	Edru küla	70
Emumäe küla	129	74	Emumäe küla	96	Emumäe küla	73
Jäola küla	8	3				

Jäätmaa küla	19	12				
Kaavere küla	72	27				
Kadiküla küla	26	16				
Kamariku küla	51	27				
Kellamäe küla	21	8				
Kitsemetsa küla	12	16				
Koila küla	68	50	Koila küla	57	Koila küla	41
Koluvere küla	57	22				
Kõpsta küla	20	15				
Lahu küla	56	28	Lahu küla	67	Lahu küla	55
Lammasküla küla	167	112	Lammasküla küla	72	Lammasküla küla	56
Lasinurme küla	142	145	Lasinurme küla	145	Lasinurme küla	94
Liigvalla asundus	118	136				
Liigvalla küla	109	92	Liigvalla küla	198	Liigvalla küla	157
Mõisamaa küla	124	65	Mõisamaa küla	22	Mõisamaa küla	21
Mäiste küla	37	30				
Nõmmküla küla	88	82				
Olju küla	26	17				
Pada küla	14	4				
Piibe asundus	113	135	Piibe küla	128	Piibe küla	107
Rakke alevik	1038	1054	Rakke alevik	1200	Rakke alevik	1390
Räitsvere küla	79	29	Räitsvere küla	26	Räitsvere küla	40
Salla küla	233	231	Salla küla	246	Salla küla	190
Sootaguse küla	27	19				
Suur-Rakke küla	225	179				
Tammiku asundus	224	173	Tammiku küla	131	Tammiku küla	110
Villakvere küla	33	12	Villakvere küla	3	Villakvere küla	0
Väike-Rakke küla	45	33				
Rakvere	4827	5206	Rakvere	3207	Rakvere	2649
Aluvere küla	40	40				
Arkna asund	229	241	Arkna küla	303	Arkna küla	241
Arkna küla	48	37			Eesküla küla	56
Aruküla küla	122	206				
Arupealse küla	11	9				
			Assamalla küla	190		
Järni küla	55	61	Eesküla küla	63		
Järtu küla	44	24	Järni küla	59	Järni küla	67
Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv	
	1959	1970	1979		1989	
Karitsa küla	61	146	Kadila küla	125	Karitsa küla	129
Karitsa-Saueaugu küla	45	36	Karitsa küla	197		
Karivärava küla	63	43	Karivärava küla	57	Karivärava küla	44
Karkuse küla	27	25				
Karunga küla	50	32	Karunga küla	42	Karunga küla	38
Kloodi asundus	106	152	Kloodi küla	54	Kloodi küla	40
Kullaaru küla	46	32	Kullaaru küla	32	Kullaaru küla	20
			Kullenga küla	58		
Kurgvere küla	27	21				
Kõrgemäe küla	41	36	Kõrgemäe küla	53	Kõrgemäe küla	22
Laanemõisa küla	43	30				
Lasila asundus	83	149	Lasila küla	258	Lasila küla	217
Lasila küla	80	76				
			Lemmküla küla	36		
Lepna-Eesküla küla	38	43	Lepna alevik	390	Lepna alevik	658
Lepna-Mätliku asundus	60	186				
Lepna-Taaravainu küla	74	96				
Levala küla	71	43	Levala küla	125	Levala küla	88
Mõdriku asundus	84	63				
Mõdriku küla	119	61				
Mädapea asundus	86	104	Mädapea küla	83	Mädapea küla	80
Mäetaguse küla	33	28				
Nortsu küla	29	27				
			Nurmetu küla	40		
Näpi küla	76	86				
Paatna küla	79	64	Paatna küla	35	Paatna küla	17

Papiaru küla	48	45				
Piira asundus	58	170				
Päide küla	63	59	Päide küla	91	Päide küla	34
Raudvere asundus	48	34				
Roodevälja asund	341	204				
Roodevälja küla	151	145				
Rägavere asundus	101	54				
Sepa-Nõmme küla	20	11				
Tammikualuse küla	37	37	Taaravainu küla	113	Taaravainu küla	101
Tamna küla	69	62				
Tobia-Risu küla	69	108	Tobia küla	56	Tobia küla	45
Tobia-Väljataguse küla	22	17				
Tõrma asund	83	103	Tõrma küla	218	Tõrma küla	210
Tõrma küla	38	60				
Tõrma-Metsküla küla	49	46				
Tõrma-Väljataguse küla	42	37				
Tõrremäe küla	103	92	Tõrremäe küla	209	Tõrremäe küla	205
Täru küla	23	8				
Ussimäe küla	58	41				
Vaeküla asundus	38	141				
Vaeküla asund	521	364				
Vaeküla jaama asund	60	62				
Vassivere küla	18	10				
Veltsi asund	118	148	Veadla küla	160		
Vetiku küla	66	135	Veltsi küla	160	Veltsi küla	337
Vinni asund	393	780				
Vinni NST asund	220	36				
Rägavere	1851	1450	Rägavere	1175	Rägavere	1079
Aarla küla	51	35				
Aasuvälja küla	33	28	Aasuvälja küla	26	Aasuvälja küla	16
Haansalu küla	29	19				
Kaasiksoo küla	27	14				
Kabala asundus	105	106				
Kabala küla	40	31				
Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv	
	1959	1970		1979		1989
Kabala-Suurküla küla	65	70				
Kabala-Vabatküla küla	31	25				
Kantküla küla	97	72	Kantküla küla	85	Kantküla küla	46
Konna küla	62	63				
Kuivajõe küla	55	36				
Kõrma küla	79	52	Kõrma küla	28	Kõrma küla	28
Lavi küla	106	98	Lavi küla	61	Lavi küla	52
Liivu küla	20	11				
Metsaserva küla	39	20				
Miila küla	121	110	Miila küla	70	Miila küla	30
Mõedaku küla	62	49	Mõedaka küla	76	Mõedaka küla	58
Mägide küla	38	23				
Männikvälja küla	43	28	Männikvälja küla	45	Männikvälja küla	38
Nurkse küla	45	40	Nurkse küla	62	Nurkse küla	52
Nõmmise küla	84	45	Nõmmise küla	38	Nõmmise küla	36
Põdri küla	30	21				
Põlula asundus	112	101	Põlula küla	150	Põlula küla	115
Põlula-Uuemõisa küla	117	79				
Sae küla	53	39				
Uljaste küla	87	46	Uljaste küla	45	Uljaste küla	47
Ulvi asundus	187	174	Ulvi küla	197	Ulvi küla	325
Vaeküla asundus	12	4				
Valgesoo küla	21	11				
			Viru-Kabala küla	292	Viru-Kabala küla	236
Saksi	1319	1095	Saksi	1748		
Imastu asundus	30	83	Imastu küla	490		
Imastu asundus (Tapa metskond)	15	15				

Imastu asund	189	172				
Induniidu küla	32	18				
Kaarli küla	15	10				
Kalle küla	23	16				
			Karkuse küla	90		
			Kiku küla	103		
Koluotsa küla	107	109				
Loksu asundus	39	46	Loksu küla	35		
Lokuta küla	38	38				
Moe asundus	21	17	Moe küla	228		
Moe küla	63	52				
Moe asund	109	74				
Nõmmküla asund	97	52	Nõmmküla küla	56		
Nõmmküla asundus	92	44				
Nõmmküla küla	67	36				
			Näo küla	116		
			Pariisi küla	53		
Piilu küla	67	32	Piilu küla	17		
Priimaa küla	29	14				
Saiakopli asundus	66	91	Saiakopli küla	126		
Saksi asundus	27	21	Saksi küla	101		
Saksi küla	50	26				
Saksi asund	104	99				
			Salda küla	69		
			Udriku küla	196		
Saunaküla küla	14	9				
Vahakulmu küla	25	21	Vahakulmu küla	68		
Simuna	1902	1665	Simuna	1246	Simuna	1113
Avanduse asundus	71	60	Avanduse küla	158	Avanduse küla	124
Avanduse küla	212	202				
Hirla küla	87	60	Hirla küla	94	Hirla küla	63
Imukvere küla	29	18	Imukvere küla	36	Imukvere küla	27
Karuvälja küla	42	30				
Kase küla	25	11				
Kissa küla	61	66				
Kurtna küla	66	60				
Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv	
	1959	1970		1979		1989
Kõrve küla	12	10				
Kärsa asundus	79	53	Kärsa küla	29	Kärsa küla	22
Käru asundus	86	67	Käru küla	194	Käru küla	125
Käru küla	111	133				
Metsaküla küla	25	8				
Määri asundus	127	83	Määri küla	56	Määri küla	44
Määri-Sagadiku küla	24	19				
Nadalama küla	70	45	Nadalama küla	81	Nadalama küla	59
Onga küla	12	7				
Orguse küla	43	32	Orguse küla	26	Orguse küla	20
Padu küla	134	121				
Pedja asundus	9	8				
Pärtlivälja küla	24	17				
Simuna asund	61	175				
Simuna alevik	314	265	Simuna alevik	530	Simuna alevik	594
Sirevere küla	61	38				
Sootaguse küla	42	35				
Tuulivere küla	7	7				
Võivere küla	68	35	Võivere küla	42	Võivere küla	35
Tamsalu	2650	2420	Tamsalu	2743	Tamsalu	2688
Aavere küla	96	62				
Alupere küla	59	55	Alupere küla	38	Alupere küla	20
Araski küla	20	16				
					Assamalla küla	179
Jõeotsa küla	37	27				
Järsi küla	53	38	Järsi küla	18	Järsi küla	10
Järvajõe asundus	39	24	Järvajõe küla	34	Järvajõe küla	34
Kadarpiku küla	25	10				
Kaeva küla	36	39	Kaeva küla	56	Kaeva küla	13

Kerguta küla	63	19				
Kuie asundus	49	36	Kuie küla	120	Kuie küla	79
Kuie küla	167	93				
Kuivakaare küla	41	21				
Kursi küla	127	90	Kursi küla	75	Kullenga küla	44
Kõdeküla küla	96	135			Kursi küla	71
Laiamäe küla	10	23				
Loksa küla	73	85	Loksaküla küla	61	Lemmküla küla	31
Metskaevu küla	29	14			Loksaküla küla	51
Mäetaguse küla	32	12				
Naistevälja küla	94	53	Naistevälja küla	37	Naistevälja küla	31
Piisupi küla	44	34	Piisupi küla	37	Piisupi küla	40
Porkuni asund	262	237	Porkuni küla	447	Porkuni küla	382
Porkuni asundus	214	161				
Porkuni metskonna majad	26	28				
Põdrangu asund	213	157	Põdrangu küla	155	Põdrangu küla	115
Põdrangu asundus	91	63				
Sauevälja küla	37	36	Sauvälja küla	36	Sauvälja küla	19
Savalduma küla	75	52	Savalduma küla	49	Savalduma küla	37
Sääse asund	91	492	Sääse alevik	1014	Sääse alevik	824
Türje küla	45	29				
Uudeküla küla	203	120	Uudeküla küla	139	Uudeküla küla	108
Vajangu küla	57	43	Vajangu küla	325	Vajangu küla	493
Vistla küla	33	34	Vistla küla	16	Vistla küla	14
Võhmuta asundus	113	82	Võhmuta küla	86	Võhmuta küla	93
Tudu	1005	896				
Altserva küla	81	59				
Anguse küla	34	21				
Tudu asund	242	251				
Jõepere küla	10	7				
Kaukvere küla	28	14				
Metsaküla küla	43	29				
Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv	
	1959	1970		1979		1989
Mõisaküla küla	187	181				
Oja küla	12	9				
Palasi küla	32	15				
Suigu küla	19	10				
Suurküla I küla	39	40				
Suurküla II küla	38	28				
Tumari küla	215	211				
Udriku küla	25	21				
			Vihula	1787	Vihula	1573
			Aasumetsa küla	15	Aasumetsa küla	9
			Adaka küla	28	Adaka küla	25
			Altja küla	34	Altja küla	31
			Annikvere küla	144	Annikvere küla	96
			Eisma küla	53	Eisma küla	53
			Eru küla	17	Eru küla	13
			Haili küla	21	Haili küla	14
			Ilumäe küla	44	Ilumäe küla	41
			Joandu küla	23	Joandu küla	18
			Kakuvälja küla	23	Kakuvälja küla	18
			Karepa küla	45	Karepa küla	27
			Karula küla	68	Karula küla	75
			Kiva küla	8	Kiva küla	7
			Koljaku küla	53	Koljaku küla	41
			Koolimäe küla	3	Koolimäe küla	0
			Korjuse küla	5	Korjuse küla	11
			Lahe küla	57	Lahe küla	52
			Lauli küla	17	Lauli küla	7
			Lobi küla	16	Lobi küla	21
			Metsanurga küla	6	Metsanurga küla	8
			Metsiku küla	11	Metsiku küla	9
			Muike küla	11	Muike küla	9

	Mustoja küla	12	Mustoja küla	17
	Natturi küla	8	Natturi küla	8
	Noonu küla	68	Noonu küla	65
	Oandu küla	8	Oandu küla	6
	Paasi küla	30	Paasi küla	19
	Pajuveski küla	25	Pajuveski küla	24
	Palmse küla	62	Palmse küla	103
	Pedassaare küla	16	Pedassaare küla	9
	Pihlaspea küla	18	Pihlaspea küla	12
	Rutja küla	27	Rutja küla	16
	Sagadi küla	103	Sagadi küla	91
	Sakussaare küla	19	Sakussaare küla	15
	Salatse küla	27	Salatse küla	20
	Tepelvälja küla	17	Tepelvälja küla	8
	Tiigi küla	21	Tiigi küla	18
	Toolse küla	26	Toolse küla	28
	Tõugu küla	14	Tõugu küla	21
	Uusküla küla	27	Uusküla küla	18
	Vainupea küla	28	Vainupea küla	14
	Vatku küla	21	Vatku küla	19
	Vergi küla	99	Vergi küla	91
	Vihula küla	266	Vihula küla	157
	Vila küla	4	Vila küla	4
	Võhma küla	44	Võhma küla	44
	Võsupere küla	95	Võsupere küla	161
Viitna	1941	1710		
Aaspere asundus	186	255		
Ahila küla	37	20		
Ama küla	45	30		
Arbavere küla	64	55		
Hõbeda küla	80	51		
Kavastu asundus	137	98		
Kavastu küla	75	30		
Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus
	1959	1970	1979	1989
Kihlevere asundus	100	185		
Koigi küla	43	40		
Kõldu küla	43	40		
Kõnnu küla	76	34		
Kärnu küla	75	83		
Liiguste küla	53	49		
Loobu küla	88	67		
Läsna küla	67	51		
Mõndavere küla	44	17		
Mägiküla küla	11	3		
Ojaveski küla	28	20		
Pikasaare küla	29	19		
Raisma küla	15	13		
Reiemäe küla	19	20		
Rõmeda küla	55	39		
Sauste küla	186	136		
Soomukse küla	16	11		
Telliste küla	39	20		
Vatku küla	105	119		
Viitna küla	65	74		
Võipere küla	160	131		
			Vinni	6170
			Allika küla	44
			Anguse küla	12
			Aravuse küla	23
			Aruküla küla	101
			Aruvälja küla	16
			Inju küla	201
			Kadila küla	114
			Kannastiku küla	36
			Kaukvere küla	4
			Kehala küla	41

				Koeravere küla	86
				Kulina küla	98
				Küti küla	141
				Lähtse küla	24
				Mõdriku küla	218
				Nurmetu küla	41
				Obja küla	170
				Pajusti alevik	957
				Palasi küla	33
				Piira küla	391
				Puka küla	31
				Rasivere küla	35
				Roela alevik	656
				Rünga küla	17
				Saara küla	80
				Soonuka küla	25
				Suigu küla	4
				Tudu alevik	526
				Vana-Vinni küla	112
				Veadla küla	99
				Vetiku küla	144
				Vinni alevik	1063
				Viru-Jaagupi alevik	480
				Voore küla	76
				Võhu küla	71
Viru-Jaagupi	3581	3655	Viru-Jaagupi	4047	
Alavere küla	48	34			
Allika küla	51	83	Allika küla	70	
			Anguse küla	23	
Aravuse küla	0	28	Aravuse küla	19	
Aruküla küla	242	181	Aruküla küla	160	
Aruvälja küla	43	43	Aruvälja küla	22	
Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979	1989
Edara küla	33	10			
Inju küla	93	150	Inju küla	228	
Inju asundus	78	69			
Kannastiku küla	41	17	Kannastiku küla	40	
Kannastiku (Voore- Kannastiku) küla	20	11			
Kehala küla	89	86	Kaukvere küla	10	
Kiriku küla	46	33	Kehala küla	52	
Koeravere küla	118	120	Koeravere küla	98	
Kulina asundus	153	127	Kulina küla	140	
Kupna küla	87	72			
Kureküla küla	46	30			
Küti asund	163	212	Küti küla	147	
Lepiku küla	67	68			
Liiva küla	59	34			
Lähtse küla	42	38	Lähtse küla	20	
Meriküla küla	36	32			
Metsavahi küla	28	12			
Näsu küla	48	26			
Obja küla	73	42	Obja küla	199	
Pajusti asund	219	479	Pajusti alevik	681	
			Palasi küla	31	
Puka (Kulina-Puka) küla	5	4	Puka küla	29	
Puka (Roela-Puka) küla	59	47			
Rasivere küla	90	78	Rasivere küla	59	
Ristiküla küla	36	33			
Roela asund	207	240	Roela alevik	485	
Roela-Allküla küla	80	53			
Roela-Teeääre küla	202	252			
Rünga küla	38	31	Rünga küla	33	
			Saara küla	74	
Saara-Allküla küla	28	18			
Saara-Teeääre küla	66	51			

Saueaugu küla	26	20				
Sooaluse küla	24	10				
Soonuka küla	21	14	Soonuka küla	31		
			Suigu küla	7		
Tammiku küla	86	38				
			Tudu alevik	615		
Tudusilla küla	2	2				
Uuevälja küla	20	8				
			Vana-Vinni küla	132		
Variku küla	49	46				
Vinni küla	147	181				
Viru-Jaagupi alevik	258	323	Viru-Jaagupi alevik	465		
Voore küla	88	81	Voore küla	92		
Võhu küla	110	82	Võhu küla	85		
Väljaotsa küla	16	6				
Viru-Nigula	1382	1115	Viru-Nigula	1680	Viru-Nigula	1354
Aasukalda küla	24	17	Aasukalda küla	36	Aasukalda küla	21
Adriku küla	17	10				
Aruvälja küla	27	20				
			Iila küla	25	Iila küla	17
			Kabeli küla	26	Kabeli küla	18
Kalda küla	31	27				
			Kaliküla küla	26	Kaliküla küla	17
Kanguristi küla	21	8				
Koila küla	47	50				
Kurna küla	34	26	Kurna küla	82	Kurna küla	84
			Kutsala küla	76	Kutsala küla	34
Lahe küla	96	68				
Lepiku küla	39	14				
			Letipea küla	27	Letipea küla	28
			Linnuse küla	79	Linnuse küla	44
Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv		
	1959	1970		1979	1989	
Mahu küla	4	4	Mahu küla	62	Mahu küla	44
			Malla küla	136	Malla küla	79
Metsavälja küla	23	15				
Mäepealse küla	18	11				
Männiku küla	32	20				
Nugeri küla	38	29				
			Ojaküla küla	126	Ojaküla küla	79
Orgu küla	21	6				
			Paasküla küla	51	Paasküla küla	8
Pada asundus	80	76	Pada küla	117	Pada küla	68
Pada küla	63	39				
Pada-Aruküla küla	27	13				
Padaoru küla	22	10				
Pikaristi küla	47	35	Pikaristi küla	75	Pikaristi küla	53
Pärna küla	19	11				
Raudna küla	30	22				
Samma asundus	76	47	Samma küla	42	Samma küla	25
			Selja küla	83	Selja küla	57
			Siberi küla	40	Siberi küla	35
Toomiku küla	55	35	Toomika küla	36	Toomika küla	29
Tüükri küla	72	66	Tüükri küla	60	Tüükri küla	37
Unukse küla	72	77	Unukse küla	75	Unukse küla	51
Varudi asundus	68	69				
Vasta asundus	77	73	Vasta küla	126	Vasta küla	87
Viru-Nigula alevik	116	165	Viru-Nigula küla	233	Viru-Nigula küla	411
Voorse küla	18	13				
Võrkla küla	68	39	Võrkla küla	41	Võrkla küla	28
Võsu	2035	1546				
Aasumetsa küla	28	23				
Altja küla	56	27				
Eru küla	27	15				
Ilumäe küla	46	54				
Joandu küla	32	29				
Kakuvälja küla	40	22				

Koolimäe küla	23	8
Korjuse küla	11	7
Käsmu küla	212	135
Lahe küla	48	36
Lauli küla	52	25
Laviku küla	17	17
Lepispea küla	5	4
Lobi küla	28	13
Muike küla	18	14
Mustoja küla	50	21
Natturi küla	24	12
Oandu küla	19	18
Palmse asundus	106	91
Pedassaare küla	21	15
Pihlaspea küla	52	29
Sagadi asundus	107	97
Sagadi küla	99	56
Sagadi-Metsanurga küla	26	12
Saku küla	41	33
Tepelvälja küla	39	26
Tõugu küla	26	19
Uusküla küla	51	32
Vatku küla	37	18
Vergi küla	128	94
Vila küla	24	12
Võhma küla	69	67
Võsu alevik	392	403
Võsu-Metsanurga küla	23	20
Võsupere küla	58	42

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970		1979		1989
Väike-Maarja	4330	4332	Väike-Maarja	5342	Väike-Maarja	5351
Aburi küla	121	105	Aavere küla	239	Aavere küla	201
Assamalla küla	98	161	Aburi küla	104	Aburi küla	73
Avispea küla	137	88	Avispea küla	165	Avispea küla	149
Ebavere küla	11	30	Ebavere küla	185	Ebavere küla	205
Eipri küla	161	166	Eipri küla	159	Eipri küla	109
Kaarma asund	172	244				
Kaarma-Tagaküla küla	96	42				
Kadila asund	82	69				
Kadila küla	131	184				
Karutiigi küla	20	18				
			Kiltsi alevik	412	Kiltsi alevik	327
Koidu küla	14	9				
Koonu asundus	101	75	Koonu küla	93	Koonu küla	89
Koonu küla	88	78				
Koplitaguse küla	32	28				
Kruusiaugu küla	73	62				
Kullenga asundus	83	71				
Kõrtsi küla	4	3				
			Kännuküla küla	37	Kännuküla küla	21
Lebavere asundus	73	30				
Lemküla küla	27	10				
Leo küla	35	12				
Liineküla küla	70	28				
			Liivaküla küla	150	Liivaküla küla	104
Mõisamaa küla	57	43				
Männisalu küla	56	20				
Müüriku küla	82	51	Müüriku küla	78	Müüriku küla	61
Nurmetu küla	79	42				
			Nõmme küla	42	Nõmme küla	37
Pandivere küla	117	190	Pandivere küla	232	Pandivere küla	157
			Pikevere küla	153	Pikevere küla	143
Porkuni-Kännu küla	66	51				
Pudivere asundus	102	69	Pudivere küla	62	Pudivere küla	37

Raeküla küla	55	43	Raeküla küla	37	Raeküla küla	40
			Raigu küla	42	Raigu küla	37
			Rastla küla	65	Rastla küla	37
Sandimetsa küla	15	12				
Sootiigi küla	39	22				
Triigi asund	174	156	Triigi küla	291	Triigi küla	338
Triigi asundus	20	12				
Tõnuvere küla	43	53				
Uguri küla	41	25				
Uniküla asundus	98	52				
Vadi küla	30	21	Uuemõisa küla	49	Uuemõisa küla	28
			Vao küla	338	Vao küla	504
			Varangu küla	77	Varangu küla	64
Veadla küla	80	78				
Vesioru küla	22	13				
Vigala küla	21	8				
Võhmetu küla	41	30	Vorsti küla	26	Vorsti küla	24
Võnnusvere küla	87	49				
Väike-Maarja alevik	1017	1460	Väike-Maarja alevik	2123	Väike-Maarja alevik	2459
Äntu asundus	67	44	Äntu küla	61	Äntu küla	39
Äntu küla	27	29				
Äntu-Karjamaa küla	39	29				
Äntu-Tagaküla küla	53	17				
Ärina asundus	121	166	Ärina küla	122	Ärina küla	68
Ärina-Kännu küla	52	34				
Kokku	46543	42645	Kokku	40580	Kokku	40707

5. VIITED

Anderson, Barbara, Brian Silver (1985). 'Permanent' and 'Present' Populations in Soviet Statistics. *Soviet Studies*, Vol.37, No.3, pp.386-402.

Anderson, Barbara, Kalev Katus, Brian Silver (1994). Developments and Prospects for Population Statistics in Countries of the Former Soviet Union. *Population Index*, Vol.60, No.1, pp.4-20.

Council of Europe (1996). *Recent Demographic Developments in Europe*. Strasbourg.

ESKV (1972). *Eesti NSV külanõukogude ja maa-asulate rahvastik*. Statistiline kogumik. 1959 ja 1970 rahvaloenduse andmeil. Tallinn, ENSV Statistika Keskvalitsus.

ESKV (1981). *Eesti NSV külanõukogude ja maa-asulate rahvastik*. Statistiline kogumik. 1959, 1970 ja 1979 rahvaloenduse andmeil. Tallinn, ENSV Statistika Keskvalitsus.

ENSV Ülemnõukogu Presiidium (1959-1990). *ENSV Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja*. Tallinn, ENSV Riigikantselei.

EKDK (1994a). *Rahvastiku elutabelid: Maakonnad 1986-1991*. RU, Seeria C, No.4. Tallinn, EKDK.

EKDK (1994b). *Imikusuremus Eestis: Maakonnad 1986-1991*. RU, Seeria C, No.5. Tallinn, EKDK.

EKDK/EKMI (1994a). *Rahvastiku soovanuskoostis 1979-1989*. RU, Seeria C, No.2. Tallinn, EKDK.

EKDK/EKMI (1994b). *Rahvastiku soovanuskoostis 1970-1979*. RU, Seeria C, No.3. Tallinn, EKDK.

Katus, Kalev (1989a). *The Distinctions of Post-War Fertility Trend in Estonia*. RU, Seeria B, No.7. Tallinn, EKDK.

Katus, Kalev (1989b). *Eesti rahvastiku demograafiline areng läbi sajandite*. RU, Seeria B, No.9. Tallinn, EKDK.

Katus, Kalev (1994). Sündimus ja selle piirkondlikud erisused Eestis demograafilise ülemineku jooksul. *Akadeemia*, No.1 ja 2, lk.134-149 ja 365-385.

Katus, Kalev (1995). *Eesti rahvastiku vananemise põhijooned*. RU, Seeria B, No.27. Tallinn, EKDK.

Katus, Kalev, Allan Puur (1991). Eesti rahvastiku suremusest elutabelite analüüsi põhjal. *Akadeemia*, No.6, lk.2516-2549.

Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus (1995a). *Eesti Pere- ja Sündimusuuring. Standardtabelid*. RU, Seeria C, No.6. Tallinn, EKDK.

Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus (1995b). *Eesti Vanuriuuring. Standardtabelid*. RU, Seeria C, No.7. Tallinn, EKDK.

Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus (1995c). *Comparability of Population Data in Previous USSR: Case of Estonia*. Paper presented to the European Population Conference. Milan.

Kink, Hella (Koost.) (1995). *Kunda piirkonna tööstusmaastik*. Tallinn, AS Kunda Nordic Tsement/ Eesti TA Geoloogia Instituut.

Leinsalu, Mall (1993). Surma põhjused Eestis aastail 1965-1990. *Eesti Arst*, No.1, lk.18-31.

Lääne-Viru Maavalitsus (1994). *Lääne-Viru Maakond. Aastaraamat 1993*. Rakvere.

Lääne-Viru Maavalitsus (1995). *Lääne-Viru Maakonna Aastaraamat 1994*. Rakvere.

Noorkõiv, Rivo, Allan Puur (1996). *Estonian Labour Force Survey 1995: Experience from Retrospective Data Collection*. Paper presented to the Conference of European Statisticians. Paris.

Oja, Tiiu (1995). Eestimaa kubermangu ja maakondade piiride mõõdistamine ning kubermangu, maakondade ja linnade piirikaartide koostamine 18. sajandi lõpul. *Teaduse ajaloo lehekülgi Eestist XI*. Tallinn, Eesti Looduseuurijate Selts Eesti TA juures, Teadusajaloo ja Teadusfilosoofia Eesti Ühendus, lk.212-227.

Palli, Heldur (1995). *Eesti rahvastikustatistika ajaloo allikad 1712-1940*. Eesti rahvastikustatistika. Tallinn, AIT.

Puur, Allan (1994). *1989 Estonian Population and Housing Census. Microdata Description: Variable Definitions and Coding Schemes II*. RU, Seeria A, No.36. Tallinn, EKDK.

Rammul, Aleksander (Toim.) (1931). *Virumaa tervishoiuline kirjeldus*. Tartu.

Rosenberg, Ernst (Toim.) (1924). *Virumaa. Maakonna minevikku ja olevikku käsitlev koguteos*. Rakvere, Viru Maakonnavalitsus.

RSKB (1924). *1922 aasta üldrahvalugemise andmed*. Vihk IV. Virumaa. Tallinn, Riigi Statistika Keskbüroo.

Sakkeus, Luule (1995a). Post-War Migration Trends and the Formation of Foreign-Born Population in the Baltic States. *Oyvind Dahl (Ed). Intercultural Communications and Contact*. Stavanger, Misjonshogskolens Förlag, pp.176-205.

Sakkeus, Luule (1995b). *Vanurite abielulisus ja leibkonnakoostis Eestis*. RU, Seeria B, No.24. Tallinn, EKDK.

Tarmisto, Vello (Toim.) (1959). *Eesti NSV. Andmete kogumik*. Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus.

Teder, T. (1939). *Perekonnaseisuametniku käsiraamat*. Tallinn, Siseministeerium.

Thomson, Heldi, Mati Rahu, Tiiu Aarelaid, Kaja Gornoi (1996). *Cancer in Estonia 1968-1992. Incidence, Mortality, Prevalence, Survival*. Tallinn, EKMI.

United Nations (1995). *1993 Demographic Yearbook*. Forty-fifth issue. New York.

Vabadussõja Ajaloo Komitee (1939). *Eesti Vabadussõda 1918-1920*. Teine osa. Tallinn.

Vikat, Andres (1994). *Family Formation in Estonia*. Publications of Finnish Demographic Society No.15. Helsinki.

6. JOONISFAILIDE NIMEKIRI

Number	Tabel	Rahvastikuprotsess/seisund	Näitajatüüp	Ajavahemik	Piirkond
Piirimuutused					
X07-01		Haldusjaotus	Piirid	L1959	Vallad
X07-02		Haldusjaotus	Piirid	L1970	Vallad
X07-03		Haldusjaotus	Piirid	L1979	Vallad
X07-04		Haldusjaotus	Piirid	L1989	Vallad
Rahvastikutaaste					
R07-05	S1	Rahvaarv	Absoluutarv	1965-95	Maakond
R07-06	S1	Soovanuskoostis	Absoluutarv	1989	Maakond
R07-07	S1	Muutuskomponendid	Absoluutarv	1965-93	Maakond
R07-08	S1	Koguiive	Üldkordaja	1965-93	Maakond
R07-09	S1	Loomulik iive	Üldkordaja	1965-94	Maakond
R07-10	S1	Rändeiive	Üldkordaja	1965-93	Maakond
R07-11	S1	Loomulik ja rändeiive	Üldkordaja	1965-94	Maakond
R07-12	S1	Soovanuskoostis	Osakaal	L1989	Vallad
R07-13	S1	Vanurid	Osakaal	L1989	Vallad
Sündimus					
B07-14	S3	Sündimus	Üldkordaja	1965-94	Maakond
B07-15	S2	Soosuhe	Suhtarv	1965-94	Maakond
B07-16	L7	Lapsesus	Osakaal	L1989	Maakond
B07-17	L7	Lapsesus	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
B07-18	L7	Lapsesus	Keskmine	L1989	Vallad
B07-19	L7	Lastetus	Osakaal	L1989	Vallad
B07-20	L7A	Lapsesus hariduseti	Osakaal	L1989	Vallad
B07-21	L7	Lapsesus, põlvkond 1940-1949	Keskmine	L1989	Vallad
Suremus					
D07-22	S3	Suremus	Üldkordaja	1965-94	Maakond
D07-23	S2	Soosuhe	Suhtarv	1965-94	Maakond
D07-24		Eluiga	Eluaastad	1986-91	Maakond
D07-25	S3	Imikusuremus	Kordaja	1965-93	Maakond
D07-26	S3	Imikusuremus	Kordaja	1965-93	Maakond
Abielulisus					
F07-27	S3	Abiellumus	Üldkordaja	1965-94	Maakond
F07-28	S3	Lahutumus	Üldkordaja	1965-94	Maakond
F07-29	S2	Abiellumised, lahutused	Suhtarv	1965-94	Maakond
F07-30	L2	Perekonnaseis	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
F07-31	L2	Abielurahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F07-32	L2	Vallasrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F07-33	L2	Leskrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F07-34	L2	Lahusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F07-35	L2	Perekonnaseis	Osakaalu muutus	L1979-89	Maakond
F07-36	L2	Abielurahvastik	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
Ränne					
M07-37	S2	Sisse- ja väljaränne	Absoluutarv	1965-90	Maakond
M07-38	S3	Sisse- ja väljaränne	Üldkordaja	1965-90	Maakond
M07-39	S3	Väljaränne	Üldkordaja	1965-90	Maakond
M07-40	S2	Rändekäive	Üldkordaja	1965-90	Maakond
M07-41	L4A	Paikus	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
M07-42	L4	Riigisündinud rahvastik	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
M07-43	L4	Välissündinud rahvastik	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
M07-44	L4A	Paikus	Osakaal	L1989	Vallad
M07-45	L4	Riigisündinud rahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
M07-46	L4	Riigisündinud rahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
M07-47	L4	Välissündinud rahvastik	Osakaal	L1989	Vallad

Number	Tabel	Rahvastikuprotsess/seisund	Näitajatüüp	Ajavahemik	Piirkond
Rahvus					
N07-48	L5A	Rahvuskoostis	Osakaal	L1989	Maakond
N07-49	L5	Soorahvuskoostis	Osakaal	L1989	Maakond
N07-50	L5,6	Mitte-eestlased	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
N07-51	L5A	Rahvuskoostis	Osakaalu muutus	L1970-89	Maakond
N07-52	L5	Mitte-eestlased	Osakaal	L1989	Vallad
N07-53	L5	Eestlased	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
N07-54	L6	Emakeel	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
N07-55	L6	Mitte-eesti emakeel	Osakaal	L1989	Vallad
N07-56	L6A	Eesti keele oskus	Osakaal	L1989	Vallad
N07-57	L6A	Eesti keele mitteoskus	Osakaal	L1989	Vallad
Haridus					
E07-58	L3	Haridustase	Osakaal	L1989	Maakond
E07-59	L3	Haridustase	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
E07-60	L3	Kõrgharidusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
E07-61	L3	Keskharidusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
E07-62	L3	Algharidusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
E07-63	L3	Haridustase	Osakaalu muutus	L1970-89	Maakond
E07-64	L3	Kõrgharidusrahvastik	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
E07-65	L3	Algharidusrahvastik	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
Majandustegevus					
A07-66	L8	Põhitegevus	Osakaal	L1989	Maakond
A07-67	L8	Põhitegevus	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
A07-68	L8	Pensionärrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
A07-69	L8	Hõivekoormus	Suhtarv	L1989	Vallad
A07-70	L9	Tööala	Osakaal	L1989	Maakond
A07-71	L9	Tööala	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
A07-72	L9	Tööala	Osakaal	L1989	Vallad
A07-73	L9	Esmassektor	Osakaal	L1989	Vallad
A07-74	L9	Neljandassektor	Osakaal	L1989	Vallad
A07-75	L10	Amet (RASK)	Osakaal	L1989	Maakond
A07-76	L10A	Amet (NRAK)	Osakaal	L1989	Maakond
A07-77	L10A	Amet (RASK)	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
A07-78	L10	Põllumajandustöölised	Osakaal	L1989	Vallad
A07-79	L10A	Haridus- ja teadustöötajad	Osakaal	L1989	Vallad
A07-80	L10A	Tervishoiutöötajad	Osakaal	L1989	Vallad
A07-81	L10A	Põllumajandustöölised	Osakaal	L1989	Vallad
Eluase					
H07-82	L11	Eluasemetüüp	Osakaal	L1989	Maakond
H07-83	L11	Eluasemetüüp	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H07-84	L11	Eluasemetüüp	Osakaal	L1989	Vallad
H07-85	L11	Pereelamu	Osakaal	L1989	Vallad
H07-86	L12	Tubade arv	Keskmine	L1989	Maakond
H07-87	L12	Tubade arv	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H07-88	L12	Tubade arv	Osakaal	L1989	Vallad
H07-89	L12A	Üldpind	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H07-90	L12A	Üldpind	Osakaal	L1989	Vallad
H07-91	L12B	Elamispind	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H07-92	L12B	Elamispind	Osakaal	L1989	Vallad
H07-93	L07	Tihelioleku	Osakaal	L1989	Vallad
H07-94	L13	Eluasememugavused	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H07-95	L13	Eluasememugavused	Osakaal	L1989	Vallad

Märkus: Joonisfailid asuvad kogumikuga kaasasoleval disketil,
"S" viitab sündmusstatistika, "L" loendusstatistika tabelitele.

kiri ARIAL 27, bold

LÄÄNE VIRUMAA 1965-1990

kiri ARIAL 30, bold

7